

**Philippine Studies/Araling Pilipino/
Pilipinolohiya sa Wikang Filipino:
Pagpopook at Pagdadalumat
sa Loob ng Kapantasang Pilipino
(Philippine Studies/Araling Pilipino/
Pilipinolohiya in Filipino:
Redefining Context and Concept
within the Filipino Scholarly Tradition)**

Mary Jane B. Rodriguez-Tatel

University of the Philippines Diliman

ABSTRACT

Since its inception as an area studies program instituted by the United States after World War II, Philippine Studies in the University of the Philippines has undergone a radical transformation. From being a neo-colonial program designed to create a venue for the Americans to perpetuate their hegemony in Philippine scholarship, it has become a springboard from which some progressive Filipino intellectuals particularly in the 1970's formally launched the indigenization (read: Filipinization) movement in the Philippine academic community. Recontextualized and reconceptualized as part of the nationalist project, the program, since then, would become a site of engagement of Filipino scholars in the development of our own scholarly tradition. It would take on significant epistemological and methodological shifts emphasizing the vital role of Filipino language as primary tool of knowledge production.

To map out the extent of this paradigm shift, knowledge production in Filipino both at the undergraduate and graduate levels of the Philippine Studies program is analyzed. Two general directions based on Virgilio Enriquez's SP construct are discernible along this line: (a) "indigenization from within" or the development of our own analytical tool and conceptual framework using our indigenous language and culture as source; and (b) "indigenization from without" or appropriation/adaptation of foreign formulations to local realities. Such production is viewed in the larger context of the development of a "Philippine studies" envisioned by Rizal in the 19th century and carried on by Filipino scholars over the last five decades in their efforts to construct a

more meaningful framework for understanding Filipino psyche, culture and society. It is hoped that a fully-developed Filipino academic discourse shall be our significant contribution to a truly universal scientific tradition.

Keywords: Philippine studies, indigenization, Filipinization, language and knowledge production

If I could only be a professor in my country, I would stimulate these Philippine studies which are like *nosce te ipsum* (know thyself) that gives the true concept of one's self and drives nations to do great things. [Kung magiging propesor lamang ako sa aking bayan, pag-iibayuhin ko ang mga pag-aaral tungkol sa Pilipinas na maihalintulad sa *nosce te ipsum* (kilalanin ang sarili) na nagbibigay ng totoong konsepto ng sarili at nag-uudyok sa lahat ng bayan na gumawa ng kadakilaan.] (Akin ang salin.)

–Rizal kay Blumentritt, 1887
(sipi kay Jose 53)

It is necessary that you study the questions that concern your country. Knowledge is power. We are the only ones who can acquire a perfect knowledge of our country, because we know both languages and besides we are informed of the secrets of the people among whom we had been raised... [Kailangang pag-aralan ang mga katanungang may kalaman sa inyong bayan. Ang kaalaman ay kapangyarihan. Tayo lamang ang tanging makagagagap ng kaalaman ukol sa ating bayan, sapagkat nauunawaan natin kapwa ang mga wika, maging ang mga lihim ng taumbayang kasa-kasama natin sa paglaki...] (Akin ang salin.)

–Rizal sa mga kapwa Propagandista, 1889
(sipi kay Jose 54)

PAGLINGON SA MGA NAGLAGAK NG MUHON

Pinagsisimula kay Rizal ang kamalayang Pilipinista, at kaakibat nito'y ang artikulasyon ng pag-aaral at pagkilala ng/sa sarili bilang integral at pundamental na bahagi ng kabansaan (Jose 55-57; Salazar sipi sa Bautista at Pe-Pua 6; Salazar, "Philippine Studies" 302-308). Taong 1887 pa lamang (isang dekada at dalawang taon bago pasinayaan ang Republika ng Pilipinas sa Malolos), ay naipahayag na ni Rizal kung ano ang dapat na maging tunguhin ng mga pag-aaral tungkol sa Pilipinas: pag-aaral nating mga Pilipino tungkol sa atin at para sa atin. Lalong lilinaw ang tunguhing ito nang mabigo ang proyekto niyang maitatag ang isang internasyonal na samahan ng

mga Pilipinista, ang Association Internationale des Philippinistes (AIP) sa Europa noong 1889. Napagtanto niyang wala nang ibang tunay na maaaring magmalasakit sa bayan kundi ang sarili ring mga kababayan. Aniya, ang pag-aaral sa Pilipinas ay dapat maging “isang pag-aaral...ng kaniyang mga anak sa konteksto ng kaniyang kaisahan at identidad” (“*a study of Filipinas by her sons in view of her unity and identity*”) (Rizal sa Salazar 306). Kahibla ng pagsasabansa hindi lamang ang paglaya sa anumang opresyon kundi lalo’t higit ang pag-unawa sa sarili (*self-understanding*) at sariling pagtatakda (*self-definition*) (305). Ang “sariling” ito ang tinutukoy na “loob” ng lipunan at kalinangang Pilipino. Sinimulang tunghayan ni Rizal ang “loob” na ito sa dalawa niyang pangunahing hakbang matapos mabigo ang planong AIP. Una, kinomentaryuhan niya ang *Sucesos de las Islas* ni Antonio de Morga (1609) bilang pagkilala sa mahalagang papel ng pag-aaral ng kasaysayan upang lubos na maunawaan ang sarili. Ikalawa, sumapi siya sa *La Solidaridad*—samahan at pahayagan ng mga Propagandistang nagsusulong ng repormang sosyo-politikal para sa Pilipinas. Sa huli, kinilala niya ang halaga ng “pakikipag-usap” at pakikiisa sa mga kababayan bilang integral na bahagi ng “Sarili.” Kung gayon, mababanaag sa mga sinabi ni Rizal sa itaas ang birtud ng katutubong kawikaang “Sa atin manggagáling ang ating ikagagalíng; sa atin din magmumula ang ating ikasasamá.”

Taong 1989, isang siglo matapos ang naglahong pangarap para sa AIP, nasaksihan ang realisasyon ng adhikain ni Rizal para sa mga pag-aaral tungkol sa Pilipinas. Itinatag ang “Pilipinolohiya” sa UP Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya (DAPP o CSSP) bilang isang eskuwela ng kaisipan at programang doktoradong nagpunyaging bumalikwas mula sa masyadong tuon sa kanluraning modelo, paradigma, kaisipan, at metodolohiya ng noo’y “maka-Amerikanong Philippine Studies” (Covar, “Pagtatataya”). Pinuna ang umiiral na “Philippine Studies” bilang isang “araling pang-erya” (area studies) na tumitingin sa Pilipinas bilang isang larang lamang ng “unibersal” (basahin: Kanluranin) na paksain sa panahon ng Cold War. Kung kaya’t ipinakahulugan ito bilang “pagsusuri sa mga Pilipino at bagay-Pilipino mula sa labas” at hindi katakatakang “para sa mga espesipikong interes at problema ng mga taga-labas” (Salazar sa Bautista at Pe-pua 5; Salazar, “‘Philippine Studies’ and ‘Pilipinolohiya’” 314; akin ang diin). Kakabit umano ito ng adyendang kontrolin ang produksiyon ng kaalaman, lalo na ng mga Amerikano at Europeo tungkol sa atin upang mapanatili ang kanilang gahum. Subalit hindi nanatiling pasibo ang mga Pilipinong iskolar sa nasabing interes. Kung tutuusin, mas maaga pa, naipahayag na ng noo’y presidente ng UP, Carlos P. Romulo, sa kaniyang talumpati sa pulong ng University Council noong 18 Agosto 1966, ang pangangailangan para sa nasyonalisasyon ng kaalaman. Aniya:

By 1970, the University must be prepared to offer a full-scale program of graduate and post-graduate studies, and the program itself conducted

by Filipino teachers and experts. This calls for nothing less than the *nationalization*, as it were, *of knowledge*. Expertise and competence need not be exclusively based, for us, in American universities, but should be made available here, promoted by *Filipino scholarship, Filipino discipline, Filipino passion for truth*. (427; akin ang diin.)

Nakaangkla sa isinusulong na nasyonalismo ng Unibersidad ang tinagurian niyang “cultural leadership” (428) na siyang itinakdang gampanin para sa nasabing Akademikong Taon bilang “Year of the University and the Nation” (432). Isa sa mga kongkretong hakbang tungo rito ay ang institusyonalisasyon ng ekstensibong programa ng mga kurso sa Philippine Studies sa layong paunlarin ang kurikulum alinsunod sa pangangailangang patingkarin ang karakter ng UP bilang isang “Filipino institution of higher learning...” (422).

Sa proseso ng “pagpapaka-Pilipino” ng Pamantasan, saksi ang huling hati ng dekada 60 hanggang 70 sa tumataas na kamalayang makabayan. Isang “intellectual ferment” wika nga, kasabay ng aktibismo sa lansangan, ang maghahawan ng landas sa tahasang pagkikritika sa mga disiplina, lalo na ng agham panlipunan at humanidades. Nagsilbing palabinhian ang dalawang larang na ito ng mga kaisipan at pagkilos para sa muling pagpopook (*recontextualization*) at muling pagdadalumat (*reconceptualization*) ng Philippine Studies patungong “Arling Pilipino” at “Pilipinohiya” nang malaunan. Integral ang “*paradigm shift*” na ito sa tinataguriang “kilusang indiheniasasyon”/ “pagsasakatutubo” (S. L. Mendoza; Alatas; Guillermo, “Awtonomong Komunidad”) o “pagsasa-Pilipino” (V. Bautista 25) ng akademya na umarangkada noong kalagitnaan ng 1970 hanggang 1990. “Pilipinisasyon” ang minarapat itawag dito ni Salazar, dahil aniya, problematiko ang terminong “*indigenous*” o “katutubo.” Nagkakaroon lamang, diumano, ng saysay ang “katutubo” sa harap ng “Iba.” Reaksiyonaryo ang tuligsa niya sa labis at tahasang pakikipagtugaygayan sa “Iba” o sa “labas ng Sarili.” Sapagkat hindi lamang sa pakikipagtunggali at pagpapalaya mula sa dominasyon ng “Iba” natatapos ang paninindigan. Kasarinlan, isang matatag na tindig sa kakanyahan ang namamayaning tunguhin, umano, ng Pilipinisasyon. Nakatuon ito sa Pilipino bilang paksa, Filipino bilang wika ng pananaliksik at talastasang akademiko, at higit sa lahat, may saysay o kabuluhan para sa mga Pilipino (Rodriguez-Tatel 141).

Paano magiging makabuluhan? Ito ang pangunahing katanungang nag-udyok sa mga Pilipinong iskolar/propesor upang paglimian ang kaangkupan ng mga teorya at metodolohiyang mula sa labas. Pag-uugat sa sariling realidad–kasaysayan, lipunan at kalinangan–ang itinugon. At dahil sa wika nasasalalay ang artikulasyon ng realidad na ito, nanawagan sila para sa paggamit ng sariling wika sa pamantasan. Kung kaya sa esensiya, wika ni Salazar, ang indiheniasasyon/Pilipinisasyon ay kilusan sa

“pagsasawikang-P/Filipino ng edukasyon, lalo na sa mga unibersidad sa pangunguna ng UP” (“Panayam” 29).

Sang-ayon kay Covar, pinabilis ang “indigenization” ng araling maka-Amerikano sa UP nang magsibalikan noong dekada 70 ang mga ipinadalang iskolar sa ibang bansa para sa kanilang doktorado (“Pagtataya” 1). Sa bakuran ng noo’y College of Arts and Sciences (CAS), partikular na sa mga larang ng agham panlipunan at humanidades dumaluyong ang iba’t iba subalit magkakaugnay na artikulasyon tungo sa paglikha ng isang makabayang diskurso. Sa agham panlipunan, tatlong nasyonalistang iskolar ang naglagak ng pundasyon ng “Pilipinisasyon”: sina Virgilio G. Enriquez ng UP Departamento ng Sikolohiya, Prospero R. Covar ng UP Departamento ng Antropolohiya, at Zeus A. Salazar ng UP Departamento ng Kasaysayan.¹ Bilang bahagi ng pagkikritika sa kani-kanilang disiplina, itinatag nila ang tatlong programatikong naratibong magsisilbing gulugod ng malauna’y tatawaging “Agham Panlipunang Pilipino” o isang “nagsasariling talastasang Pilipino”/“talastasang bayan” sa pamantasan. Itinambuli nila ang magkatuwang na diskurso ng paglaya at pagpapalaya mula sa kolonyal na diskurso at “pagtahak ng sariling landas tungo sa kabansaan” (Navarro, Rodriguez at Villan; Aquino; S. L. Mendoza; Navarro at Lagbao-Bolante). Samantala, mula naman sa humanidades, gumanap ng pangunahing papel sa gayon ding aspirasyon ang mga Pambansang Alagad ng Sining na sina Virgilio S. Almario at Bienvenido Lumbera ng UP Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas. Bagaman walang institusyonal na batayan ng pagkakabuklod-buklod, makikita ang hugpungan ng kanilang mga kaisipan at pagkilos sa paggamit ng wikang Filipino bilang pangunahing instrumento ng pagbubuo ng diskursong P/Filipino.

Isa si Virgilio Enriquez sa mga nanguna sa paggamit ng sariling wika bilang midyum ng pagtuturo sa pamantasan noong 1965. Matapos ang doktorado sa Social Psychology sa Northwestern University, Illinois sa Amerika, napagtanto niya ang pangangailangang magsagawa ng sikolohiyang nakaugat sa lipunan, kultura, at wika ng mga Pilipino. Sa pamamagitan ng paggamit ng mga sarili nating konseptong “diwa,” “kalooban,” “kamalayan,” “ulirat,” “isip,” at “kaluluwa,” napalalalim at napalalawak, aniya, ang pagpapakahulugan sa sikolohiya lampas pa sa karaniwang depinisyon nito bilang “agham ng pagkilos ng mga organismo” (“Perspektibo” 4-5). Mula sa realisyong ito sumilang ang Sikolohiyang Pilipino (SP) bilang “sikolohiyang bunga ng karanasan, kaisipan at oryentasyong Pilipino” (6) at “sikolohiyang malaya”/“mapagpalaya” (*Liberation Psychology*). Kapwa isang kilusan at proyektong teoretikal (S. L. Mendoza 66-67), pinabulaanan nito ang malaon nang alegasyon ng mga dayuhang iskolar na wala diumanong sikolohiya ang mga Pilipino, na imperyor ang mga sikolohista sa Pilipinas sa kanilang mga katapat sa ibang bansa. Bagaman nilinaw

niyang hindi dapat kumiling sa pagkapartikular o sa pagkaunibersal ang pag-unlad ng SP, kinikilala pa rin niyang may mga paksang nag-uugat sa pagkapartikular gaya ng mga nasa larang ng sikolohiyang panlipunan, sikolohiyang kognitibo, kultura at pagkatao (“Perspektibo” 10-12). At wika ang siyang susi sa pag-unawa rito. Gayundin naman, mahalagang lunsaran ang sikolohiya sa paglinang ng wikang pambansa–giit niya sa “Pilipino in Psychology (Development of Scientific Terminology as Part of the Elaboration and Intellectualization of Pilipino)”. Kung kaya, hindi lamang mabisang kasangkapan ng komunikasyon ang wika, higit lalo na, isa itong mayamang bukal ng mahahalagang aspekto ng pag-iisip ng tao. Bagaman tinitingnang hindi partikular lamang sa Pilipinas ang mga katutubong konsepto, naniniwala pa rin si Enriquez na may mga tangi itong kahulugang mas malapit sa karanasang Pilipino (“Perspektibo” 13). Matutunghayan ito sa paglilinang niya ng konseptong “kapuwa” bilang “pinakaubod (*core*) ng mga halagahang Pilipino.” Ibang-iba aniya, ito sa “others” sa Ingles dahil higit itong nakatuon sa idea ng pagkakaisa ng sarili at ibang tao–isang “ibinahaging sarili” (shared self/identity) na higit na mauunawaan sa iba’t ibang antas at moda ng pakikipag-ugnayan ng mga tao sa isa’t isa gaya ng pakikitungo, pakikisalamuha, pakikilahok, pakikibagay, pakikisama, pakikipagpalagayang-loob, pakikisangakot, at pakikiisa (“Kapwa” 23-53). Pakikipagkapwa rin ang prinsipyong ipinambalangkas sa paglilinang ng mga katutubo/maka-Pilipinong pamamaraan ng pananaliksik na labis na nagsasaalang-alang o sensitibo sa kultura at sensibilidad ng mga sinasaliksik, e.g., pakikiramdam, pagtatanung-tanong, paali-aligid, pakikisalamuha, pagdalaw-dalaw, pakapa-kapa, pakikiramdam at pagpapahiwatig; pakikiugaling pagmamasid, pakikipanuluyan, pakikipagkuwentuhan (de Vera; Aquino), pagpapakuwento at ginabayang talakayan (Enriquez, “Developing” 48-51; C. Santiago; Nicdao-Henson; Nery; L. Gonzales; A. Torres; Gepigon at Francisco; Aquino; Aguilin-Dalisay). Nilinang ang mga ito mula sa pamaya’t mayang pakikipag-usap ng mananaliksik sa mga tao sa komunidad. Sa kabuuang proseso ng pananaliksik mula sa pagpipino ng problematiko hanggang sa pangangalap, interpretasyon at balidasyon ng mga datos, matutunghayan ang isang transaksiyonal na ugnayan sa pagitan ng mananaliksik at ng kaniyang paksa hindi bilang pasibong obheto lamang kundi “isang kapwa”–aktibong kalahok at kabahagi–sa pagbuo ng kaalaman. Subalit hindi lamang sa usaping metodolohiko madarama ang bisa ng paggamit ng katutubong wika. Kinasangkapan din ito ng SP sa pagdevelop ng sariling teoretisasyon. Ipinakilala ni Enriquez ang dalawang tunguhin ng pagdadalumat: (1) “indihenisasyon mula sa loob,” i.e., paggamit ng sariling kultura bilang bukal ng kaalaman at mga konseptong katutubo na matapat na naglalarawan ng pananaw-sa-daigdig ng mga Pilipino; at (2) “indihenisasyon mula sa labas,” i.e., pag-aangkin ng mga konseptong mula sa banyaga sa pamamagitan ng pagsasalín, pag-aandukha at kultural na asimilasyon ng mga ito sa karanasan ng mga Pilipino (“Perspektibo” 15-18; “Developing” 46-47). Anupa’t

sa mga pagdadalumat na ito ukol sa Sikolohiyang Pilipino, lalo na yaong may kinalaman sa diwang Pilipino, maiuugat ang mga simulain tungo sa pagsasa-Pilipino at pagpapaka-Pilipino ng Philippine Studies.

“Nasa panloob na pakakaugnay-ugnay at pag-uugnay-ugnay ng mga katangian, halagahan, karunungan... ng isang kabuuang pangkalinangan... sa loob ng isang nagsasariling talastasan”– ganito maibubuod ang Pantayong Pananaw (PtP), ang pangunahing ambag ni Zeus Salazar sa larang ng Pilipinong pagdadalumat. Sentral dito ang sariling wika bilang pangunahing tagapagpahayag ng nasabing kabuuang pangkalinangan (Navarro, Rodriguez at Villan 1997, 1). Sa agos ng kasaysayan at kalinangang Pilipino, ipinakita niya ang pagkakaugat at pagsulong ng PtP *vis-a-vis* mga diskursong mula sa labas o nakatuon sa labas, i.e., “pansilá” at “pangkayóng pananaw” ng mga kolonyalistang banyaga, gayundin ang “pangkamíng pananaw” ng mga akulturadong Pilipinong napasabanyagang kaisipan (Hispanisado at Amerikanisado). Iniluwal ng mga nasabing pananaw ang tinagurian niyang “dambuhalang pagkakahating pangkalinangan (DPP)” na siyang “pinakaproblema” aniya, sa pagbubuo ng bansang Pilipino (Navarro, Rodriguez at Villan 98-122). Batay sa DPP, binalangkas ni Salazar ang konseptuwal na duwalismong kakikitahang muli ng sentralidad ng papel ng katutubong wika sa diskursong akademiko: “kasaysayan” laban sa “*historía*”/“*history*”/“*history*,” “bayan”/“Inang Bayan” laban sa “*nación*”/“*nation*”/“nasyon,” “himagsikan” laban sa “*revolución*”/“*revolution*,” “kabihasnan” laban sa “*civilización*”/“*civilization*,” “kalinangang bayan” laban sa “kulturang nasyonal,” at “bayani” laban sa “*héroe*” (Salazar 1997, 1-54; Salazar 1999, 7-67; Navarro 11; Rodriguez-Tatel 59-64). Bagaman bukas siya sa pagsasalin at pag-aangkin ng mga kategoryang banyaga, pagtatangka rin ito ng PtP na itampok ang mga partikular na kahulugan (*nuances*) ng sariling katutubong dalumat bilang batayan ng nililintang na “talastasang bayan” sa akademya. Higit na matimbang para kay Salazar ang pagbuo ng mga teoryang nag-uugat sa wika at karanasang Pilipino kaysa pag-aangkop ng teoryang Kanluranin, lalo na yaong mga hindi pa napapatunayan ang silbi at bisa sa sarili nating lipunan-at-kalinangan. Gayumpaman, sa kabila ng pagpapatampok sa pagkakaiba at pagsasalungatan, pinagpupunyagian pa rin ang pag-uugnay ng mga nasabing konsepto sa pagdadalumat niya ng “bansa” at “pambansang kabihasan.” Ito, aniya, ang pinakalunggati ng Bagong Historiograpiyang Pilipino o Bagong Kasaysayan bilang disiplina at ng Bahay Saliksikan sa Kasaysayan (BAKAS) bilang aralang grupo at eskuwela ng kaisipang binabalangkas ng PtP (Salazar sa Ocampo, “Paunang Salita”). Produkto ito ng matagal niyang pakikibagbuno sa mga kaisipang Europeo nang magdoktorado siya sa Pransiya (Salazar, *Dunia Melayu* xxiii). Umuwi siya sa Pilipinas noong 1968 at mula sa paglabas, sinimulan niya ang pagpasok sa kaibuturan, sa pinaka-“loob” ng tinatawag niyang “Kapilipinuhan.” Nangahulugan ang “pagpasok” ng

paglalatatag ng mga bagong kaalaman, pananaw, at kaparaanan kung paano uunawain ang sariling kasaysayan noong una, at sa huli'y ang nalikha nitong lipunan at kalinangan. Isinalin at inangkin mula sa Pranses na *nouvelle histoire*, itinatampok sa Bagong Kasaysayan ang pagsasakasaysayang “mula sa loob tungo sa loob”–nakaangkla sa idea ng “salaysay na may saysay sa taong pinagsasalaysayan.” Mga kaisipan itong paalingawngawin din ni Salazar sa Pilipinolohiya.

Bagaman sa disiplina ng kasaysayan ipinunla ang mga binhing kaisipan ng PtP, pinapagsanga ito ni Salazar sa konseptuwalisasyon nila ni Covar ng Pilipinolohiya bilang Programang Doktorado sa UP DAPP sa panahon ng kaniyang panunungkulan bilang dekan. Ginawa nilang proyekto ang pagpapalaganap at pagpapalalim ng Pilipinolohiya bilang “pinakahaliging adhikain” hindi lamang ng kaniyang panunungkulan kundi ng pagbubuo ng Kabihasnang Pilipino.” Sa apat na sanaysay (“Paunang Salita” 5-9; “‘Philippine Studies’ and ‘Pilipinolohiya’ 311-321; “Pilipinolohiya” 328-330; “Panayam” 29) iginiiit ni Salazar ang nagtatalabang papel ng Pilipinolohiya at Pantayong Pananaw. Aniya, “Pantayo ang batayang pananaw ng Pilipinolohiya” bilang “panloob o mula sa loob na pag-aaral ng kasaysayan, kabihasnang at kakanyahang pambansa ng Kapilipinuhan” kaiba at kasalungat ng “Philippine Studies.” Gayundin naman, Pilipinolohiya ang tinitingnang “disiplinang bubuo ng isang ‘pantayong pananaw’ o pambansang diskursong pangkabihasnang para sa mga Pilipino” (Salazar, “Paunang Salita” 7; Covar, “Pilipinolohiya” 44). Mula sa pambansang diskursong ito huhugot, umano, ng lakas ang Pilipinong iskolar sa kaniyang pakikipag-ugnayan, pag-aaral, at pagsusuri ng mga bagay sa labas o araling pang-erya (*area studies*) gaya ng “Timog Silangang Asya,” “Asya-Pasipiko,” at iba pa. Hangga’t nasa wikang F/Pilipino, palalawigin, umano, ng mga araling ito tungkol sa ibang mga bansa ang kaalaman ng sambayanang Pilipino, na di maglalao’y magiging bahagi ng Kabihasnang Pilipino para sa kapakibangan ng bansang Pilipino (“Paunang Salita” 7). Paniniwala ni Salazar, wika ang pangunahing instrumento ng pagsasalin ng kaalaman mula sa “Iba”/“labas” patungo sa “Sarili”/“loob” at *vice versa*. Sa pamamagitan ng pagsasalin, mapagyayaman ang anumang disiplina o agham sa diwang Pilipino kasabay ng pagpapalalim ng pag-unawa ng Pilipinong iskolar sa sariling pagkatao at kakanyahan (Salazar, “Pilipinolohiya” 336). Pundamental, samakatwid, ang Pilipinolohiya sa pagpapalawig ng kapantasang Pilipino. Bilang disiplina ng pag-aaral, naghuhugpungan dito ang mga usapin ng wika, pananaw, at pambansang kabihasnang. Ito ang matutunghayan sa karagdagan niyang pahayag (“Paunang Salita” 7):

Sentro at pinagmulan, at babalikan din, ng mga pag-aaral na iyan (araling pang-erya) ...ang Kabihasnang Pilipino, na patuloy na makikilala, mauunawaan, mapapalalim, mapapalawak at pag-iibayuhin ng Pilipinolohiya.

Mababanaag dito, kung gayon, ang katotohanang hindi talaga “sarado” ang “mula sa loob tungo sa loob” na pag-aaral ng Kapilipinuhan. Para kay Salazar, marapat lang munang unahin ang pagpapatatag ng “Sarili.” Kung tutuusin, isa itong pragmatikong pagtatakda ng priyoridad sa hanay ng mga kailanganin upang matamo ang “kabuuang tunay na batayan ng pag-unlad at dignidad ng Pilipino at ng kaniyang kultura.” Samakatwid, higit pa sa isang disiplina, ang Pilipinolohiya ay isang “pagpupunyaging pangkalinangan at pang-edukasyon” (8).

Sa adhikaing buuin ang diskursong pangkabhasnan ng bansa, gayundin sa aspektong metodolohikal nito, nagbabahaginan ang Pilipinolohiya at Bagong Historiograpiyang Pilipino/Bagong Kasaysayan. Kapuwa kinakasangkapan ng mga ito ang isang pangkalinangang pagsusuri. Batay sa idea ng “kabuuang kasaysayan” (na inangkin din mula sa Pranses na *histoire totalé*), isinusulong ng Bagong Kasaysayan ang paggamit ng inter/multi/trans/kros-disiplinaryong pamamaraan, lihis sa positibistang tradisyong nakapako lamang sa empirisismo ng mga nakasulat na dokumento. Gaya ng Pilipinolohiya, kinakailangan ani Salazar, na umugnay, “makipagkaibigan” ng kasaysayan sa iba pang disiplina upang gagapin ang kabuuang kultura bilang batis-pangkasaysayan at pook na hindi lamang isang lugar na kinatatayuan kundi isang punto de vista at paninindigan.

Kung si Salazar ang naglinaw ng batayang historikal, perspektiba, at tunguhin ng Pilipinolohiya, si Prospero Covar naman ang unang nagtakda ng kahulugan at saklaw nito. Sa pagkahirang sa kaniya bilang Tagapag-ugnay ng Programang Doktorado sa Pilipinolohiya ng DAPP noong 1989, siya ang nagpanukalang palitan ang pangalang “Araling Pilipino” patungong “Pilipinolohiya.” Hinango ito sa dalawang pinagdugtong na salita: “Pilipino” at “lohiya” na sa kabuuan ay nangangahulugang “sistematikong pag-aaral” sa tatlong larangan ng Kapilipinuhan: (1) kaisipan; (2) kultura (kasama na ang wika, iba’t ibang larang ng sining, pilosopiya at relihiyon); at (3) lipunang Pilipino. Layon nito, aniyang bumuo ng isang agham na magpapalitaw ng pagka-Pilipino ng bawatlarangan (Covar, “Pilipinolohiya” 37). Gaya ng dalawang nauna, pagkatapos ng doktorado sa Antropolohiya sa University of Arizona, sinimulan niyang umugit ng bagong tadhana para sa kapantasang Pilipino. Bagaman ginabayan ng *structural functionalism* sa sosyolohiya at kadalubhasaan sa antropolohiya mula sa Amerika, higit na tinuunan ni Covar ang mayaman, malawak at malapit na pag-uugnayan ng mga tao sa pagsisiyasat ng estrukturang panlipunan sa kontekstong Pilipino (Aquino 207; akin ang diin). Mula rito, nilinang niya ang dalumat ng “pagkataong Pilipino” kaugnay ng “pakikipagkapuwa” (*Larangan* 24). Tinukoy niya ang iba’t ibang dimensiyon nito: ang “labas,” “loob” at “lalim” alinsunod sa metapora ng banga tampok ang kaluluwa at budhi bilang mga elementong nasa kaibuturan ng pagkatao (Covar, “Kaalamanang

Bayang Dalumat”). Nagsanga ang pagdadalumat sa iba pa, e.g., “sambahayan” bilang pundamental na pundasyon ng ating lipunan, “kapatiran” at “paniniwala” (mula sa konseptong “*messianic social movement*”) na, para sa sosyologong si Clemen Aquino, ay magagamit sa panlipunang pagbabanghay sa mga araling sosyolohiko at antropolohiko sa kontekstong Pilipino (206; akin ang diin). Sa ganang ito masusukat ang pangunahing ambag ni Covar. Wika rin ang itinampok niyang pangunahing batayan sa pagsusuri ng mga nabanggit na dalumat (*Larangan*). Sa katunayan, nakikiisa siya kay Salazar sa pagsusulong ng Pantayong Pananaw bilang perspektiba ng Pilipinolohiya. Ideolohiko din ito para sa kaniya. Aniya,

...ang pananaw [na “Pantayo”] na nakasanib sa Pilipinolohiya ang siyang magbibigay ng kaganapan sa kabihasnang Pilipino. Ito ang magpapalaya sa ating mga Pilipino. (“Pilipinolohiya” 45)

Kahibla ng mga simulain sa agham panlipunan ang mga punyagi sa humanidades bilang integral na bahagi rin ng Philippine Studies (University of the Philippines Catalogue 1974-1975, 58). Partikular sa larangan ng kritisismong pampanitikan, dalawang susing pigura sa Kolehiyo ng Arte at Literatura (KAL) ang maghahawan ng landas sa pagsasa-Pilipino at pagpapaka-Pilipino ng nasabing larang.

Ipinakilala at nilinang ni Virgilio S. Almario ang “Bagong Pormalismong Filipino” bilang isang “malikhain at makabansang paraan ng pag-aaral sa panitikan” (*Kung Sino*, blurb). Ehempro rin ito ng pag-aangkin ng pormalistang kritisismo sa kontekstong Pilipino. Itinuturing na bagong estratehiya sa kritisismo, maibubuod sa tatlo ang mga isinusulong nito: una, umugat at magbigay-daan sa mga “partikular na problema sa panitikang pambansa;” ikalawa, magkaroon ng “matalas na pag-unawa sa kasaysayan ng panitikan at lipunang Pilipino;” at ikatlo, “lumihis sa mga lumang bitag at kanal ng pag-iisip na dulot ng banyagang edukasyon at metodolohiya.” Gaya ng iba pang kabahagi ng kilusan sa Pilipinisasyon, sumasalok din ito sa kaisipang inilahad ni Rizal, sa partikular, hinggil sa “higit na masinop na pag-aaral sa mga bagay (na Pilipino)” na “hindi kailanman mauunawaan (ng mga banyaga)” (Rizal sipi sa Almario, xv). Bagaman sinasang-ayunan niya ang “panghihiram” ng mga konsepto’t metodolohiyang mula sa Kanluran binalaan niya ang mga kritikong Pilipino laban sa “labis na pagkahumaling sa teksto ng gayong pormalismo.” Kapanabay, aniya, ng “pagtitig sa tekstong pampanitikan” ang pagsipat sa “nakatimong bisa ng konteksto” (xiv-xv), na wala’t dili iba kundi ang sarili nating danas at halagahang pangkalinangan. Mauulinigan ito sa kaniyang panawagang “ibalik ang panitikan sa bayan” sapagkat narito ang tunay na lakas at kapangyarihan. Sa pakikipagbanggaan sa banyaga at kolonyal, naniniwala siyang parating nananaig ang katutubo at sa proseso’y lumilikha ng kaakuhan

(“Pasakalye”). Nagmumula ito sa malikhain nitong kakayahang, manghiram at mag-angkin pa nga ng mula sa iba. Ibinigay niyang halimbawa ang “panulaang Filipino” bilang kayariang patuloy na hinuhubog ng dalawang nagtutunggaling tradisyon. Tinagurian niyang “Balagtasismo” ang una, na aniya’y isang ganap na naisa-Pilipinong poetika na matagumpay na naghugpong sa mga katutubong elementong kultural at Espanyol. Samantala, “Modernismo” naman ang ikalawa na isa ring malikhaing tugon ng katutubo sa harap ng Amerikanisasyon noong kolonyalismong Amerikano. Kung ano’t anuman, pawang mga positibong enerhiya ang idinudulot ng nasabing girian. Kapuwa, aniya, nagsusulong ang mga ito ng makabayang adhikain—ang pagpapaunlad ng pambansang wika. Kaugnay nito, ginaganyak niya ang mga manunulat at kritikong Pilipino na baguhin ang perspektibo. Hindi dominasyon ng dayuhang kultura ang dapat itanghal, bagkus, ay ang dinamikong punyagi ng mga Pilipino na maandukha o maangkin ang mga bagay na mula sa labas sa ngalan pa rin ng paghahanap ng “kabuluhan sa panloob na realidad at pangangailangan ng Filipinas” (Balagtasismo).

“Bakit Hindi Paksang Pilipino?”—pamagat ito ng talumpating binigkas ni Bienvenido Lumbera sa pagtanggap ng Ramon Magsaysay Award noong 1993. Kumpisal ito ng “pagbaligtad” ni Lumbera (ani Torres-Yu) mula sa nasa-Ingles at kolonyal na diskursong pampanitikan upang harapin ang tunay na hamon kung paano magiging makabuluhan sa sariling bayan. Inihudyat ng paksang panulaang Tagalog sa kaniyang disertasyon sa Indiana University ang nasabing pagbaligtad. Para mismo kay Lumbera, hudyat din ito ng kaniyang “re-edukasyon.” Nang bumalik sa Pilipinas, sinimulan niyang pagnilayan ang usapin ng wika at nasyonalismo habang aktibong nakikisangkot sa kilusan ng “Filipinisasyon” sa Pamantasang Ateneo de Manila noong dekada 60. Sa harap ng pamamayagpag ng Ingles, magugunitang isinulong ni Lumbera ang pagsusulat sa wikang Filipino sa *Philippine Studies Journal* nang maging tagapangulo siya ng Department of Philippine Studies sa Ateneo (1968-1970) (Torres-Yu xv). Mula noon hanggang ngayon, tinindigan niya ang kahalagahan ng wika at panitikan sa paghulagpos sa Amerikanisadong edukasyon, gayundin ang napakalaking ambag ng mga kilusang panlipunan (“masa”), higit pa, umano sa mga institusyon ng gobyerno at akademya sa pagpapaunlad ng wikang pambansa (xvii-xviii). Gaya nina Enriquez, Covar, at Salazar, ibinangon niya ang dangal ng tradisyon ng bayan: ang katutubong panitikan/panitikang bernakular/lokal/rehiyonal bilang panulukang bato sa pagbuo ng panitikang pambansa. Resulta ito ng pagmumuni-muni kung para kanino nga ba ang panitikan. At hahantong siya sa paglililang ng dalumat ng “bayan at lipunan” na nagsilbing saligan ng tinaguriang “kritisismong Lumbera.” Isa ito sa maituturing na manipestasyon ng malikhaing pag-aangkin sa Marxismo sa pamamagitan ng punyaging iugat ito sa sariling kontekstong panlipunan at pangkalinangan. Subalit hindi rito natuldukan ang kaniyang pagsusumikap na maglinang ng Pilipinong dalumat. Noong

1997, sa kasagsagan ng paghamon ng globalisasyon sa nasyonalismo ng mga bansa, ipinakilala at nililinang niya ang dalumat ng “datíng” bilang panimulang muni sa estetika ng Panitikang Filipino (Lumbera 92-106). Bahagi ito ng patuloy na punyaging itanghal ang sining at kultura ng Pilipinas “ayon sa mga pamantayang ibinatay sa pag-alam at pagpapahalagang katutubo sa atin at kakawing ng ating kasaysayan bilang bansa” (93). Ganap na dekolonisasyon (o paglaya ng kamalayan) ang prosesong sinasakyan nito. Para kay Lumbera ito ang pangunahing rekesitong magpapahintulot sa bayan na makapagpasya batay sa pansarili nitong interes sa konteksto ng pakikipag-ugnayan sa ibang bansa. Muli niyang iginiiit ang papel ng kamalayan bilang lunsaran ng pakikipagtunggali, sapagkat ang usapin, aniya, “ng estetika ng panitikang Filipino ay usapin ng kamalayang tunay na Filipino” (93). Mahalaga ang “datíng” sapagkat nakabatay ito sa bisa ng isang likhang-sining sa ating kultura at kasaysayan. Kung gayon, ito ang salita nating makapagbubukas ng talakayan sa mga sangkap ng sarili nating estetika (94). Sa diwa ng “dating” isinesentro ni Lumbera ang perspektiba ng *audience* sa pagsusuri ng likhang-sining sapagkat ang perspektibang ito higit sa ano pa man, ang nagpapatampok sa lipunan, kultura, at kasaysayang kinapapalooban ng likha. Pinatunayan niyang hindi kailanman personal lamang o nakahiwalay sa lipunan ang tugon o interpretasyon ng audience; bagkus hinuhubog ito ng mga kongkretong kondisyon ng kaniyang lipunan. At dahil may partikularidad ang bawat lipunan, iginigiit din ni Lumbera na espesipiko ang karanasan at pananaw ng mga Pilipino sa kabila ng unibersal na batas ng paglikha (100).

Lumaganap at yumabong ang mga binhing kaisipan nina Enriquez, Covar, Salazar, Almario, at Lumbera sa kani-kanilang itinatag at sinalihang samahan/aralang-grupo, kinasangkutanang kilusan, iniakdang artikulo at libro, lampas pa sa kahingian ng akademya. Sa masigasig na pakikipagtalaban, sa anyo man ito ng pakikipagdebate at/ o pakikiisang-diwa, di-matatawaran ang bisa nila sa mga kaguro at mag-aaral-sapat na upang masabing nailagak nila ang muhon ng Pilipinisasyon sa UP—isang mabunying pamana sa kapantasang Pilipino.

KAPANTASANG PILIPINO: TALABAN NG WIKA AT KAALAMAN SA PROGRAMA NG PHILIPPINE STUDIES/ARALING PILIPINO/PILIPINOLOHIYA

Sa pag-aaral na ito, sisipatin ang bisa ng mga naglagak ng “muhon” ng Pilipinisasyon ng kaalaman sa partikular na larang ng Philippine Studies. Ang mga produksiyon ng tesis at disertasyon ang magsisilbing batayang materyal ng pagsipat. Anupa’t sa mga nasabing produksiyon matutunghayan ang dalawang uri ng pagbabanyuhay ng

nasabing larang: una, ang pagbabago ng kapookan o rekontekstuwalisasyon nito mula “araling pang-erya” (sa internasyonal na akademikong komunidad) tungong “Araling Pilipino”/“Pilipinolohiya”–pag-aaral ng mga Pilipino tungkol sa mga Pilipino para sa lipunan-at-kalinangang Pilipino; at ikalawa, ang paglinang at paggamit ng mga kaisipan (konsepto/teorya) at pamamaraan (metodolohiya at praktika) na tuwirang hinango sa loob ng lipunan at kulturang Pilipino o di kaya nama’y hinalaw mula sa labas, subalit matagumpay na naangkin ng mga Pilipino. Ito ang proseso ng rekonseptuwalisasyon o pagdadalumat sa loob ng Kapilipinuhan, yaong iniuugat, inilalapat, at pinapanday sa atin mismong kapookan. Kung ano’t anuman, nagtatalaban, ano pa nga’t integral sa isa’t isa ang pagpopook at ang pagdadalumat. Pangunahing pinagbibigkis ang mga ito ng wika bilang pinakakasangkapan ng anumang akademikong talastasan. Sang-ayon nga kay Salazar (1996, 28) taglay ng wika “...ang kaalaman ng isang panahon...” At ito ang nais ding patunayan sa papel na ito. Bagaman hindi maaaring katawanin ng iisang sektor lamang, sa pagkakataong ito, ng mga akademiko, ang kabuuan ng kultura o isang lipunan, hindi pa rin matatawaran ang papel ng mga iskolar sa paghulma ng kaisipan o diskurso ng lipunan. Kung kaya, marapat lamang isaalang-alang ang grupong ito bilang pundamental na bahagi ng kabuuan. Sa puntong ito, mahalagang itanong: paano kinakasangkapan ang wika sa pag-unlad ng kapantasang Pilipino, at sa proseso’y kinakasangkapan din ng wikang Filipino ang kapantasang ito upang mag-ibayo? Samakatwid, itatampok sa pag-aaral ang talaban ng wika at kaalaman sa ipinapalagay na rekontekstuwalisasyon at rekonseptuwalisasyon ng Philippine Studies bilang lunan ng Pilipinisasyon sa akademya. Kakasangkapanin ang mga produksiyon ng tesis sa tatlong antas (di-gradwado, masterado, at doktorado) sa wikang Filipino sa nabanggit na programa ng UP. Sa lahat ng ito, tutukuyin ang dalawang direksiyon ng pagdadalumat. Una, ang malikhaing pagbuo at paglilinang ng mga katutubong konseptong hinango mismo sa sarili nating wika. Maiaangkla ito sa konsepto ni Enriquez ng “indihenisasyon mula sa loob” o ang paggamit sa katutubong wika at kultura bilang mga *batis* o pagkukunan ng teorya, metodo, at praxis (Enriquez, “Developing” 46). At pangalawa, ang paghalaw at pag-aangkop/adaptasyon, at/o pagsasalin ng mga konseptong mula sa labas upang mailapat sa pag-aaral ng karanasang Pilipino. Maiaangkla pa rin ito sa “indihenisasyon mula sa labas” (ni Enriquez). Sa pamamagitan ng ikalawa, nagaganap ang malikhaing proseso ng pag-aangkin. Sapagkat hindi umiiral sa *vacuum* ang mga intelektuwal. Sa yugto ng kanilang buhay-akademiko, napaghasikan rin sila ng mga banyagang konsepto at kaisipan, gaya ng matutunghayan sa mga kaso nina Salazar at ng *nouvelle histoire*, Covar at *structural functionalism*, Lumbera at Marxismo, Almarino at pormalismo. Subalit ang pinakamahalaga’y napananaig ang pagkamalikhain at kakayahan mula sa mga ito. Bakit at paano? Mauulinigan ang esensiya ng pag-aangkin sa paglilinaw ni

Salazar sa “pagsasa-Pilipino at pagpapasa-Pilipino” ng anumang disiplina. Aniya, isa itong buong prosesong “nasasalalay sa diwa ng adaptasyon at orihinalidad ng mga Pilipino bilang indibidwal at bayan” (Salazar, “Pilipinolohiya” 332). Dapat, aniyang matantong hindi lamang ito mula sa labas kundi mula rin sa loob ng kulturang Pilipino. Ibig sabihin, kailangan munang kilalanin at maunawaan ang sarili: ang sariling kalinangan, kalagayan at pangangailangan na siyang magtatakda ng pamantayan ng kaangkupan ng mga idea at bagay na aangkinin. Hindi aniya kailanman mailalapat nang buong-buo ang alinmang teorya o metodolohiyang mula sa labas sa ating realidad sapagkat bawatkultura, gawa-at-gawing kultural ay isang sistema ng pakahulugan. Tanging sa paggamit lamang ng sariling wika bilang “prisma ng interpretasyon ng isang kultura” maiaangkop at maaangkin ang mga kategoryang hiram. Sa gawaing ito napakahalaga, umano, ng pagsasalin (332, 335-336).

Upang higit na mauunawaan ang akademikong konteksto ng nasabing produksiyon ng kaalaman, itatagani sa talakayan ang kaligirang historikal ng pag-unlad ng programang “Philippine Studies” sa UP sa iba’t ibang antas—di-gradwado at gradwado. Partikular sa programang gradwado (master at doktorado), na nagbibigay-diin sa kakayahan ng mag-aaral sa pagtangan ng metodolohiya at pag-aambag sa larang ng pagteteorya, mahalagang mabigyan ng maikling anotasyon ang mga pag-aaral sa layuning masipat kung paano naisagawa ang pagpopook at pagdadalumat sa karanasang Pilipino.

Masasabing isang bahagi pa lamang ang pag-aaral na ito ng napakalawak na proyekto ng pagmamapa ng direksiyon ng programa mula noon hanggang ngayon. Bilang preliminaryo, ililimita muna ang mga gagamiting datos sa unang apat na dekada (mula 1967² hanggang 2007) ng pag-iral ng programang di-gradwado sa Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas (DFPP). Mahalagang iugnay ang pagsulong ng kabuuang programa ng Philippine Studies sa UP sa nasabing departamento sapagkat dito unang naisagawa ang pihit pangwika (*linguistic turn*) sa produksiyon ng mga tesis mula Ingles. Taong 1967 nang magkaroon ng unang gradweyt ang B.A. Philippine Studies sa noo’y Department of Pilipino and Philippine Literature (ang DFPP ngayon) (Teodoro, Appendix A).³ Bumibilang naman sa 120 taon noong 2007 ang artikulasyon ni Rizal (mula 1887) sa minarapat niyang pag-aanyo ng kolonyal na “Philippine Studies.” Bahagi rin ng delimitasyon ang pagkakaroon o kawalan ng kopya ng mga tesis at disertasyon. Sa panahong ito (1967-2007), yaong may kopya lamang sa aklatan o iba pang repositoryo ng UP ang natugaygayan. Para sa antas di-gradwado, may petsang 1991 ang pinakamaagang kopyang natagpuan at 1974 naman para sa gradwado (kapuwa master at doktorado), kung kaya, ang mga tesis sa mga taong ito lamang ang tuwirang nasaklaw ng pagsisiyasat.

PRODUKSIYON SA ANTAS DI-GRADWADO: ANG KARANASAN NG B.A. ARLING PILIPINO

Pormal na itinatag ang Bachelor of Arts in Philippine Studies sa noo'y Institute of Asian Studies (IAS) ng College of Liberal Arts (CLA) noong 1955 sa UP. Bilang isang interdisiplinaryong programang idinisenyo upang makalikha ng lugar para sa mga Pilipino at di-Pilipinong estudyante na mapag-aralan ang mga institusyon at kulturang Pilipino, nilayon nitong tugunan ang pangangailangan ng isang "pinag-ugnay-ugnay na pag-aaral" ("*integrated study*") ukol sa Pilipinas batay sa humanidades at mga agham panlipunan (University of the Philippines Catalogue 1964-1965, 795). Subalit hindi lamang pangangailangan sa akademya ang tinugunan nito, lalo't higit ang pangangailangan ng bayan. Naging lugar ito ng aktibong pakikisangkot ng mga Pilipinong iskolar sa mga araling pampamayanan (*village community studies*), gamit ang oryentasyong inter/multidisiplinal, na idinisenyo noong dekada 50 upang tulungan ang mga punyagi para sa muling pagbangon ng mga komunidad na nasalanta ng Ikalawang Digmaang Pandaigdig (Conaco 24; S. L. Mendoza 53).

Noong 1960, itinatag ang College of Arts and Sciences (CAS) o Kolehiyo ng Sining at Agham (KSA), mula sa dating CLA upang saklawin ang lahat ng di-gradwadong antas sa humanidades, agham panlipunan, agham, matematika at mga wika, upang bigyang-daan ang mga digring Bachelor of Arts at Bachelor of Science. Sa loob nito, nakipagsabay ang Philippine Studies (PS, mula ngayon) sa American Studies bilang area studies kasabay ng mga kursong disiplinal na maaaring kuhanin ng mga estudyante sa kanilang batsilyerato. Nang maitatag ang Department of Pilipino and Philippine Literature (DPPL) bilang bahagi ng CAS noong 1966, nailipat din dito ang programa sa di-gradwadong antas (Yabes 2). Nasaksihan sa pangyayaring ito ang simula ng pag-aanyo ng programa mula simpleng area studies tungong isang Pilipinong diskurso sa bisa ng paggamit ng wikang pambansa.

Sumulong ang programang di-gradwado kakawing ng mga pangunahing adhikain at paninindigan ng DPPL. Bukod sa pagbibigay ng abanseng instruksiyon sa wika at panitikang Pilipino, nilayon ng departamento na maisagawa rin ito sa "mas malawak na larang ng Philippine Studies."⁴ Muling pinangalanan ang departamento noong 1976 bilang Department of Filipino and Philippine Literature (DFPL). Sa kaniyang panunungkulan bilang tagapangulo ng departamento sa taong ito, nawika ni Petronilo Bn. Daroy na: "ang Departamento ang nag-iisang yunit sa Kolehiyo na ganap na nakatuon sa kabuuan ng larang na Pilipino" (Daroy 2; akin ang salin). Maaari, diumanong bigyang-diin ng ibang mga departamento ang Philippine Studies bilang isang programa ng "special studies," pero nananatiling disiplinal ang tuon sa pangkalahatan

(e.g., *history, political science, sociology*, atbp.). Samantala, may espesipikong papel ang DFPL, ang iukol ang pananaliksik at instruksiyon nito sa pinakatiyak na larang ng kulturang Pilipino, gamit ang isang interdisiplinaryong lapit na nag-uugnay sa mga humanidades at agham panlipunan (Daroy sipi kay Teodoro 17). Kung tutuusin aniya, “ang buong departamento ay Philippine Studies” (akin ang salin), sapagkat isa sa mga espesipiko nitong gawain ang tumuon sa mga pananaliksik at pagtuturo sa napakatiyak na larang ng Kapilipinuhan—ang wika, panitikan, at kultura.

Noong 1991, isina-Filipino ang pangalan ng programa, (i.e., B.A. Araling Pilipino) batay sa panukala ng noo’y tagapangulong Patricia Melendrez-Cruz. Masasalamin sa hakbanging ito ang tahasang paninindigan para sa pagbubuo ng tunay na diskursong Pilipino. Sa tatlong kolehiyong nagtataguyod ng programang PS, ang KAL sa pamamagitan ng DFPP ang siyang tanging kumupkop sa antas di-gradwado sa agos ng panahon. Pinagsumikapan din ng departamentong palaganapin ang “kamalayang Araling Pilipino” lalo na sa mas malawak na bilang ng mga di-gradwadong mag-aaral sa pamamagitan ng kursong General Education (GE) nito na Araling Pilipino 12: Suroy-suroy sa Wika, Panitikan at Kultura sa mga Isla ng Luzon, Visayas at Mindanao (Fabros).

Sa bahaging ito mahalagang tingnan ang naging kalakaran ng produksiyon ng tesis di-gradwado bilang isang mayamang lunan ng Pilipinisasyon ng PS. Bagama’t nagsimula ang programa noon pang 1966 sa Departamento, taong 1991 lamang ang petsa ng pinakamaagang tesis na nakalagak ngayon sa Aklatang KAL. At mula 1991 hanggang 2007, nakapagtala ng 132 tesis na naakses para sa pag-aaral na ito. Diumano, noon lamang huling dekada ng siglo 20 naging praktis sa Kolehiyo ang pagbibigay ng kopya ng di-gradwadong tesis sa aklatan.⁵

Mula sa nasabing kabuuang bilang, 44 o 33.33 % ang kinakitahan ng tuwirang paggamit ng mga pananaw, konsepto at metodong binigyang-daan ng mga nabanggit na pangunahing tagapagsulong ng Pilipinisasyon. Sa lahat ng ito, kapansin-pansin ang napakalaganap na paggamit ng SP na makikita sa sumusunod na pag-aaral: (1) kalimutang libangan (*leisure activity*) ng mga pamilyang may *pre-schooler*, batay sa dalumat ng “sikolohiya ng libangan” (Manila); (2) karahasang seksuwal sa mga lugar ng trabaho (Caranay); (3) batang kalye at ang papel ng Center for Migrant Youth (Cortez); (4) kaugalian at katangiang Pilipino sa komiks ni Jess Abrera na ‘Pinoy Nga’ (Tarun); (5) kultura ng mga kabataan sa mga *videoke bars* (Vasquez); at (6) edukasyonal na gamit ng piling kuwentong lamanlupa para sa bata (Pasanas). Samantala, dalumat ng “bayan” ni Salazar ang ipinambalangkas sa mga pag-aaral tungkol sa politikal na pakikisangkot ng simbahan sa gobyerno sa karanasan ng Makati (Binay); gayundin sa bayan sa pelikulang Pilipino (Caleon), patalastas para sa public service ni Pang.

Arroyo (Barba), at representasyon ng panday sa panitikan, pelikula, at lipunang Pilipino kung saan iniugat sina FPJ, Bong Revilla at Jinggoy Estrada sa kalinangang bayan sa bisa ng pelikulang babakan (Cheng).

Madalas ding pinagkakawing-kawing ang mga dalumat nina Enriquez, Covar, at Salazar gaya ng matutunghayan sa sumusunod: (1) seksuwal na mensahe sa mga awit ng mga bata sa mga maralita ng lungsod batay sa dalumat ng “diwa,” “kamalayan,” “ulirat,” “isip,” “kalooban,” at “kaluluwa” (V.K. Flores); (2) pag-unawa sa dinamika ng ugnayang bida-kontrabida sa mga pelikulang pinarangalan ng URIAN mula 1980-1985 gamit ang “bayan” at kaalamang-bayang dalumat ng pagkataong Pilipino (Caleon); (3) litigasyon sa Brgy. Duyan-duyan, Lungsod Quezon na binalangkas ng “kapuwa,” “hiya,” “katarungan” at “pagkakapantay-pantay” (Tayag); (4) ugaling Pinoy sa mga kuwento ni Maximo Ramos alinsunod sa Pagkataong Pilipino ni Covar at SP ni Enriquez (Coronel); (5) debosyon sa Birhen ng Piat sa kultura ng mga Ytawes ayon sa “katutubong Kristiyanismo” ni Covar at metodolohiyang SP (Cabrido); (6) pagpapatawa bilang pahiwatig ng mga halagahan, kaakuhan, at pananaw-pandaigdig ng Pilipino sa mga akda ni Bob Ong, tampok ang mga kaisipan ni Covar tungkol sa pagkataong Pilipino, kaugnay ng dalumat ng pakikipagkapuwa ni Enriquez (Petras); at (7) pagsipat sa kamalayang nakapaloob sa patalastas o mga *public service advertisement* sa mga proyekto at programa ni Pangulong Arroyo sa hulma ng Pantayong Pananaw at mga metodong SP (Barba).

Mga kaisipan naman ni Almarino hinggil sa Balagtasismo at iba pang usaping pampanitikan ang bumalangkas sa antolohiya ng mga tulang nagwagi sa Gawad Palanca mula 1986-1996 (Demafeliz), gayundin sa pagsusuri sa mga tula sa “*The Work*” ng Tarlac State University mula 1993-1999 (Macabulos). Iniugnay rin ang kritisismo ni Almarino sa mga kaisipan nina Salazar at Covar sa pagsusuri ng imahen ni Noli de Castro bilang “Kabayan” sa kaniyang politikal na karera (Cayabyab). Samantala, prinoblematisa ang kalidad ng pelikulang Pilipino sa kasalukuyan alinsunod sa dalumat ni Lumbera (S. De la Cruz).

Sa ganang metodolohiya, hinahango rin mula sa SP ang “maka-Pilipinong” metodong gaya ng pakikiramdam, pakikipagkapuwa, pagtatanong-tanong, pakikipagkuwentuhan, pakapa-kapa, pakikisalamuha, at pakikiugaling-pagmamasid na ginamit sa ilang pag-aaral (cf. Barba, Brosas, Cabrido, Caranay, Cortez, Jumento, V. Flores, Manila, Robles, Tarun, Tayag, at Vasquez).

Samantala, matutunghayan ang higit na bilang ng mga nag-angkop ng mga teorya/konsepto at metodolohiyang Kanluranin–siyamnapu’t dalawa (92) o 69.7% ng kabuuan. Pangunahin na rito ang teoryang Marxismo at/o lapit Marxista sa mga

sumusunod na pag-aaral: aktibismo ng dekada 60 sa maikling kuwento ni Virtusio (Rodriguez); representasyon/imahen ng Pilipinas sa Asiaweek (J. de la Cruz); politika ng pelikulang Pilipino (Rubio); politika at relihiyon sa pamahalaang lokal ng San Fabian (Victorio); imahen ng paghihimagsik sa mga “Rosales Quintet” ni F. Sionil Jose (M. Santos); Kristiyanong sosyalismo sa “Pasion ding Talapagobra” (Viray); komodipikasyon ng *taglines* sa mga patalastas (Maristela); *theology of liberation* sa Pilipinas (Villanueva); *underground economy* ng mga manininda sa UP (Paulino); programang pantelebisyon para sa mga may kapansanan (Dela Cruz); papel ni Adrian Cristobal sa pagsulong ng panitikang Pilipino (Sombillo); awit bilang propaganda (C. Gonzales); mga tula ng magsasaka bilang lunsaran ng pag-unawa sa kalagayang pampolitika at pang-ekonomiya (Robles); ideolohiya at panitikang pambata (Añorico); [mis]representasyon ng New People’s Army sa pelikula (Borlongan); at “pagpapanibagong-hubog” ng mga aktibistang kabataan-estudyante (L. Garcia).

Nagsasanga rin ang Marxistang pagbasa sa usaping pangkasarian at iba pang anyo ng kulturang popular. Makikita ito sa paglalapat ng Marxistang peminismo sa komodipikasyon ng kababaihan sa mga sexy stars sa programang komedi (Siman), kababaihan sa mga piling tula ni Lilia Quindoza Santiago (Ricamata), at mga tulang pangkababaihang nasa batayang sektor (Esguerra-Melencio). Samantala, may bakas ng pag-aangkin sa paggamit ng “teorya ng pag-alpas” upang mailapat ang *ideological state apparatus* ni Louis Althusser sa pag-aaral tungkol sa kababaihan at programang “Women’s Desk” (Padilla). Ginamit din ang nasabing pormulasyon ni Althusser sa mga paksa ng kulturang popular gaya ng subkulturang *skinheads* (Pangilinan) at *anime series* (Espiritu); gayundin ang *political economy* ng media sa “*infotainment*” bilang komodipikasyon ng balita (Juanson) at ang “*ideology*” ni James Kavanagh sa pagsusuri ng mga liham kay Tiya Dely (Lapuz). Kinasangkapan naman ang *critical discourse analysis* ni N. Fairclough sa dalawang pag-aaral tungkol sa midya ng pangmadlang komunikasyon: ang radyo at diyaryo bilang mga teksto ng diskurso. Sa una, sinuri ang programang tambalang “Balahura at Balasubas” ng Love Radio 90.7 (Ilan) at sa ikalawa, krinitika ang diskurso ng *objectivity* sa politika ng pamamahayag kaugnay ng Trahedya ng Wowowee (Lagmay).

Matutunghayan ang iba pang iniangkop na kaisipan at metodolohiya sa mga sumusunod: (1) *social network theory* sa mga Pilipinong *domestic helper* sa Singapore (Natilda); (2) *cumulative causation theory* ni K. G. Myrdal sa wika at kalagayang pang-ekonomiya sa Pilipinas (Seludo); (3) teorya ng kulturang popular sa soap operang “Valiente” (Gimenez Maceda); (4) *political culture approach* at *political communication* nina D. Paletz at A. Schmid sa terorismo sa pahayagan (A. Reyes); (5) *semiotics* sa: papel ng pantasya sa paghubog sa mga bata (J. Fabre), signipikasyon

ng mga estruktura bilang isang alternatibong paraan ng paglalahad ng kasaysayan ng Iglesia Filipina Independiente (Yraola), representasyon ng kababaihan sa mga nobelang popular (Cabuday) at magasin (A. Bautista), pagsasapelikula ng nobela (Espiritu), at ilustrasyong pambata (Haz); (6) *radical feminism* sa kababaihan sa dula ni Luna Sicat-Cleto (Alfonso); at iba pang pormulasyon ng peminismo sa karahasang pantahanan sa kababaihang may-asawa (D. Martinez) at imahen ng peministang Pilipina sa nobela (Austria); (7) *deconstruction* ayon kay J. Derrida sa pagdadalumat ng lipunan at politika sa comic strip na 'A.Lipin' ni Jess Abrera tungkol sa eleksiyon ng 1998 (Medina); (8) *phenomenology* sa komunidad ng mga Amerasian sa Olongapo bilang isang kontemporaryong pamilyang Pilipino (Macagba); (9) *pragmatics* ni J. Mey sa ugnayan ng wika, identidad, at nasyonalismo (Galac); (10) *problem/process correspondences in language planning* ni J.V. Neustupny sa pagsasabatas ng mga palising pangwika (1987-1997); (11) *orientalism* ni E. Said sa kababaihan sa pelikula (M. Bautista); (12) pinag-ugnay-ugnay na *aggressive cues* ni L. Berkowitz at *observational learning theory* ni Bandura at Walters sa programang pambata sa telebisyon (Collado); (13) *ethnomusicology* ni P. Bohlman sa mga awiting-bayang Cuyunon (N.F. de Guzman); (14) postmodernistang konsepto ng "*signification*" ni J. Baudrillard at *traditional aesthetic criticism* ni Thompson sa kababalaghan sa programang pantelebisyon (J. Cruz); (15) *intermediary model of communication* sa pagtuturo ng kuwentong pambata (Lacsamana); (16) *cultural criticism* ni A. A. Berger sa mga kuwento tungkol sa EDSA 2 (Ibarra); (17) *social realism* sa representasyon ng pagtataksil sa pakikidigmang bayan sa mga dramang alegoriko (Palmes) at pagsusuri sa kamalayan ng mga tagalungsod sa panitikan (Abaquita); (18) estrukturalistang pagbasa sa pagsusuri sa mga kuwentong pambata ni Rene Villanueva (Narvaez); (19) *policy process analysis* sa palisi sa wika ng UP mula 1998-2004 (Agdigos); (20) *discourse analysis* sa diskurso ng IBON Foundation, Inc. (Baylon); (21) *reflection hypothesis* ni G. Gerbner na iniugnay sa *sex role learning theory* at *gender inequality approach to media organization* para sa komodipikasyon ng kababaihan sa tabloid (Bello); (22) *cultural consumerism* sa pagsusuri kay Dolphy bilang ama sa media (Malate); (23) *sociology of food* ni H. Klein sa etnograpiya ng kainan sa UP Campus (Florendo); (24) *functionalism* ni E. Haas sa integrasyon ng Tsinoy sa lipunang Pilipino (D. Flores); (25) *structural-functionalism* sa tutorial centers sa labas ng pormal na sistema ng Edukasyon (Tumanda); (26) *intertextuality* ni Umberto Eco sa mga liham ng mga Pilipinang kasambahay sa Hongkong (Tirol); (27) teorya sa advertising na AIDA (Attention, Interest, Desire, Action) sa seksuwalidad at konsumerismo sa *FHM magazine* (Valenzuela); (28) *sex role learning theory* sa seks at karahasan sa pahayagang Bulgar (Magcamit); (29) *context, input, product, process evaluation approach* ni D. Stufflebean sa implementasyon ng Makabayan Kurikulum sa Lagro High School (Caligner); (30) communication model ni D. Berlo sa retorika at

ideolohiya sa kolum ni de Quiros (Rabino); (31) *political communication* ni B. McNair sa pamumuno ni Pangulong Arroyo (Suing); at (32) *semiotics* ni S. Hall at *mimetic theory of art* ni Plato sa pagsusuri sa pelikulang may temang “seks” sa panahon ng diktadurya (Manucdoc).

Kapansin-pansin din ang kalakaran tungo sa sinkretismo o pag-uugnay-ugnay ng higit pa sa dalawang teoretisasyon/konseptuwalisasyong mula sa labas. Maituturing itong pagpapaluwag o pagpapalawak ng hangganan ng mga kaisipan—na sa katunayan ay isa ring paraan ng muling pagtatakda ng kahulugan ng mga ito batay sa sariling pagtataya ng mananaliksik na Pilipino. Makikita ito sa sumusunod na pag-aaral: (1) buhay-siyudad sa mga *fashion magazine* sa Pilipinas gamit ang post-modernismo ni J. Baudrillard, semiotika at kulturang popular nina U. Eco, J. Fiske, N. Stevenson, S. Hall at J. Storey, at *deconstruction* ni Derrida (J.E. Mendoza); (2) tradisyon ng siste at satira batay sa *collective memory* ni M. Halbwachs, *collective consciousness* ni K. Jung, at *Foucaultian analysis* ni M. Foucault sa (V. H. Flores); (3) kuwentong pambata sa pagtuturo ng matematika sa balangkas ng *constructivist theory* ni J. Bruner, *didactic theory* at *schemata* ni R.C. Anderson; (de la Peña); (4) imahen ng kababaihan sa telebisyon batay sa *mass communication theory* ni D. McQuail, *feminism* ni G. Pollock, at teorya ukol sa *race, class and sexuality* ni N. Mandell (J. Garcia).

Samantala, higit na madarama ang pagsusumikap na maangkin ang banyagang pormulasyon sa pamamagitan ng pag-uugnay ng mga ito sa pagdadalumat mula sa loob. Isa rin itong uri ng sinkretismo o malikhaing paghuhugpong ng “loob” at “labas.” Matutunghayan ang ganitong kalakaran sa sumusunod na paksa: (1) kababaihan sa mga nobela nina Barrios, Bautista, at Matilag gamit ang *content analysis* bilang metodolohiya, habang naglalangkap ng ilang konsepto mula sa SP (Campoamor II); (2) pilosopiyang “Ako” ni A. G. Abadilla gamit ang *psychoanalysis*, SP, at PtP (Yap); (3) wika at kulturang Pilipino sa internet batay sa mga teoryang *dynamic social impact* ni B. Latane, *social identity* at *social presence* nina J. Short, E. Williams, at B. Christie na iniugnay sa mga kaisipan ni Salazar ukol sa wika at kulturang Pilipino (Callueng); (4) pagsusuri sa salin ng kodigo sibil ni Cezar Peralejo na nilangkapan ng mga kaisipan ni Almario tungkol sa tatlong dimensiyon ng salin ayon sa balangkas ng *applied translation* ni P. Newmark at metodolohiyang *comparative analysis* ni R. van den Broeck (Abad); (5) penomenong “okrayan” sa telebisyon” (Lobramonte) na dumukal ng konseptuwal na kasangkapan mula sa “*multilayered structure*” ni Adorno, “hiya” ni Salazar at “kapuwa” ni Enriquez; (6) kasaysayan at kalagayang ekonomiko-politikal ng mga magsasaka ng Hacienda Luisita batay sa kanilang mga tula na nilapatan ng katutubong konsepto ng “bayanihan” hindi lamang bilang gabay konseptuwal kundi bilang isa ring batayan ng metodo sa pananaliksik (i.e., pakikipamuhay) kaugnay ng

pagsusuring nakahulma sa political economy ng Marxismo (Robles); (7) imahen ng bata sa nagbabagong pamilyang Pilipino gamit ang panunuring tekstuwal, *psychosocial theory* ni E. Erikson at Sikolohiyang Pilipino (Comia); (8) kritika ng suliraning ideolohikal ng burges sa panitikang pambata ayon sa mga kaisipang Marxista, Maoista, at panunuring semiotika ni Alice Guillermo (Añorico); (9) isang uri ng lamay sa patay gamit ang teoryang *life span at human development* ni C. Haynes na iniugnay sa “kapuwa” ng SP (Hesido); (10) impersonasyon kay Pangulong Arroyo at inilangkap dito ang *psychoanalysis* ni S. Freud at *cultural criticism* ni M. Bakhtin sa konseptuwalisasyon nina Enriquez (“kapuwa”), Salazar (“hiya”), Covar (“pagkataong Pilipino”) at Nuncio (“pantawang pananaw”) (Soriano); at (11) dula-tulang “Iskolar ng Bayan” na ginamitan ng dalumat ng “dating” ni Lumbera at “*theatricality*” ni S. Smiley (Dacanay). Sa partikular, tatlong pag-aaral ang nagkawing ng pormulasyon ni Lumbera ukol sa kulturang popular sa mga teoretisasyon mula sa labas, i.e., *discourse theory*, *semiotic approach in media studies*, *orientalism* ni Said, at *cultural theory and popular culture* ni J. Storey sa diskurso ng nasyon sa representasyon ng Muslim sa pelikulang Pilipino (Fajilan); *political economy* ni T. Eagleton at *four theories of the press* nina F. Siebert, T. Peterson, at W. Scramm sa pagsusuri ng *Ilocos Times* bilang pahayagang pampamayanan sa panahon ng Batas Militar (Onifa); at *content analysis at intertextuality* sa kababaihan sa mga nobela ni Barrios (Oliva).

Maibibilang din sa naturang sinkretismo ang paggamit ng teoretisyong mula sa iba pang Pilipinong iskolar na nagpalawig sa mga kaisipang mula sa labas at matagumpay na nailapat sa sarili nating konteksto. Sa paglalarawan ng mga kontrabidang babae sa telenobela itinahi ang *reflective-projective theory of broadcasting* ni Lee Loevinger sa “kulturang popular” ni Rolando Tolentino (Zorilla). Habang ginagabayan ng dalumat ng nasyonalismo ni Renato Constantino, gumamit naman si R. Rodriguez ng lapit na *context, input, process and product evaluation* (CIPP) ni D. Stufflebean sa pagsusuri ng RGEP batay sa disenyo at implementasyon nito sa mga GE subjek ng DFPP.

Sa puntong ito, dalawang partikular na akda ang mahalagang banggitin bilang modelo ng mabisang pag-uugnay ng mula-sa-loob at mula-sa-labas na pagdadalumat hinggil sa usapin ng pag-aangkin ng elementong kultural. Una, sa paksang ekspresyon ng espasyong Pilipino sa mga piling pagtatanghal (C. Garcia), pinagyaman ang dalumat ng “loob” ni Albert Alejo habang inihuhugpong ito sa “*space as cultural experience*” ni H. Lefebvre at “*other spaces*” ni M. Foucault. Pinatunayan ng akda na sa kabila ng pagpasok ng pormalisadong tradisyong panteatro mula sa Kanluran, nagpatuloy, umangkop at nakikipagsalimbayan sa pag-iral ang ekspresyon ng kaakuhan ng Pilipino. Sa pangalawang halimbawa, sinuri ang salin ng tekstong Koreanovelang “Jumong” at

ipinakita kung paano ito naisalin at naangkin sa kapookang Pilipino (Corteza). Naipakita ang pagpopook at pag-aangkin sa sumusunod na aspekto: (1) higit na nakakiling ang bersiyon/salin sa wikang Filipino; at (2) inunawa ang kabayanihan ni Jumong sa dalumat ng “bayani” sa kalinangang Pilipino. Sinuportahan ang unang asersiyon ng metodolohiya ng *communicative translation* ni Newmark. Samantala, dinukal naman ang ikalawa batay sa mga pag-aaral nina Salazar, Isagani Cruz, Ricardo Ma. Nolasco, at Eugene Evasco hinggil sa kabayanihang Pilipino. Sa kabuuan, makikita rito ang pagkakaroon ng bisa sa isa’t isa ng Pantayong Pananaw ni Salazar, konsepto ng “talaban” sa pakahulugan ni Ramon Guillermo at “teritoryalisasyon” nina Jonathan Xavier at Renato Rosaldo upang tindigan ang tesis na “may kapangyarihan ang lokal na makipagnegosasyon sa global” (Corteza v).

Samantala, naiiba namang pag-uugnay ng mga kaisipang mula sa loob at labas ang ginawa ng mga pag-aaral nina Lermie Shayne Garcia at Sunshine Martinez). Sa una, hinamon ang batayang palagay ng pagdadalumat sa “loob” bilang “kabuuang walang lamat” sa pamamagitan ng panunuring Marxista. Itinampok ang kasalimuotan ng prosesong pinagdaraan ng mga kabataan-estudyanteng aktibista mula sa kanilang suhetibong interes (bilang mga peti-burges) patungo sa obhetibong interes ng nakararami o kaisipang proletaryo. Tinagurian itong “rebolusyonaryong pagpapanibagong-hubog” na batbat ng mga kontradiksiyon. Samantala, sa ikalawa, siniyasat ang kabayanihan ni Manny Pacquiao bilang lunan ng tunggalian sa pagitan ng mga nagtatanghal (puwersa mula sa itaas/mga kapitalista) at mga tumatanggap (puwersa mula sa ibaba/masa) ng kulturang popular. Sa ganang ito, pinagtapat ang mga pormulasyon nina Salazar at R. Tolentino upang salungguhit ang mga salungatan sa pagpapakahulugan kay “Pacman” bilang teksto ng kabayanihang Pilipino sa isang banda, at ng kulturang popular sa kabila.

Bagaman di-tuwirang nagpahayag ng paggamit ng mga Pilipinong dalumat, mahalaga ring banggitin ang mga akdang nagtatampok sa kaugnayan ng wikang Filipino sa iba pang larangan. Sa pag-aaral ni Seludo, tiningnan kung may relasyon ang pag-unlad ng wikang pambansa sa mga usaping pang-ekonomiya. Nariyan din ang “Pagsusuri sa Kakayahan ng Filipino Bilang Wikang Panturo sa Statistics 101” (Estanislao) at ang “Wika at Pagbubuo ng Kagamitang Panturo: Proseso at Produkto” (Alonzo) bilang halimbawa ng mga punyagi para sa ibayong intelektuwalisasyon ng Filipino bilang wikang panturo sa ibang disiplina at/o kurso sa Unibersidad.

Mula naman sa malikhain pa ring pag-uugnay-ugnay ng iba’t ibang metodo sa iba’t ibang disiplina, nabuo ang tinatawag nilang “lapit na Araling Pilipino.” Ginagamit din ito upang tukuyin ang isang konseptuwal na gabay sa pagbalangkas ng pananaliksik

sa kultura at lipunang Pilipino sa kabuuan. Matutunghayan ito, halimbawa, sa komodipikasyon ng caregiving sa pamilyang Pilipino (Toledo). Mahalaga ring kilalanin ang pagsusumikap ng mga mag-aaral na bumalangkas ng sarili nilang batayan ng pagsusuri, gaya ni Aaron Grajo Laylo. Sa kaniyang “Haha!: Mga Patawang Politikal sa Text” nilikha niya ang tinagurian niyang “IPPT” o ang “Indibidwal at ang Patawang Politikal” bilang gabay-konseptuwal.

May mga pag-aaral ding walang binabanggit na teorya o konseptuwal na balangkas; subalit nag-aambag sa paglilinang ng pambansang diskurso. Nasaksihan ito sa sumusunod na pag-aakda: “bayan” sa EDSA Dos (M.L. de Guzman), mga alamat ng Angono (E.D. Medina), Opus Dei sa Pilipinas (G. Gaddi), sentro ng rehabilitasyon ng mga bata (Cadid), doktrina ng abuloy at handog ng Iglesia ni Kristo (Mones), salin ng Noli Me Tangere (Villamarin), papel ng *public relations* sa kampanya sa pagkapangulo (F. Bautista), historikal na paglalarawan sa Iglesia Filipina Independiente (IFI) (R.Santos), patalastas ng DOT sa telebisyon (C. Cruz), at ang lipunan at panitikan sa mga premyadong maikling kuwento (G. Mendoza).

Kung ano’t anuman, patunay ang lahat ng ito ng malay na pagpupunyagi ng mga Pilipinong iskolar na isulong ang Philippine Studies sa wikang Filipino. Sa pamamagitan man ito ng tuwirang paggamit ng mga kaisipang nilinang gamit ang mga sariling konsepto o iniangkop at inangkin mula sa labas, pag-aambag sa paglilinang ng lapit na Araling Pilipino o pagtatangkang maglinang ng sarili mismong dalumat na maiaambag dito, naisusulong ang isang pambansang diskurso.

ANTAS GRADWADO: ANG KARANASAN NG MASTER (M.A.) AT DOKTORADO (PH.D.) SA ARLING PILIPINO / PILIPINOLOHIYA / PHILIPPINE STUDIES

Ganito ang karaniwang makikita sa pamagat na pahina ng mga akdang nabuo sa ilalim ng mga programang gradwado: “Araling Pilipino,” “Araling Filipino,” “Aralin sa Pilipinas,” “Pilipinolohiya”/“Filipinolohiya”⁶ at “Philippine Studies”—patunay sa kawalan pa ng estandarisdang pangalan ng programa, gayundin ng kasalimuotan ng kasaysayan ng pag-unlad nito. Mababanaag dito ang dinamikong tagisan, tunggalian at pagsasanib, isang mayamang talaban ng mga kolehiyo at/o akademikong institusyong kumupkop sa programa sa agos ng panahon.

Wala pang dokumentong nakakalap ang mananaliksik hinggil sa tiyak na petsa ng pagkakatatag ng programang gradwado, sa partikular, ang master sa PS sa UP. Subalit

may mga dokumentong maaaring pagbatayan ng maagang pag-iral nito. Una, naitala sa pulong ng University Council (Unibersidad ng Pilipinas 1967, 1) ang course description ng kursong Philippine Studies 300 bilang Master's Thesis. Ikalawa, taong 1974 nang igawad kay Nicanor Tiongson ang digring M.A. in Philippine Studies, ang kauna-unahang gradweyt ng master sa noo'y Department of Pilipino and Philippine Literature ng CAS (Teodoro 9). Sa taon ding ito, may dokumentong nagsasaad ng panukala para sa institusyon ng isang Ph.D. in Philippine Studies sa Unibersidad (Unibersidad ng Pilipinas 1974, 4). Batay naman sa University of the Philippines Catalogue (1977-1978), mayroon nang Institute of Philippine Studies (IPS) bago pa itatag ni Pangulong Ferdinand Marcos ang Philippine Center for Advanced Studies (PCAS) noong 1972. Ang IPS ang nangangasiwa sa tatlong *degree program* na nakabase noon sa Asian Center (AC): (1) ang Master of Arts in PS (M.A.) na may tesis; (2) Master in PS (M.P.S.) na walang tesis; at (3) Doctor of Philosophy in PS.

Mula sa Asian Center, binuo ang PCAS, isang semi-awtonomong unit sa UP System, bilang "*think tank*" ng rehimen, at ipinailalim ang IPS dito. Tampok sa programang doktorado ng PS ang tatlong pangunahing larangan na maaaring pagkadalubhasaan ng mga estudyante: (1) Philippine bureaucracy, (2) Philippine external relations, at (3) Philippine society and culture (552-553). Anupa't ayon kay Covar ("Pagtataya") ang Ph.D. sa PCAS ang naging instrumento ng pagsasanay at paglikha ng mga "kadreng" magsisilbi sa estado bilang lokal na katumbas ng mga "*academic mandarin*" ng Tsina sa panahon ni Mao Zedong. Anupa't nagsilbing hamon ang mga udyok ng gobyerno sa panahong ito para makabuo ng mga programang gradwado sa loob mismo ng akademyang Pilipino.⁷ Dahil sa paghihigpit ng gobyerno sa mga iskolar para mag-aral sa labas, napilitang kunin ng mga Pilipinong iskolar ang kanilang mga gradwadong pag-aaral sa loob ng bansa. Binigyang-daan nito ang pagteteoryang papaloob (*theorizing inwards*). Gayundin, ipinag-utos ng rehimen na magsanay ang lahat ng mga opisyal at empleado ng gobyerno sa ilalim ng Philippine Center for Advanced Studies (PCAS). Isa itong *semi-autonomous unit* sa loob ng Unibersidad na kinomisyon ng Tanggapan ng Pangulo bilang bahagi ng pagpapatupad sa patakarang pananaliksik at mga estratehikong pangangailangan nito. Tinawag na Pre-Departure Orientation Seminars (PDOS), ang mga pagsasanay na ito ay bahagi lamang ng mas malawak na programa ng "Cultural Liberation Program" ng PCAS. Bitbit ng nasabing programa ang isang katutubo at makabayang perspektiba. Ayon sa kuwento ni Covar na isa sa naging konsultant at miyembro ng kaguruan ng PCAS, ninais ng gobyerno na may mapag-usapan ang mga opisyal sa tuwing lumalabas sila ng bansa kaysa "maglaba lamang ng marurumi nilang damit." Kaugnay nito, nagbigay din ang PCAS ng mga gradwadong programa sa PS, Asian Studies, at Islamic Studies. Pinatakbo rin nito ang Institute of Strategic Studies, isang Research Analysis Group na may

nangungunang mga Area Studies specialist, isang Office of Publications, at isang Division of Advanced Projects. Ito sana ang kauna-unahang pagtatangka o eksperimento sa kolaborasyon ng estado at akademya sa panahong marami pa ring iskolar ang naniniwalang posible pa ang reporma sa ilalim ng liderato ni Marcos. Subalit gaya ng inaasahan, nabigo ang pagtatangka. Masyado nang tumitindi ang tensiyong politikal nang mga panahong iyon at nalalagay na sa kompromiso ang integridad at awtonomiya ng akademya. At noon ngang 1980, tuluyan nang nabuwag ang PCAS at ibinalik ang dáting identidad ng sentro bilang Asian Center (S.L. Mendoza 58-59).

Samantala, itinatag ang programang doktorado sa CAS sa ilalim ng administrasyon ni Dekano Domingo Salita noong 1974. Tiningnan ito bilang isang alternatibo ng kaguruan ng kolehiyo para makapagtapos ng kanilang doktorado sa loob ng bansa. Tinugunan nito ang nakaambang “*vacuum sa scholarship* ng UP” bunga ng pagbabawal ng estado na makapag-aral ang mga Pilipinong iskolar sa labas ng bansa (Covar). Nakilala ito bilang Graduate School (GS) na pinangasiwaan ni Armando Bonifacio ng Department of Philosophy. Kung ang tuon ng IPS ng PCAS ay sa burukrasya, ugnayang panlabas, at lipunan at kultura ng Pilipinas, pinagtuunan naman ng GS ng CAS ang mga humanidades at agham panlipunan na multidisiplinaryo ang lapit sapagkat nakabalangkas ang programa sa isang *consortium* ng iba’t ibang departamento sa Kolehiyo (Unibersidad ng Pilipinas 1974, 4).

Maituturing na ikutáng pangyayari sa kasaysayan ng programang gradwado sa PS ang unang hati ng dekada 1980. Una, nakapagprodyus ito ng mga una nitong gradweyt kapuwa sa CAS at PCAS. Ikalawa, nasaksihan din sa pagkakataong ito ang isang krisis sa administrasyong ibinunga ng abolisyon ng PCAS, kasama ang IPS, gayundin ang pagkakahati ng CAS sa tatlong kolehiyo noong 1982. Mula sa CAS isinilang ang College of Arts and Letters (CAL)/Kolehiyo ng Arte at Literatura (KAL), College of Social Sciences and Philosophy (CSSP)/Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya (DAPP)/Kolehiyo ng Agham Panlipunan at Pilosopiya (KAPP), at ang College of Science (CS)/Kolehiyo ng Agham (KA). Samantala, nilikha naman ng UP ang Philippine Studies Council (PSC) upang magpasiya sa paglipat ng programang M.A. at Ph.D. ng PCAS sa AC. Taong 1983 nang ipasiya ng Board of Regents (BOR) na pag-isahin na lamang ang mga programang Ph.D. ng tatlong kolehiyong AC, CAL, at CSSP na pangangasiwaan ng AC. Gayumpaman, sampung taon ang nakalipas bago malamnan ang “*one-program concept*” pagkatapos ng napakaraming konsultasyon (University of the Philippines-Diliman Tri-College Ph.D. Philippines Studies Program 1). Taong 1993 nang maaprubahan ng BOR ang “single Ph.D. Philippine Studies Program” na may iisang hanay ng “*core courses*” (PS 301: Perspectives in

Philippine Studies, PS 302: Theories in Philippine Studies, at PS: 399 Research Methods in PS) at rekisitong pang-akademiko na pinagkasunduan ng tatlong kolehiyo. Gayumpaman, kaniya-kaniya pa rin sila sa pangangasiwa ng nasabing programa hanggang taong 2000. Noong Mayo 2001, naglabas si Vice-Chancellor Amelia P. Guevarra, sampu ng mga dekano ng CAL, CSSP, at AC, mga tagapangasiwa ng Ph.D. Philippine Studies ng bawat kolehiyo, at University Registrar ng borador na pinamagatang “Proposed Merger of the Ph.D. in Philippine Studies Program.” Sa puntong ito napagkasunduan din ng mga dekano na italaga ang AC bilang *secretariat* na magsisilbing tagapag-ingat ng lahat ng rekord. Bagaman may mga tumutol sa bagay na ito, naaprubahan din ang mga nabanggit na panukala pagkatapos ng mga serye ng konsultasyon mula 2003 hanggang 2004.

Sa kasalukuyan, habang ang programang Ph.D. ay pinangangasiwaan ng Tri-College (bilang Secretariat), at ang master ay magkahiwalay na itinataguyod ng AC at KAL, nananatili namang “*autonomous*” at “*autochthonous*” (sa wika ni Daroy) ang di-gradwadong programa sa ilalim ng Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas.

Sa nabanggit na kaligiran masisipat ang mga naging bakas at bunga ng mga pagpupunyagi para Pilipinisasyon ng akademya sa produksiyon ng antas gradwado ng Philippine Studies mula 1974 hanggang 2007. Sa naitalang bilang na 160 tesis (master) at disertasyon (doktorado) sa panahong nabanggit, 157 ay isinulat ng mga Pilipino mismo habang tatlo naman ang sa mga Hapones. Sa kabuuang 157, limampu’t pito (57) o 36.30% ang nasa wikang Filipino at 63.70% naman ang nasa Ingles. Totoong malaki pa rin ang kalamangan ng nasa Ingles, subalit kung isasaalang-alang natin ang patakarang Ingles ng gradwadong programa ng UP, makabuluhang bilang na rin ang naitalang 36.30% sa Filipino.

Mapapansin ang pamamayani ng produksiyon sa Ingles mula dekada 70 hanggang unang hati ng dekada 80. Bagaman may mga nasa Filipino, kakikitahan pa rin ang mga ito ng paggamit ng mga banyagang metodolohiya o teorya. Sa panahong ito, dalawa ang magpapasimula sa programang gradwado na pumihit ng oryentasyon tungo sa pagdadalumat sa loob, bagama’t sumasangguni pa rin sa Kanluraning teorya at metodolohiya. Una, si Consolacion Alaras (Ph.D., 1987) at ikalawa si Nenita Pambid, (M.A., 1989). Sa taong 1991 naman naitalang unang ginamit ang salin sa Filipinong “Araling Pilipino” sa programang master ng KAL. Matutunghayan ito sa tesis nina Jimmuel Naval at Ma. Crisanta Nelmidia. Samantala, ang tesis pangmaster naman ni Leonilo Doloricon noong 1994 ang naitalang kauna-unahang tesis pangmaster sa wikang Filipino ng AC.

Sa bahaging ito, tutukuyin ang mga kalakaran na obserbahan sa programang master at doktorado mula 1974 hanggang 2007 alinsunod sa itinakdang tunguhin ng pagdadalumat: una, paglilintang mula sa loob at ikalawa, pag-aangkin mula sa labas. Matutunghayan ang una sa paggamit ng mga umiiral nang katutubong dalumat ng SP, PtP, Pilipinolohiya, Bagong Pormalismong Filipino at Kritisismong Lumbea. Gayundin naman, may mga nakalikha at naglintang ng sarili nilang gabay konseptuwal/teoretiko mula sa naging karanasan sa pananaliksik. Samantala, sa ikalawa, matutunghayan ang paggamit ng mga banyagang kaisipan bilang gabay o bukal ng inspirasyon sa paglilintang ng sariling pormulasyon; o di kaya nama'y repormulasyon sa mga ito upang maiugnay sa iba pang teorya at kaisipang mula sa labas o mula man sa loob. Dinamiko ang isinagawang pag-uugnay-ugnay, kakikitahan ng tagpuan sa isang banda, at tagisan sa kabila. Sa huli, makapagtutukoy rin ng ilan pang kalakaran sumusuhay sa tunguhin ng Pilipinisasyon sa aspektong metodolohiko at direktang pagpaksa mismo sa wikang Filipino.

Sa ganang unang kalakaran, makapagtutukoy tayo ng ilang halimbawa. Ginabayan ang disertasyon ni Jaime Veneracion at tesis pangmaster ni Bernadette Abrera ng PtP upang mapalawig ang Bagong Kasaysayan/ Bagong Historiograpiyang Pilipino. Lampas pa sa simpleng pagtugaygay sa pagbabago at pag-unlad ng lalawigan ng Bulakan, nilayon ng pag-aaral ni Veneracion na makabuo ng isang pagsasakasaysayang magbubukas ng kamalayan ng ating kababayan at natin mismo sa “tunay na diwa ng ating pagkatao.” Naghahain ang akda ng alternatibong tingin sa lipunan mula sa lente ng lokal na kasaysayan, sa pamamagitan ng pagbibigay-diin sa “pagbabago at pag-unlad” bilang kritisismo sa mga “tipo, modelo, kalakaran, at pamantayang unibersal.” Kaalinsabay nito, binigyang-daan ang pagdadalumat ng “ikutang pangyayari” o “ugpungan” na isinalin at pinalawig na konsepto “conjuncture” ng Pranses na historyador na si Fernand Braudel ng Eskuwelahang *Annales*. Ipinantutukoy ito sa ugnayan ng mga pagbabago sa kalikasan, estruktura, tao, at pangyayari. Samantala, mahalaga ang pag-aaral tungkol sa numismatika ng anting-anting ni Abrera bilang “kauna-unahang nagdalumat sa konsepto ng anting-anting sa diwa ng kaluluwa at ginhawa” (Covar, sipi sa Abrera). Taglay ang perspektibang historikal, pinag-iibayo ng akdang ito ang mga nauna nang pag-aaral (cf. Alaras; Pambid) na pumaksa rin sa anting-anting bilang isang pundamental na konseptong Pilipino at batis pangkasaysayan.

Alinsunod pa rin sa kaisipang Salazar, nabuo ni Herminio Dagohoy sa kaniyang “Ang Hermeneutika ng Igtingan ng Talinghaga sa Relihiyosong Panulaang Tagalog” ang dalumat ng “igting” bilang “isang dinamikong salalayan ng kultura” na magagamit sa pag-unawa ng mga kapatiran at ng isinasapraktika nilang relihiyong bayan. Isang

salitang taal na Pilipino na nangangahulugang tensiyonadong kalagayang bunga ng pagpapanatili ng lakas, maihahalintulad ito diumano, sa isang lubid na binubuo ng dalawang piraso subalit may iisang kabuuan. Mahihinuha sa konsepto ng igtingan na nabubuo ang mga kahulugan sa pag-iigtingan ng nakaraan at kasalukuyan, ng konteksto ng teksto at ng bumabasa, ng pangyayari at kahulugan. Sa ganang ito sinasabing naisa-Pilipino niya ang metodong hermeneutikal.

Batay sa tambalang lapit ng “loob at labas” at “ibaba at itaas” ni Covar, nilinang ni Elena Mirano sa “Ang mga Tradisyunal na Musikang Pantinig sa Lumang Bauan, Batangas” ang dalumat ng “anyong bayan” bilang mga “cultural forms” na nagmula sa sinaunang tradisyon ng taumbayan. Pinagyaman ang nakagawian nang pamamaraang panlaboratoryo at pananaliksik na pang-artsibo ng pagmamamasid at pakikisalamuha sa lipunan, panayam sa mga taong may kinalaman sa sinasaliksik, at pakikipamuhay o pagganap ng mananaliksik sa mga likas na okasyon sa komunidad gaya ng salusalo, sublian, kasalan, at iba pa – bagay na nagpahintulot para masiyasat ang lalim ng katangiang musikal ng komunidad. Mula rito, napalitaw ang karanasan ng pag-aangkin ng mga batayang elementong musikal na Kanluranin sa malikhain at matagumpay na pagkakahabi nito sa buhay-komunidad ng mga Tagalog. Samantala, dinala naman ni Edna May Obien-Landicho ang “Pagkataong Pilipino” sa larang ng panitikan bilang giya sa pag-arok niya sa lalim ng pagkataong Pilipino sa mga kuwentong bayan para sa bata. Gamit ang modelong “Banga ng Pagkataong Pilipino” ni Covar, binigyang-daan ng pag-aaral ang dalumat ng “maka”: “makalumikha,” “makakalikahan,” “makakapuwa,” at “makabayan.” Taglay nito diumano, ang mga halagahang nagsisilbing kaluluwa at budhi – o lalim ng ating pagkatao bilang Pilipino.

Sikolohiyang Pilipino naman ang inilapat sa “Mga Pagpapahalagang Amerikano sa Values Education Program ng DECS: Pagsusuri sa mga Teksbuk sa Mababang Paaralang Pampubliko” ni Maria Lina Nepomuceno-Van Heugten. Binaybay ng pag-aaral ang kasaysayan ng mga teknbuk at pandagdag na babasahing ginamit sa mabababang paaralang pampubliko mula 1901 hanggang 1932 upang patunayang kinasangkapan ang mga ito sa kampanya ng pasipikasyon at pananakop sa mga Pilipino. Ani Enriquez (tagapayo ng may-akda), mahalaga ang akda sa pag-aambag nito sa “sikolohiyang pampolitika tungo sa deskolonisasyon at mapagpalayang diwa.” Kritika ito sa *values education program* upang itampok ang makalabas at mapanghamak na pananaw ukol sa kung anong halagahan ang dapat taglayin at kilingan ng mga Pilipino. Sa huli, nagmungkahi si Van Heugten ng ilang paninindigan ukol sa nabanggit na usapin: (1) pagtukoy sa mga pagpapahalagang tunay na likas/taal/katutubo at may halaga sa buhay, kultura, at kasaysayan ng mga Pilipino; (2) tuluyang pagwaksi sa pananaw na kailangang ibangon (sa pagkalugmok) o pagalingin (mula sa karamdaman)

ang moralidad ng mga Pilipino; at (3) pagtitiwala sa sariling lakas na nagmumula sa mga paninindigang pakikipagkapuwa, pagpapakatao, karangalan, kalayaan, at katarungang taglay na noon pa nating mga Pilipino. Naniniwala siyang dito magsisimula ang tunay na paglaya ng ating kamalayan.

Makikita sa “Teo S. Baylen Bilang Isang Relihiyosong Makata, (1904-1990)” ni Naval ang paglalapat ng panunuring pampanitikan ni Almario sa pagtalakay sa relihiyosong pagtula ng Katagalugan. Samantala, isang eksperimental na pagbasa sa deskriptibo at pormalistikong paraan sa isang tradisyonal na makatang si Balmaseda ang “Ang Panulaan ni Julian Cruz Balmaseda” ni Melecio Fabros III. Gamit ang Bagong Pormalismong Filipino, inaalingawngaw ng may-akda ang panawagan sa isang masigasig na pagbuo ng sistema ng pagpasok at pagsipat sa kasaysayan at katangian ng panitikang Filipino.

Kritisismong Lumbera sa panitikan at kulturang popular ang inilapat sa mga paksa nina Flaudette May Datuin at Amante del Mundo. Sa “Ang Diskursong Patriarka sa Ilang Piling Naratibong Nakalimbag na Panitikan ng Kilusang Pambansa Demokratiko, 1970-1991,” iginigiit ni Datuin ang sining, partikular ang literatura, bilang isang “*overdetermined conjuncture*” ng iba’t ibang ideolohiya, interes, at diskurso ng lipunan alinsunod sa konseptuwal na balangkas ng pag-uugnayan ng “kultura bilang proseso,” “sining bilang *construct*,” at ang “teksto bilang larangan ng tunggalian.” Samantala, isa namang alternatibong pagbasa sa kulturang popular ang itinatampok sa “Ang Dulang Panradyong Prinsipe Amante (1949-53) ni Clodualdo del Mundo Sr. at ang Produksiyon ng Isang Anyo ng Kulturang Popular” ni del Mundo. Inilarawan at sinuri niya ang mga prosesong pinagdaanan ng produksiyon ng Prinsipe Amante para mapatunayang pinagsumikapan ng may-akda na lumikha ng makabuluhang akda sa kabila ng komersiyalismo ng mga kapitalista at politikal na adyenda ng gobyerno.

Gamit ang mga kaisipan at metodo ng SP,PtP, at Pilipinolohiya, nakabuo si Florentino Iniego Jr. ng isang modelo ng pagsasalang nakaugat at nagtatanghal sa buod at niloolob ng buhay, kultura, at wikang Filipino sa kaniyang pag-aaral tungkol sa pagsasalang-kultural batay sa “sarsaritang pangkanayunan” ng manunulat na si Manuel E. Arguilla. Tugon ito sa hamon at mungkahing ni Almario na lumikha ng “bahaghari ng wika” para sa ibayong “nasyonalisasyon ng Filipino.” Pinag-ugnay-ugnay rin ni N. F. Santos ang SP,PtP, at Pilipinolohiya bilang mga epistemolohikal at metodolohikong lunsaran ng kaniyang disertasyong “Tagapamagitan: Ilaw sa Landas ng Pagiging Makadiyos, Makatao at Makabayan ng Pilipino ayon sa Pananampalataya ng Kapatirang ang Litaw na Katalinuhan (K.A.L.K.).” Sa ganang ito, nabuo niya ang teoretikong balangkas na umiikot sa mga dalumat ng “pamamagitan,” “pagitan,” at “tagapamagitan” bilang “ilaw

sa landas ng pagiging maka-Diyos, makatao, at makabayan ng Pilipino.” Sumalok din sa tradisyong Enriquez-Covar-Salazar ang tesis pangmaster ni Aurora Tirad upang siyasatin ang pamamansag sa “Ka-angkan Festival” bilang isang aspekto ng kasaysayang kultural ng Marikina alinsunod sa dalumat ng “angkan” at “ka-angkan.” Nagbunga ito ng isang etnograpiya ng mga angkan na maituturing na mahalagang batis ng kasaysayan ng bayan.

Iminapa at sinuri ni Lucille Roxas ang semantikong larangan ng salitang “dugo” batay sa mga kaisipang Salazar at Covar sa disertasyong “Pagdalumat sa Dugo Bilang Metapora at Artikulasyon ng Pagkatao at Lipunang Pilipino sa Panitikan.” Idinagdag niya ang dalumat ng “laman” bilang pagpapalawig sa “loob,” “labas,” at “lalim” ng pagkataong Pilipino. Makikita, umano ang nasabing “laman” sa pag-aaral sa “dugo” bilang sentral na dalumat sa ugnayang panlipunan ng mga Pilipino. Ipinakita niya kung gaano kaintegral ang dugo sa mahahalagang gawain ng ating buhay-komunidad (e.g., pagsamba, pakikipagkapuwa, at pagpapagaling ng karamdaman). Sa mga salitang “dugo” na nilapian at tinambalan, talinghagang bukambibig, kawikaan, at pariralang tungkol sa salitang dugo na ginamit sa nobela, maikling kuwento, at tula, naipagunita ang mga katutubong kahulugang inilalaan sa dugo katulad ng buhay, pag-aalay, at pag-aalay ng buhay upang magkaroon ng katarungan, maibangon ang karangalan, at mahugasan ang kasalanan. Napatunayang habang umiigting, diumano, ang paghihirap at pagsasamantala sa mga Pilipino, nagsasanga ng mga bagong kahulugan ang salitang dugo ngunit nakaugat pa rin ang mga ito sa batayang kahulugan nitong buhay, tao, at kapuwa.

Tatlong dalumat ang nilinang ni Francis Gealogo—ang “kabayanan,” “kabahayan,” at “kababaihan” sa kaniyang disertasyon tungkol sa kasaysayan at demograpiya ng San Jose de Malaquing Tubig (1765-1903). Sa pamamagitan ng mahusay na pagtangan ng pinagsanib na mga pamamaraang kuwantitatibo-kuwalitatibo, pang-artsibo, kasaysayang pasalita, at *fieldwork*, nakabuo siya ng isang holistikong kasaysayang demograpikong bayan na sensitibo sa usapin ng kasarian. Mula sa mga nasabing dalumat, pinadaloy at masinsinang pinagtagni-tagani ang kasaysayang pampook, kasaysayang panlipunan, at kasaysayan ng kababaihan upang masuri ang kalagayang demograpiko ng isang bayan.

Mapanghawan din ang naging pag-aral ni Corazon Veneracion sa larang naman ng social work. Pinagsumikapan niyang linangin ang mga katutubong tradisyon at konsepto ng “pagmamalasakit” at “pagdamay” sa layuning makapagdalumat ng “bagong *social work*” bilang bahagi ng diskurso ng pagiging Pilipino (alinsunod, pa rin sa mga simulain ng Pagkataong Pilipino, SP, at PtP). Pangunahin dito ang dalumat ng

pagtulong bilang lunsaran ng orihinal na Pilipinong pag-unawa sa propesyong social work. Pagsasakatutubo ang metodolohiya ng pananaliksik. Pinagtagpo ang katutubo at inangkat na pamamaraan ng produksiyon ng kaalaman. May tatlong pangunahing komponent ang pagtatagpong ito: (1) pagsasakasaysayan; (2) pag-uugat ng mga salitang kaugnay ng pagtulong (bukambibig); at (3) pananaliksik panlarangan, na may magkakasamang pagbabayan-bayan, pakikipanayam, at *irongan* o ginabayang talakayan sa Bulacan.

Samantala, matutunghayan sa “Tradisyon ng Luwa sa Kapistahan ng Taal, Batangas, 1952-2004” ni Gloria Gamo ang isa pa ring halimbawa ng sariling pagdadalumat sa “tradisyon” upang saklawin ang iba pang dalumat na ginamit sa pag-aaral. Sa pamamagitan nito, tinalakay ang mga paksa ukol sa manunulat ng luwa, luwante, pagtatanghal ng luwa sa konteksto ng prusisyon at kapistahan, at sa mas malawak na dalumat ng bayan at bansa. “Alingawngaw ng lupa” naman ang dalumat na dinevelop ni Leocito Gabo sa kaniyang pag-aaral tungkol sa pagbabago ng kalagayan ng kababaihan “mula sa ibaba.” Aniya, ang “alingawngaw” ay mga tuwirang hinaing na di-binibigyang-pansin sa araw-araw mula sa mata ng isang lalaking mananaliksik. Maihahanay rin ito sa mga diskursong mula sa ibaba o mula sa ilalim na isa sa mga itinatanghal ng araling kultural (*cultural studies*). Sa kakapusan ng pamamaraan ng pagpahahayag pang-akademya sa “pagkapailaim” ng tinig ng kababaihan, pinalitaw ni Gabo ang kanilang pagpapakahulugan sa pamamagitan ng pakikipamuhay (sa loob ng walong taon) kaugnay ng mga *culturally sensitive* na metodong may tatak-SP (e.g., pagtatanong-tanong at pakikipanayam, kuwentuhan, pormal na talakayang nakatuon sa mga kababaihan, pagmamasid-masid, pagtukoy ng dalawang mag-inang kababaihan, at mapagnilay na pagbabahaginan ng kanilang mga karanasan).

Maibibilang sa nabanggit na pagpupunyagi ang “Palabas, Tawa at Kritisismo: Ang Pantawang Pananaw ng Impersonasyon sa Tauhan at Isyu sa Lipunan” ni Rhoderick Nuncio. Bagaman wala, aniya, itong kaugnayan sa PtP, mababakas sa kaniyang artikulasyon kung saan siya dumudukal ng inspirasyon upang bigyang-kahulugan ang sabi niya’y “saysay,” “salaysay,” at dalumat ng “pantawang pananaw”—wala’t dili iba kundi sa Pantayong Pananaw. Nilikha ang “pantawang pananaw” bilang isang gabay konseptuwal sa pagtatanghal ng karanasan at katuturan ng tawa bilang kritisismo—isang pagtuligsa sa kapangyarihan at kaayusan sa lipunan. Ipinagpatuloy ni Nuncio ang sariling pagdadalumat sa kaniyang disertasyong “Ang Sanghiyang sa Mundo ng Internet: Tungo sa Pagteteorya sa Diskurso at Penomenon ng Internet sa Kontekstong Filipino.” Mula sa kalinangang Caviteño, dinalumat niya ang “sanghiyang” upang balangkasin ang nasabing pag-aaral. Literal itong nangangahulugan ng sayaw sa apoy; nakaugat sa salitang “hiyang” na ang ibig sabihin ay “akma” o “bagay” kung kaya’t

nakapagdudulot ng positibong resulta o bisa. Inilapat ito sa pagsusuri ng relasyon ng kompyuter at tao; at mula sa deribatibo nitong “kaisanghiyang” siniyasat ang usapin ng pagbubuo ng kaakuhan at panlipunang inter-aksiyon, sa partikular, ang penomenon ng adiksiyon ng kabataang Pilipino sa *online game* sa modernong panahon. Isa, diumano, itong pagtatangkang teoretiko at praktikal sa layuning sipatin ang penomenon at diskurso ng internet bilang bahagi ng pandaigdigang estruktura at relasyon ng pagdaloy ng impormasyon at komunikasyon sa lipunang Pilipino.

Sa kabilang banda, hindi man tuwirang gumamit ng mga nabanggit na tagapagdalumat ng Pilipinong lapit at teorya, may mga pag-aaral na sumasayapak pa rin nila sa ganang punyaging mag-ambag ng sariling pagdadalumat. Isa na rito ang “Turungkuhan ng Lunan: Ang Bayan ng Mauban Bilang Kinukumbating Heograpiya” ni Nelson Turgo. Binalangkas ang pagsusuri sa bayan bilang produkto ng pagtatalaban ng iba’t ibang puwersang panlipunan sa pamamagitan ng dalumat ng “turungko”/“turungkuhan” at “kumbatihan” mula sa wikang Maubanan, lalawigan ng Quezon. Nasa gayunding punyagi ang “An Buot nin Agta sa Kapalibutan: Hakbang Tungo sa Pilosopiyang Pangkapaligiran” ni San Diego). Inilatag sa tesis na ito ang *buot* o konsepto ng loob ng mga Agta upang unawain ang pilosopiya nila ng buhay sa dalumat ng *kapalibutan* (kapaligiran). Mula sa emikong pagpapakahulugan, sinuri ang bawat katangian ng mga bagay-bagay sa kulturang Agta at napalitaw ang holistiko nilang paniniwala sa ugnayang tao-kalikasan. Nag-uugat ito sa pananaw na ang kanilang pakikitungo sa kapalibutan ay kaugnay ng kaisipang sila at ang kapaligiran ay magkasamang nilikha upang mapanatili ang armoniya ng buong sangkalikhaan. At bilang nilikha, sila man ay patuloy na lumilikha ng kanilang kapalibutan para sa pagpapatuloy ng buhay. Sa ganang ito naitampok ang imahen ng mga Agtang naggigiit ng kinagisnang kultura habang umaangkop sa mga pagbabago. Maikakawing din sa pag-aaral na ito ang disertasyon ni Ariel Agcaoili sa dakilang ambag nito sa pagdadalumat sa usapin ng etnisidad. Sa “Bannuar, ang Libing ng Araw: Isang Etnograpik na Pag-aaral sa Pilosopiya ng Buhay ng mga Ilokano, 1971-1991,” siniyasat ni Agcaoili ang kamalayang “ili” (bayan) ng mga Ilokano sa pamamagitan ng paglikha ng nobela (dulambuhay) bilang isang anyo ng *pakasaritaan* o kasaysayan. Isa itong etnograpiko at historikal na paglalarawan sa at pagsasalaysay ng mga *umili* (mamamayang Ilokano) sa panahon ng Batas Militar. Itinampok at nilinang dito ang kawing-kawing na batayang dalumat ng “sarili,” “iba” at “mundo at lipunan,” upang unawain at ipaunawa ang *kapanunotan* bilang pilosopiya ng buhay–kamalayan, kasinuhan, o kalooban ng mga Ilokano sa isang partikular na panahon ng krisis.

Mula naman sa tesis pangmaster ni Eduardo Lapiz, ang “*Sotu Tutul Tud Bulul*” (“Isang Kuwento ni Tud Bulul”) ibinahagi ang *hlolok*, isang mataas na antas ng tradisyong

pang-awit ng mga T'boli, bilang integral sa ating pambansang kamalayan at upang magsilbing “bukal ng kaalaman ng mga katutubong konsepto para sa iba't ibang larangan ng Araling Pilipino” (Ocampo sipi kay Lapiz).

Pag-aangkin o pagsasakatutubo ng mga banyagang teorya o batayang konseptuwal at metodolohiya ang ikalawang kalakaran. Una itong natunghayan sa “Ang Dalumat sa Lipunan sa Makalipunang Kuwento ng mga Kinatawag Manunulat sa Pilipino, 1958-1972” ni Patricia Melendrez-Cruz noong 1980 na nagbigay-daan sa paglilinang niya sa tatlong dalumat ng tao: (1) bilang nakapangyayaring indibidwal; (2) bilang napangyayarihang indibidwal; at (3) bilang bahagi ng kolektibo at ng uri. Isa itong pag-aaral sa *manifest consciousness* ng mga kalahok. Ideolohiya ang kategoryang analitikal na ginamit sa pag-aaral na hinalaw sa ipinanukala ni Lucien Goldman. Bilang salik ng nilalaman, nadalumat ang ideolohiya ng indibidwalismong liberal at Marxismo sa anyo ng pambansang demokrasya sa mga pagpapahalagang isinadula ng mga kalahok sa mga kuwento.

Gamit ang ipinook na pagsusuring moda ng produksiyon sa kontekstong Pilipino, nadalumat ni Michael Andrada ang “tulansangan” sa kaniyang tesis na “Tulansangan: Transgresyon sa Maiisang Tula at Tugma ng Bata sa Lansangan.” Isa itong pagsusuri sa mga tula sa panahon ng kolonyalismo, neokolonyalismo, monopolyo-kapitalismo, at higit sa lahat sa konteksto ng kilusang mapagpalaya upang itanghal at siyasatin ang produksiyon at reproduksiyon ng nasabing anyo ng panitikan ng mga bata sa lansangan.

Ilan pang halimbawa ng pagsasakatutubo mula sa labas ang matutunghayan sa paggamit ng interpretatibong teoryang gaya ng semiotika, hermeneutika, etnometodolohiya, at penomenolohiya na labis na nagsasaalang-alang sa panloob na pagpapakahulugan ng mga pinapaksa ng pag-aaral. Sa ganang interpretibismo, tatlong pag-aaral ang naisagawa patungkol sa diskursong milenaryo: (1) “Millenarian Discourse: Ang Pagbubukas sa Tipan ng Mahal na Ina” ni Consolacion Alaras; (2) “Ang Semiotika ng Anting-Anting” ni Nenita Pambid; at (3) “Ang Buhay ay Isang Dula: Karanasan ng Ciudad Mistica sa Bundok Banahaw” ni Guillermo Pesigan. Sa una, ipinakilala ni Alaras ang dalumat ng “tipan ng Mahal na Ina batay sa talinghaga ng potensya” ng mga kapatiran. Inihugpong ang mga kaisipan ni Covar hinggil sa kapatiran sa mga konsepto nina Michel Foucault (hinggil sa kaibahan at diskurso), Jacques Derrida (*deconstruction at semiotics*), Jacques Le Goff (*history of mentalities*); Fredric Jameson (*ideology and utopia*), at Terry Eagleton (*ethnomethodology o hermeneutical phenomenology*) sa pagbuo ng isang balangkas teoretikal na nagpahintulot sa kaniya upang papagsalitaan ang mga nasabing samahan at iparinig

ang kanilang tinig sa akademya. Sa ikalawa, hinimay-himay ang iba't ibang aspekto ng kultura at paniniwalang nakapaloob sa anting-anting: mula sa teknolohiya tungong pag-uuri ng mga ito ayon sa mito ng paglikha ng *Infinito Dios* ng mga samahang milenaryo, hanggang sa pagtunghay sa gamit nito sa kasaysayan ng pakikipaglaban sa dayuhan ng mga nasabing grupo. Mula rito, nakalikha ng isang kawing ng mga pagpapakahulugang nagtatampok sa anting-anting bilang katutubong henyo ng mga Pilipino. At sa ikatlong pag-aaral, tinangkang gagapin ang karanasan ng isang samahan, ang Ciudad Mistica sa Banahaw, sa pamamagitan ng pagtingin dito bilang isang dula o pagtatanghal na isinasagawa sa bundok ng mga tauhang mananampalataya at bilang isang natatanging karanasang kultural. Inilapat dito ang tinaguriang metodolohiya ng “dungaw” bilang pagkaunawa sa kasaysayan ng grupo. Isa ito diumanong diyakronikong pagtingin na ginamitan ng emiko o panloob na pananaw, hango sa karanasan ng mga kapatiran kaugnay ng tatlong pagdungaw mula sa tuktok ng Banahaw. Sa pamamagitan ng nasabing metodolohiya, inunawa ang buhay ng mga mananampalataya bilang dramatikong padron ng karanasang may lohika at katuturan. Anupa't pagpapalawig din ang pag-aaral na ito ng dalumat ng “tipan” na sinimulang linangin sa disertasyon ni Alaras.

Sa disertasyong “Pangasinan: Isang Etnokultural na Pagmamapa” ni Ma. Crisanta Flores, kinasangkapan ang mga bagong kategorya sa pagmamapang etnokultural (i.e., *literary landscape*, *mental map*, at *social space*), sa layong makapagdulog ng alternatibong lapit sa positibistang paaralan ng kartograpikong tradisyon ng pisikal at politikal na pagmamapa. Sa pamamagitan ng apat na sagisag pangkultura (*cultural icon*) ng lalawigan: ang Sinaunang Kaharian ng Caboloan, si Prinsesa Urduja, ang Birhen ng Manaoag, at ang Cattle Caravan, isinatinig ang asersiyon ng mga tagaloob (mga Pangasinan mismo) sa kanilang etnisidad at identidad.

Mula naman sa mga haligi ng antropolohiya sa Kanluran kumuha ng gabay ang “Tudbulul: Ang Awit ng Matandang Lalaking T'boli bilang Salamin ng Kanilang Lipunan at Kalinangan” ni Virginia Buhisan. Ginabayan ng mga konsepto ng kultura ni Franz Boas bilang kaayusang pangkaisipan (*ideational order*) at ni Malinowski bilang “isang produkto ng kaisipan ng tao, at instrumento kung saan makakamtan ang kaniyang layunin,” itinatampok ng akda ang epikong Tudbulul bilang teksto o isang datos na emiko–ibig sabihin, sisidlan ng pananaw sa daigdig at kasaysayan ng mga T'boli. Napatunayang isa itong kasaysayan ng sinaunang namumunong angkan, kasaysayang hanggang ngayo'y gumigiya sa pakikipag-ugnayan ng mga T'boli upang panatilihin mapayapa at pantay-pantay ang pagtingin sa isa't isa.

Maihahanay rin sa nabanggit na kalakaran ang mga pag-aaral sa iba't ibang ekspresyong kultural na may kinalaman sa mga sektor na nasa laylayan ng lipunan. Sa "Mga Tinig Mula sa Ibaba: Kasaysayan ng Partido Komunista ng Pilipinas at Sosyalistang Partido ng Pilipinas sa Awit, 1930" ni Teresita Maceda, itinampok ang awit bilang mayamang batis ng kamalayang bayan at kasaysayan, ibig sabihin, bilang artikulasyon ng mga karaniwang tao ng kanilang aspirasyon at pakikibaka. Mababanaag dito ang pagtatangkang "madesentralisa" ang pag-aaral mula sa mga lider tungo sa mga karaniwang kasapi ng mga organisasyong itinuring na radikal. "Mula sa Ibaba"—inaalingawngaw nito ang diwa ng "*history from below*" ni Ileta na ang tuon ay "kapanayamin ang masa sa mundo ng kanilang pakahulugan" sa pamamagitan ng kanilang mismong "wika"—ang awit, sa partikular na pag-aaral na ito, bilang kanilang tradisyong oral. Samantala, kinasangkapan ni Apolonio Chua ang *participant observation* ni James Spradley at konsepto ng "*sign*" ni Umberto Eco, upang makapaglinang ng isa ring dalumat na nagmumula sa bayan. Sa kaniyang disertasyong "Dulambayan ng Manggagawa sa Konteksto ng Militanteng Kilusang Unyonismo (1980-1994)" malay niyang isinantabi ang pagiging akademiko at nagsumikap manindigan bilang artista-gurong nakipamuhay sa mga manggagawa sa pamamagitan, pangunahin na, ng pagtulong sa kanilang mga grupong kultural. Mula sa pakikipamuhay na ito, itinanghal at nilinang niya ang sarili nilang konsepto ng "*community theater*"—ang "dulambayan" bilang "sentral na dalumat" na bumalangkas sa pag-aaral ng aniya'y "kasaysayan, konteksto, organisasyon, at produksiyon...at iba pang sangkot sa pagtatanghal" ng mga grupong kultural sa hanay ng mga manggagawa.

Isang post-kolonyal na pag-aaral na nag-ugnay-ugnay sa peminismo, literatura, at agham panlipunan ang makikita sa "Ang Kuwentong-Buhay Bilang Teksto ng Pagsasakapangyarihan ng mga Manggagawa sa Bahay" ni Rosalinda Ofreneo. Itinatampok dito ang "kuwentong-buhay" hindi lamang bilang metodolohiya kundi bilang dalumat na bumabalangkas sa pag-aaral. Sa ganang ito, napalalim ng akda ang pagsusuri sa buhay at pananaw ng mga kababaihang manggagawang bahay. Pinahalagahan ni Elizabeth Ventura (ng Departamento ng Sikolohiya bilang miyembro ng panel) ang akda sa taglay nitong demokratikong proseso ng pananaliksik na ang mga kalahok ay nagkaroon ng kapangyarihan at nakapagbigay ng direksiyon sa pag-aaral.

Gamit ang pinag-ugnay na teorya nina Cesare Segre (*Semiotics and Literary Criticism*) at Eric Louw (*The Media and Cultural Production*), tinuunan ni Elyrah Salanga ang buhay ng tinaguriang "muhon" ng peryodismong Pilipino sa "Si Alfredo Navarro Salanga at ang Kanyang Ginintuang Mata: Pagsusuri sa mga Akda sa 'Post-Prandial Reflections (1982-1986)." Samantala, pinag-ugnay rin ni Rolando Cronico ang mga

pananaw nina Joan Rubin at Bjorn Jernudd hinggil sa idea ng *language planning* at teorya ni Ernesto Constantino tungkol sa Paraang Unibersal (*Universal Approach*) upang suriin ang pagsasabatas pangwika sa Ikawalo at Ikasiyam na Kongreso ng Pilipinas. Pinagtibay ng *policy approach* ang punto ng mga nasabing sosyolingguwista na ang problema sa wika ay dapat tratuhin sa paraang makatutugon sa mga sitwasyong sosyal at politikal kaysa purong lingguwistika lamang.

Gamit ang Marxistang pananaw, tinunghayan ni Violeta Ignacio ang transpormasyon ng makata at ng kaniyang tula sa “Ang Nagbabagong Larawan ng Amerika sa Tulang Tagalog, 1898-1972.” Nasaksihan ang pag-aanyo mula sa “eskapistang modernismo” na naglalarawan sa Amerika bilang kaibigan at tagapagpalaya tungo sa “nakikisangkot na panitikan” na nagsiwalat ng diumano’y totoong imahen ng Amerika bilang “tunay na kaaway.” Sa ganang ito, itinampok ang aktibong pakikisangkot ng mga makata at ng kanilang tula para sa panlipunang pagbabago. Nasa gayunding balangkas pangkaisipan ang tesis pangmaster ni Leonilo Doloricon na “Ang Sining-Protستا at ang Kilusang Masa: Isang Istorikong Pagsasalarawan (1983-1988).” Sa partikular, ginamit ang panunuri sa ekonomiyang politikal (*political economy*) upang masuri ang sining-protستا bilang “kontra-kultura” sa konteksto ng kilusang masa at sa uri ng politikang nilalabanan nito. Samantala, inilapat ang multidisiplinaryong lapit ng *cultural studies* na nakabatay sa mga Marxistang diskurso ng Frankfurt School at British Cultural Studies sa “Ang Diskursong Panlipunan sa mga Pelikulang Masaker ni Carlo J. Caparas” (Rañeses, Jr.). Sa pamamagitan ng pagbabanghay ng mga estruktura, kahulugan, at tunggalian ng mga puwersang panlipunan sa loob at labas ng pelikula, pinalitaw ang mga diskursong panlipunan sa mga pelikulang masaker ni Caparas, partikular ang kahalagahan ng mga ito bilang produkto ng kulturang popular sa konteksto ng sosyo-ekonomiko-politikal na sitwasyon sa bansa.

Nakabalangkas sa Marxistang peminismo at “*conscientization*” ni Paulo Freire ang “Babae...Harapin ang Hamon ng Panahon: Isang Pagtatasa ng Programang Pagmumulat at ang Epekto nito sa Maralitan Kababaihan sa Kamaynilaan” (Magno). Sa pag-aaral na ito, naglagom at humalaw ng mga aral sa pagmumulat ng kababaihan sa pamamagitan ng pagtatasa sa programang “Women’s Consciousness Raising Through Education and Action Towards Empowerment (Women CREATE).” Pinalalawig nito ang kaisipan ni Freire sa pamamagitan ng paglalangkap ng ekonomiya, politika, at kultura sa usapin ng kasarian. Isa ring peministang pagbasa ang “Ang Pagbukas sa ‘Pinid na Pinto’: Ang Pagiging Babae sa mga Piling Maikling Kuwento ni Rosario de Guzman-Lingat na Nailathala sa Magasing *Liwayway* mula 1965-1979” (Camba). Ginamit sa pag-aaral na ito ang “mata” ng isang malay na Pilipinong peminista bilang

lente sa pagsusuri ng mga tahasan at di-tahasang subersiyong ginagawa ng mga babaeng tauhan sa iba't ibang antas ng lipunan sa iba't ibang panahon.

Mula sa larangan ng pangmadlang komunikasyon humalaw ng konseptuwal na balangkas ang "Limang Tagapagtaguyod ng Alternatibong Limbag na Medya (Alternative Print Media) sa Kilusan ng Pagtutol sa Diktadura ni Pangulong Ferdinand E. Marcos (1972-1986)" (Pastor). Nililinaw rito ang mga susing konseptong "alternatibong limbag na medya (ALM)," kaugnay ng "xerox journalism," "alternative press," at "underground press" upang masiyasat ang realidad ng diktadura ni Marcos.

Ginamit naman ni Miriam Covar ang mga teorya nina Jean Piaget at Lev Vygotsky ng "*intellectual development*" sa kaniyang disertasyong "Pag-iisip, Laro at Wika ng Batang Pilipino" upang maipakita ang ugnayan ng pag-iisip, laro, at wika sa bawat antas ng pag-unlad ng bata. Ang antas ng pag-iisip ay tiningnan ayon sa iba't ibang uri ng laro at wika na ginagawa ng bata ayon sa kaniyang edad, kasarian, at antas pangkabuhayan. Tiningnan ang wika sa pamamagitan ng kayarian at balarila (morpolojiya at sintaks).

Ipinakita naman ng "Bisa ng Pantasya: Ang Imahinasyon sa 'Mga Kuwento ni Lola Basyang' ni Severino Reyes" (Bellen) ang pagsasalikop ng imahinasyon at pantasya sa mga kuwento ni Lola Basyang. Tinuunan ng pag-aaral ang diyalektika ng pag-aangkop ng mga nasabing katha sa samot-saring anyo ng kulturang popular. Sa ganang ito, pinatunayan ng may-akda na lahat ng akda ay nagtataglay ng ideolohiya at maaaring maging isang *symbolic act* kung kaya't walang iisang interpretasyon sa naratibo.

Sa kabilang dako, ipinakita naman ni Rommel Rodriguez (2003) ang matalik na ugnayan ng akdang pampanitikan sa kinapapalooban nitong kontekstong sosyo-historikal sa "Paglulugar ng Personang Bakla sa mga Kwento ni Honorio Bartolome de Dios sa Kasaysayan ng Maikling Kuwento sa Filipino." Tinutukan nito ang pagbabagong inilatag ni de Dios sa usapin ng paglikha ng persona sa kasaysayan ng maikling kuwento sa Filipino.

Lapit diskursibo naman ang ginamit sa "Nasaan ang Hinaharap: Diskurso ng Kinabukasan sa mga Nagwaging Future Fiction (Filipino at Ingles) sa Don Carlos Palanca Literary Awards Mula 2000-2005" (Aguirre) upang unghatin ang pagpapakahulugang nakabaon sa pagitan ng mga salita.

Malinaw na makikita ang pag-aangkin ng mga konseptong "*spatial behavior*" at "*spacial analytic*" nina Reginald Golledge at Robert Stimson, "*panopticon*" ni Michel Foucault,

at “*class structure*” ni Anthony Giddens sa salin ng mga ito bilang “bakod,” “bukod,” at “buklod” ni Elizabeth Morales-Nuncio sa kaniyang disertasyong “Ang Syudad ng Mall: Ang Espasyo at Biswal na Pag-iral ng Bakod, Bukod at Buklod mula Tabuan Hanggang SM City North EDSA.” Produkto ito ng paghalaw sa mga metodo at pagteteoryang nakilala na sa mga pananaliksik sa mundo ng agham panlipunan at humanidades, subalit, ayon sa may-akda, “dinaplisan...ng pananaw-Pilipino.” Isa itong pagsasalin batay sa sensitibilidad ng mga Pilipino bilang ambag, diumano, sa pag-unlad ng Pilipinong punto de bista sa larangan ng pananaliksik.

Isang aspekto ng pag-aangkin ay ang kalakaran tungo sa sinkretismo—ang malikhaing pag-uugnay ng mga banyaga at katutubong dalumat. Isa itong mapangahas na paghalaw at paghango ng mga teorya at lapit sa loob at labas ng bansa upang makabalangkas ng isang dulog na mailalapat sa kasalimuotan ng mga pag-aaral sa Kapilipinuhan. Matutunghayan ang halimbawa nito sa “Hidwaan at Damayan sa Nagbabagong Lipunan sa Kalagitnaang Mindanao” ni Dante Santiago. Gamit ang “*quantitative-qualitative mix of data gathering*” pinag-ugnay-ugnay niya ang sumusunod na metodo upang makabuo ng isang holistikong pagtingin sa paksa: etnograpiya nina Pertti J. Pelto at Gretel H. Pelto; pagsusuri ng mga kasulatan at dokumento at pakikipanayam; pakikilahok at pagmamasid; pag-aaral ng mga kaso (*case study*); at, bilangan at estadistika. Para sa teoretikong balangkas, humango ang disertasyon ng mga idea mula sa antropolohiyang panlipunan (*social anthropology*) ni Fred Eggan, teoryang antropolohiko nina Marvin Harris at Adamson Hoebel, at tunggalian ng uri sa lipunang industriyal ni Ralf Dahrendorf. Iniugnay ang mga ito sa konseptuwal na gabay ng “pambansang integrasyon nang hindi nawawala ang kaakuhan” ni Juan R. Francisco (sipi kay Santiago). Isinalin niya ito bilang “Balangkas ng Kaisipan ng Pagsasanib na Hindi Naglalahang ang Likas na Kakanyahan ng Bawa’t *Pulangan*.” Ang salitang “pulangan” (ayon kay Francisco) ay ang “pulutong na kinabibilangan at kinapapalooban ng mga katangian ng mga mamamayan tulad ng wika, paniniwala o pananampalataya at marahil ay lugal o lalawigang pinagmulan ng mga ito” (sipi kay Santiago 27). Nilinaw din ng akda ang ilang terminong katutubong susi sa pag-unawa sa damayan at hidwaan sa konteksto ng kalagitnaang Mindanao (e.g., *kaulaan o ula*; *libulung* o pagsasaayos ng gusot sa pamamagitan ng datu; *liro/lido* o alitan; *miglapin* o pang-aapi ng kapuwa; *pag-ampo* o pananampalataya sa Magbabaya; *pandaug-daug* o pag-upasala sa iba; *paghusay* o pagsasaayos ng gusot at alitan; *panglawat* o pahiging na paghinggi ng tulong ng kapwa; *sakom o uma* o sakahan o lugal na pinagyaman ng mag-anak; *tumanod* o makapangyarihang kaluluwa sa kagubatan; at *tangkulo* o putong ng isang datu. Sa pamamagitan ng mga ito, binubuksan ang mundo ng pakahulugan ng mga taga-Mindanao upang maunawaan ng sambayanang Pilipino.

Gayundin naman, pinag-ugnay-ugnay ni Rogelia Pe-Pua ang mga pamamaraan ng sikolohiya, antropolohiya, at sosyolohiya upang masuri ang karanasan ng mga Ilokanong nandayuhan sa Hawaii at bumalik sa Ilocos sa “Ang mga Balikbayang Hawayano ng Ilocos Norte: Pandarayuhan at Pagbabalik” ng mga balikbayang Hawayano. “Pinagtuunan sa pag-aaral na ito ang mga dahilan ng kanilang pagbabalik, gayundin ang paghahambing sa mga Hawayano at di-Hawayano sa pamantayang pambansa (Pilipino) at lokal (Ilokano) gamit ang Panukat ng Ugali at Pagkatao (PUP) ng SP at Panukat ng Pagkataong Pilipino ng Wilcoxon’s Matched Paris Signed Ranks Test.

Nakalikha naman si Lilia Quindoza-Santiago sa kaniyang disertasyong “Ang Kababaihan sa Panulaan ng Pilipinas” ng iskema ng Panunuring Malay sa Kasarian (PMK) batay sa analisis niya ng mga akda nina Simone de Beauvoir, Mary Wollstonecraft, at Virginia Woolf na nagtaguyod ng peminismo sa panitikan. Pinaghugpong-hugpong dito ang iba’t ibang larang at disiplina, hindi lamang ng panitikan, kundi ng sikolohiya, ekonomiya, sosyolohiya, kasaysayan, politika, at antropolohiya, sapagkat naniniwala ang may-akda na ang kritikang peminista ay nagbibigay-diin sa usaping ideolohiko at materyal. Sa pamamagitan nito, pinatunayan ng akda na may konsepto tayo ng katutubo o panloob na peminismo. Sa loob ng lipunang Pilipino, madudukal, diumano, ang katutubong peminismo at napapanday ito sa mismong danas ng mga babae sa kanilang pagkababae at bilang kababaihan sa kabuuan. Sa ganang ito, binigyang-daan ang pagteteoryang nakaangkla sa mga dalumat ng “babae,” “pagkababae,” at “kababaihan.” Habang itinatampok ang sariling peminismo, kinikilala rin ang diyalektika ng katutubo at dayuhan—ng katutubong karanasan ng babae, pagkababae, at kababaihan sa bansa at ng diskursong peminista sa ibayong dagat na nasasagap ng mga babae at kilusang kababaihan.

Matutunghayan ang pagpupunyagi tungo sa sariling pagdadalumat habang umuugnay sa kanluraning teorisasyon sa mga sumunod pang pag-aaral hinggil sa kababaihan. Binalangkas ni Crisanta Nelmidia ang kaniyang tesis pangmaster na “Ang Pagkabuo ng Larawan ng Babae sa Ilang Piling Nobela ni Ma. Magsano: Isang Alternatibong Pagbasa” batay sa mga inilatag na konsepto, teorya, at lapit sa loob (i.e., ang PMK ni Quindoza-Santiago) at labas ng bansa (e.g., *Feminine Writing* ni Helene Cixous at idea ng *differance* ni Derrida). Sa partikular, pinahihintulutan, umano, ni Derrida ang anumang paraan ng pagbasa ng teksto—bagay na nagbukas ng maraming posibilidad lalo na sa mga di-Kanluraning iskolar na magdalumat ng sarili). Nasa ganito ring kategorya ang pag-uugat ng peministang pananaw sa mga karanasan ng Ilokanong kababaihan sa “Sarsarita ti Babai ti Amianan” (Caampued). Sa pamamagitan nito,

siniyasat ang masaklaw na usapin at ugnayan ng tatlong mahahalaga at nagsasariling larangan—panitikan, kababaihan, at lipunan gamit ang kawing-kawing at nakapaloob na konsepto ng “sarita,” “Amianan,” at “pagsulat ng kababaihan.” Itinampok ni Caampued ang Ilokanong dalumat ng “pagtatahaw” ng sarili ng mga kababaihang Ilokano na matutunghayan sa mga inilathala nilang salaysay bilang pangunahing instrumento ng kanilang paglalahad.

Pinagsumikapang maisakatutubo ni Rebecca Gaddi sa “Paglalahad ng Karanasan ng Paghihilom: Paghahanap ng Kahulugan” ang postmodernistang pananaw ni Jennifer Geddes ukol sa “ugnayan at pagiging buo ng kalusugang pangkaisipan at pisikal na kagalingan.” Iniugnay ang pananaw na ito sa pagdadalumat ni Enriquez tungkol sa usapin ng kasarian at mapagpalayang sikolohiya (*From Colonial to Liberation Psychology*; at “*Resisting Gender Oppression*” sa *Pagbabangong Dangal*). Mula rito, nilinang niya ang dalumat ng “hilom”/“paghihilom” na bumalangkas sa pag-aaral at inilapat ang metodong paglalahad. Bilang isang dalumat, tumutukoy ang paghihilom sa isang personal na oryentasyong naikakabit sa pagiging buo o ang pag-uugnay ng katawan at isipan. Sa ganang paggamit ng konseptong ito, ipinakita ang proseso ng pagbangon ng kababaihang naging biktima ng mga abusong seksuwal ng kanilang mga asawa o kapisan. Tiningnan kung paano nagiging instrumental sa paghihilom ang paglalahad ng mga bahaging kuwentong-buhay patungkol sa pang-aabuso at tinahak na proseso ng paghihilom bilang isang paraan ng pagpapalitaw ng karanasan at pagbibigay ng kahulugan sa karanasang ito. Paglalahad din ang naging paraan upang maisagawa ang proseso ng paghihilom o paggalíng ng biktima, kasama na ang pagbuo ng sariling pananaw at pakahulugan sa karanasang pinagdaanan—isang panibagong sarili o *subjectivity*.

Pinagsamang teorya ng *social learning* nina Robert Kreitner at Fred Luthans at katutubong metodolohiyang “hiyang” ni Pesigan ang inilapat sa “Si Mama Rosa at ang Camara Baja: Ang Papel ng Tagapagtatag sa Pagbubuo ng Kultura” (Mata). Sa pag-aaral ng relasyon ng tagapagtatag ng isang samahan sa kasapian nito, ginalugad ni Mata ang panloob na pakahulugan ng mga simbolo ng “bundok bilang santong lugar,” “pinuno bilang ina,” at ang “dasal, pagsisiyam, at pamumuwesto” bilang mga banal na gawaing nakapagdudulot ng kaayusan sa lipunan. Mula rito, nakabuo siya ng tinagurian niyang “metodolohiyang dungaw”—na binigyang kahulugan bilang “pagbibigay-opportunidad sa mga mananaliksik na maging hiwalay, habang lumulubog sa kultura ng kapatirang pinag-aaralan.” Bilang isang *participant observer*, nakiisa siya, nakisalamuha, at nakipagkapuwa kasama ng kaniyang pinag-aaralan, subalit taglay ang mahigpit na pagsasaalang-alang sa kaniyang posisyon bilang iskolar na may kakayahang makaunawa ng obhetibong pananaw. Gamit ang mga espesipikong metodo

ng pakikiramdam, usap-usapan, kuwento at kasulatan, pagninilay at damay, at pakikiisa, masasabing sumasayapak din ang pag-aaral sa tradisyon ng SP.

Samantala, nilayon naman ni Raul Navarro sa kaniyang disertasyong “Kolonyal na Palisi at ang Nagbabagong Kamalayang Pilipino: Musika sa Pampublikong Paaralan sa Pilipinas, 1898-1935” na magbukas ng larang ng pangmusikang edukasyon ng katutubo bilang batis sa pagsasaliksik sa kamalayang ipinakilala ng Amerikanong mananakop (1898-1935). Nilinang sa pag-aaral na ito ang dalumat ng “diskurso” batay sa masinop na pag-uugnay-ugnay sa sumusunod: (1) teorya ni Foucault hinggil sa relasyong pangkapangyarihan; (2) SP ni Enriquez; at (3) “pagpapakahulugan” bilang metodo ng semyotikang pagtingin sa mga datos at mga limbag na aklat at iba pang pag-aaral ukol sa musika sa Pilipinas (ng mga Pilipinong musikologo mismo, gaya nina Ramon Santos, Mauricia Borromeo, A.B. Rotor, Sylvia Mayuga, Arsenio Manuel, Felipe de Leon, at Francisco Santiago). Anupa’t nag-aambag ang akda sa layuning bigyang-kahulugan ang musika sa pampublikong paaralan at papel nito sa paghubog sa kasaysayan at kamalayan ng kaniyang bayan.

Bukod sa pag-aaral ni Navarro, nagpapalawig din sa pag-unawa ng diskurso ang “Movie Queen: Pagbuo ng Mito at Kapangyarihang Kultural ng Babae sa Lipunan” ni Cesar Orsal. Gamit ang teorya ng “*encoding/decoding*” ni Stuart Hall, siniyasat ang depinisyon at posisyon ng *movie queen*, ang pagbawi o rekuperasyon ng representasyon ng babae sa pelikula at ang pakikipagnegosasyon sa mga manonood upang makabuo ng kapangyarihang kultural. Sapagkat ito ay nakaangkla sa interdisiplinaryal na pag-aaral, ginamit ding tuntungan ang teorya ni Michael Ryan sa rekonstruksiyon ng realidad, ni Roland Barthes sa pagbuo ng signipikasyon ng mito, ni Karl Marx sa teorya ng komodipikasyon, ni Jacky Stacey at Andrew Tudor sa teorya ng identipikasyon, nina Christine Gledhill at Charlotte Brunsdon sa mga usaping peminismo, at ang kultural na pananaw ng mga Pilipinong iskolar na sina Covar at Patrick Flores.

Nakapaloob din sa kalakaran ng pag-aangkin ang mayamang talaban sa anyo ng tagisan ng mga kaisipang mula sa loob at mula sa labas sa bisa ng kritisismo. Sa direksiyong ito, naghawan ng landas ang “Pook at Paninindigan sa Pagpapakahulugan: Pag-uugat ng Talastasang Sosyalista sa Kalinangang Bayan” ni Ramon Guillermo. Pinabulaanan ni Guillermo ang alegasyon ni Salazar na ang komunismo sa Pilipinas ay isang banyagang ideolohiya. Sa ganang ito, iniangat ni Guillermo ang mga kritisismo sa PtP sa antas ng kapantasan. Kung tutuusin, isa rin itong malikhaing demostrasyon kung paano naangkin ang Marxismo sa Pilipinas.

Bukod sa mga pangunahing kalakaran ng paglilinang (ng mula-sa-loob na Pilipinong dalumat) at pag-aangkin (ng mga kaisipang mula-sa-labas), matutunghayan ang ilan pang kalakarang sumusuhay sa adhikain ng Pilipinisasyon. Isa na rito ang paggamit ng mga partikular na metodong nagpahintulot sa mga mag-aaral na maiugat ang pag-aaral sa sariling konteksto o kapookan, o di kaya'y makapaglapat ng panloob na pananaw sa pinapaksa ng pag-aaral. Pangunahin na rito ang paggamit ng lapit historikal na matutunghayan kapuwa sa tesis pangmaster at disertasyon ni Nicanor Tiongson: una, "Ang Dulang Panrelihiyon sa Malolos, Bulacan: Kasaysayan at Estetika" ni Nicanor Tiongson, at ikalawa, "Kasaysayan at Estetika ng Komedyang sa Parañaque." Partikular sa ikalawa, sinasalangguhan kung paano matagumpay na naiugat ang komedyang sa kalinangang bayan ng Parañaque at nag-anyo bilang "dulang Pilipino sa ating panahon." Samantala, itinagni ni Soledad Reyes ang mga konsepto ng panunuring pampanitikan at sosyolohiya sa ginawa niyang pagsasakasaysayan ng nobelang Tagalog na pinamagatang "Kasaysayan at Kontekstong Panlipunan ng Nobelang Tagalog." Inilapat din ang lapit historikal sa "Tungo sa Mas Makabuluhang Pakikilahok ng mga Tao sa Pagbabago at Pag-unlad: Pag-aaral ng mga Paniniwala't Karanasan ng mga Tao sa Pagpapaunlad" ni Angelito Manalili upang mailahad ang kasaysayan ng pag-oorganisa at maipakita ang lalim at pagiging tuluyan nito bilang isang tradisyong nakaugat sa ating kultura. Itinatampok ng pag-aaral ang pagkilala sa masa bilang "tagapaglikha ng pagbabago." Kaugnay ng pag-alingawngaw nito sa isang diskursong "may saysay sa taong pinagsasalaysayan" minarapat pag-aralan ang mga pananaw at karanasan ng mga tao sa pag-oorganisa at sama-samang pagkilos. May ganito ring bisa ang pagpapatampok sa metodong *case study* sa tesis pangmaster na "Tungo sa Mapagpalayang Paglikha ng Panitikan: Ang Kaso ng Bukal ng Sining" ni Elizabeth Morales. Pinag-aralan dito ang grupong Bukalsining (Buhay Kalayaan Sining) bilang mapagpalayang instrumento ng pagtuturo o pedagohiya ng Malikhaing Pagsulat at iba pang sining sa kabataang maralita ng Towerville, San Jose del Monte, Bulacan. Samantala, sa masinop na paglikom ng mga awiting bayan, inunawa ni Felisa Legaspi ang diskurso ng identidad sa kaniyang "Ang mga Awiting Bayan sa Bataan: Isang Pag-aaral na Pampulangang Pangkasaysayan." Siniyasat naman ni Ma. Paula Sioco ang porma at nilalaman ng pangangatwirang moral ng mga Pilipino, sa partikular ng ilang mag-aaral sa UP upang maisiwalat ang estruktura nito sa kaniyang disertasyong "Pangangatwirang Moral sa Unibersidad ng Pilipinas." Isinagawa ito sa pamamagitan ng paggamit ng tatlong dilemang moral bilang instrumento ng empirikong pananaliksik.

Mahalaga ring kalakaran ang direktang pag-aambag sa pagsulong ng wikang Filipino sa pamamagitan ng pagpaksa mismo rito. Isang halimbawa ang disertasyon ni Pamela C. Constantino na "Pagpaplanong Pangwika Tungo sa Modernisasyon: Karanasan ng

Malaysia, Indonesia at Pilipinas.” Gamit ang nasyonalismo at ideolohiya bilang mga konseptuwal na balangkas, siniyasat ang pagpaplanong pangwika bilang manipestasyon ng ideolohiya ng bansa. Gayundin naman, tiningnan ang lakas at determinasyon ng ideolohiyang ito bilang repleksiyon ng sigasig ng gobyerno sa pagpapatupad ng pagpaplanong pangwika.

Nagtatalaban ang mga naihanay na pag-aaral sa mga natukoy na kalakaran upang makalikha ng isang kabuuang larawan ng mga pagpupunyaging gawing makabuluhan ang pag-aaral ng mga Pilipino sa kanilang sarili mismo. Nakikipagtalaban din ang mga simulain ng Philippine Studies/Araling Pilipino/Pilipinolohiya sa wikang Filipino sa mga pag-aaral sa larang na ito na nasa wikang Ingles. Sa puntong ito, mahalaga ring banggitin ang pagpupunyaging unawain at dalumatin ang mga paksa batay sa kategoryang Filipino kahit pa ang midyum ng paglalahad ay Ingles. Matutunghayan ito sa “Tatlong Persona Solo Dios: A Study of a Filipino Folk Religion” (Obusan); “*Mundaan-Komkoman: A Study of Sama Ethnic Survival and Identity*” (Han); “Sipag, Tiyaga, Tibay ng Loob at Tipid: Women in the World of Business” (Z. Reyes); at “Kumbentong Pawid—Another Development in Two Philippine Barrios” (Obusan). Sa partikular, tinangka ni Obusan sa nasabing disertasyon na unawain ang konsepto ng “kaunlaran”/“pag-unlad” ng karaniwang tao nang hiwalay o iba sa arketipong Norte Amerikano na hindi umaakma sa aniya’y ating “*historical, psychic, and cultural reality*.” Ang paghahanap na ito, diumano, ay humantong sa mayaman subalit hindi pa naisusulat na kaalaman ng mga karaniwang tao. Tinagurian niya itong “karunungan ng ating bayan” na isinalin sa Ingles bilang “*indigenous knowledge*” (IK). Sa ganang ito niya dinalumat ang “hiyang approach” na binubuo ng tatlong salik: (1) ang karanasan ng komunidad; (2) metodolohiyang “hiyang”; at (3) partisipasyon ng mananaliksik sa diwa ng damay at pakikiisa. Bilang paglalagom, ganito niya binigyang-kahulugan ang “hiyang approach”: “ang pagkakalapat ng mga layunin ng pananaliksik sa metodolohiya nito” (“*the fit between the objectives or goal of the research and the methodology*.”) Nasa ganito ring himig ang disertasyong “The Cultural Dimension of Translation: An Analysis of the Relay Translation of Selected French Texts into Tagalog/P/Filipino from the English Language” ni Josefa Baldoz Schriever sa ilalim ni Covar. Sa partikular, empirikong sinuri ang pagkahalaw sa Tagalog/P/Filipino ng ilang piling tekstong pampanitikan sa Pranses mula sa kanilang pagkasalin sa “tagahatid” na wikang Ingles. Nilayon ng may-akda na makaambag ang pag-aaral sa teknika at sining ng pagsasalin at samakatwid, sa Mapaghambing na Panitikan (*Comparative Literature*) at Pilipinolohiya. Higit pa rito sinasalungguhitan ng pag-aaral ang kakanyahan o identidad ng Tagalog/P/Filipino bilang wika at kalinangan na siyang “matatag na batayan,” aniya, “ng ating pag-unawa sa ‘Iba’ (*l’autre*/the other).”

PAGLALAGOM

Decolonization, counter-domination, and empowerment—these are assertions. Exertion is next in the agenda beyond defining Filipino psychology. [Dekolonisasyon, kontra-dominasyon, at pagsasakapangyarihan – ang mga ito ay paggigiit. Pagkilos ang susunod sa adyendang higit pa sa pagpapakahulugan ng sikolohiyang Pilipino.] (Akin ang salin.)

– Prospero Covar, 1994

Sipi ito sa pambungad ni Covar sa huling akda ni Enriquez na *Pagbabangong Dangal: Indigenous Psychology and Cultural Empowerment*. Gaya ng SP, nakikibaka rin ang programang Philippine Studies/Araling Pilipino/Pilipinolohiya ng UP para sa deskolonisasyon, kontra-dominasyon, at pagsasakapangyarihan sa larang ng pagteteorya at ng kaakibat nitong pagbuo ng makabuluhang metodolohiya. Mula sa winikang ito, pinagmumuni-muni tayo kung hanggang saan na nga ba nakaabot ang mga asersiyon para sa ganap na Pilipinisasyon ng programa. Pinahahanap tayo ng mga kongkretong resulta–aksiyon at produksiyon para sa pagbuo at pagpapayaman ng sariling diskurso. Mula nang maitatag ang programa noong 1955, dahan-dahan itong sumailalim sa proseso ng deskolonisasyon at kontra-dominasyon. Sa pag-arangkada ng aktibismo noong dekada 70, nakibahagi rin ito partikular sa pagpapalaya ng kamalayan. Matalas nitong pinuna ang di-kaangkupan ng mga teorya at metodolohiyang Kanluranin at kawalan ng kakayahan ng mga modelong dayuhan na gagapin ang Pilipinong realidad at kaisipan. Marami na ang naisulat at patuloy na isinusulat hinggil sa mga kritisismong binigyang-daan ng malay-sa-kakanyahang pag-aaral tungkol sa Kapilipinuhan. Subalit hindi sa kritisismo natatapos ang punyagi. Natunghayan natin sa mga produksiyon ng tesis at disertasyon ng Philippine Studies sa wikang Filipino ang kongkretong batayan ng mga paninindigan. Sa paggamit ng wikang Filipino, nabuksan ang mayamang bukal ng mga posibilidad tungo sa pagpopook at pagdadalumat ng programa sa Kapilipinuhan. Sa bisa ng sariling wika, naipihit ang talastasan tungo sa pag-unawa ng sarili nating kababayan.

Mula sa ginawang paghahanay ng mga pag-aaral, maibubuod sa dalawang pangkalahatang kalakaran ang ipinapalagay na rekontekstuwalisasyon at rekonseptuwalisasyon. Una, ang katutubong pagdadalumat (i.e., paggamit at paglinang ng mga taal na konseptong gumagagap sa partikularidad ng ating mga karanasan bilang isang lipunan at kalinangan sa agos ng panahon). At ikalawa, ang pag-aangkin ng mga banyagang kaisipan/teorya at metodolohiya. Mula sa una, may dalawa pa ring tunguhing nagsasanga: (1) paggamit o paglalapat ng mga dinalumat ng mga

pangunahing tagapagsulong ng Pilipinisasyon sa Unibersidad (i.e., Enriquez, Salazar, Covar, Lumbera, at Almario); at, (2) pagbuo ng sariling dalumat bilang konseptuwal na balangkas at metodong hinango mula sa proseso ng pananaliksik na kanilang pinagdaanan. May dalawa ring paraan ng pag-aangkin ng mga banyagang paradigma/modelo ng pananaliksik: (1) simpleng paggamit o pag-aangkop ng mga kategorya sa paksaing Pilipino, kaalinsabay ng pagsasalin ng ilan sa mga ito sa wikang Filipino, at (2) sinkretismo o pag-uugnay-ugnay ng mga banyaga at katutubong kaisipan at metodo sa isa't isa o dili kaya'y sa mga kaisipang nagmula sa mga ekspertong Pilipino. Alinsunod man ito sa layuning suhayan o papagtibayin ang isa't isa o ikritika ang isa laban sa isa, ang umiiral ay dinamikong talaban ng mga kaisipan sa wikang Filipino.

Bukod pa sa paggamit ng sariling wika, masasabing higit na mataas ang antas ng kamalayan ng pagsusulong sa Pilipinisasyon sa pamamagitan ng pagbuo at paglinang ng sariling dalumat bilang tahasang ambag sa pagteteorya sa antas gradwado. Bagaman may mangilan-ngilang pagtatangka patungo rito, karamihan pa rin sa antas di-gradwado ay nag-aangkop o gumagamit lamang ng pormulasyong mula sa isa iba para magsilbing gabay sa pagpapaliwanag ng karanasang Pilipino. Subalit dapat maunawaang sadyang ito lamang ang hinihingi ng mga pag-aaral sa antas di-gradwado. Bukod pa rito, karaniwan ding nasasaksihan sa antas na ito ang higit na tendensiya sa pag-uugnay-ugnay ng iba't ibang kaisipang mula sa loob at labas sa aspektong teoretiko/konseptuwal at/o metodolohiko. Gayumpaman, mahihiwatigan dito ang laya at kapangyarihan ng mga Pilipinong mag-aaral na muling itakda ang mga hangganan ng iniaangkop na kategorya, na sa huli'y maituturing na isang pagpapakahulugan batay sa binuo nilang pamantayan ng kung ano ang may saysay o makabuluhan sa isang partikular na paksa. Anupa't bilang malikhaing paraan ng pag-aangkin, patunay rin ito sa makabuluhang "pagsasa-Pilipino" o rekontekstuwalisasyon ng Philippine Studies sa ating lipunan, kalinangan, at kasaysayan.

Samantala, makikita ang kongkretong bunga at manipestasyon ng punyagi tungo sa hinahangad na "pagpapaka-Pilipino" ng Philippine Studies sa mga nailuwal na Pilipinong dalumat, gaya ng sumusunod: "dalumat ng tao" (Melendrez-Cruz), "ugpungan" at "ikutang pangyayari" (J. Veneracion), "tipan" (Alaras), "dulambayan" (Chua), "babae," "pagkababae" at "kababaihan" at ang eskema ng PMK (Quindoza-Santiago), "kabayanan," "kabahayan," at "kababaihan" (Gealogo), "dungaw" (Mata), "pagtulong" (C. Veneracion), "igting"/"igtingan" (Dagohoy), "sarsarita ti babai" (Caampued), "ili at pakasaritaan" (Agcaoili), "tinig mula sa ibaba" (T. Maceda), "pantawang pananaw" (Nuncio), "buot at kapalibutan" (San Diego), "alingawngaw ng lupa" (Gabo), "paghihilom" (Gaddi), "turungkuhan" at "kumbatihan" (Turgo), "tulansangan" (Andrada), "sanghiyang" (Nuncio),

“bakod,” “bukod” at “buklod” (Morales-Nuncio), “pamamagitan” at “tagapamagitan” (N. Santos), “angkan” at “ka-angkan” (Tirad), at “dugo” (Roxas). Humuhugot ng lakas at dinamismo ang mga pagdadalumat na ito mula sa dalawa pang tunguhin: (1) pag-aambag ng ibang varayti ng Filipino (e.g., Ilokano, Agta, Maubanin-Tagalog, T’boli) at (2) kritisismo sa mga naunang Pilipinong pagdadalumat (cf. Guillermo).

Nagkahugpong-hugpong ang danas ng tatlong kolehiyo sa agos ng pagsulong ng Pilipinisasyon ng Philippine Studies sa UP. Sa KAL, sa pamamagitan ng DFPP, nasaksihan ang mga panimulang inisyatiba ng paggamit ng wikang Filipino sa pagsusulat ng tesis at disertasyon. Sinimulan namang linangin ang mga espesipikong dalumat at eskuwela ng kaisipang nagsilbing modelo ng ibayong pagdadalumat sa wikang Filipino mula sa bakuran ng CSSP. Sa AC naman, sa pamamagitan ng pagkakatatag dito ng PCAS, naranasan ang isang malaking banta at hamon sa mga Pilipinong iskolar na bumuo ng sarili nilang mga programang gradwado—bagay na aalingawngaw at makaaapekto rin sa noo’y CAS, ang ina ng KAL at CSSP. Sa kasalukuyan, patuloy ang mga sinimulan at simulain. Nagbabayanihan ang tatlong kolehiyo sa pagtataguyod ng programang doktorado (sa ilalim ng “*one concept one program*”)—ito ang mayamang lunan ng paglinang sa sariling pagdadalumat.

Gayumpaman, isa lamang ang UP sa mas malawak na kabuuan ng Philippine Studies/ Araling Pilipino/P/Filipinolohiya sa loob ng bansa. Tunay ngang marami pang dapat saliksikin at tingnan kung nais siyasin ang programang ito sa Pilipinas. Pangunahin na rito ang mga pananaliksik o pag-aaral sa iba’t ibang institusyon/unibersidad sa bansa na mayroon ding programang Philippine Studies (gaya ng Ateneo de Manila University, De La Salle University, Polytechnic University of the Philippines, atbp). Kailangan ang lahat ng ito upang maimapa ang kabuuang kalagayan at tunguhin ng pag-aaral sa Pilipinas ng mga Pilipino para sa Kapilipinihuan.

May kaliitan man ang kanilang bilang sa mas malawak na kabuuan ng Philippine Studies/Araling Pilipino/Pilipinolohiya sa loob at labas ng bansa, hindi matatawaran ang pakikipagsabayan ng mga Pilipinista sa wikang Filipino na manindigan at kumilos para sa kanilang puwang at pagkakakilanlan, lalo na para sa kapakinabangan ng lipunan-at-kalinangang Pilipino.

Bilang pansamantalang pagtatapos, nais ko lamang ialingawngaw ang pangmatagalang tunguhin ng Pilipinisasyon sang-ayon sa mga naglagak ng muhon. Hindi lamang ito natatapos sa paglaya at pagpapalaya ng Pilipinong kaisipan, nagsasanga ito tungo sa pagbubuo ng bansa at pagbabangong dangal ng lahing Pilipino hanggang maabot nito ang estado ng matatag na kakanyahang makapag-aambag din sa diwa ng

unibersalismo. Pamaya't mayang iginigiit na ang paggamit ng wika-at-kulturang Filipino sa produksiyon ng kaalaman ang magiging ambag natin sa unibersal na agham o siyentipikong tradisyon ng sandaigdigan (Enriquez, "Developing" 46-48; Salazar, "Pilipinolohiya" 336).

PAGKILALA

Ang papel na ito ay produkto ng pananaliksik na pinondohan ng OVPAA Creative and Research Scholarship Program of the University of the Philippines System para sa taong 2012-2013.

MGA TALA

- ¹ Para sa mapang-ugnay at mapanlagom na talakay kina Virgilio Enriquez, Zeus Salazar at Prospero Covar, tingnan ang Navarro at Lagbao-Bolante mga pat. 2007 at ang S. L. Mendoza 2006.
- ² Noong 1966, ipinaloob ang programang B.A. Philippine Studies sa noo'y katatag na Department of Pilipino and Philippine Literature ng College of Arts and Sciences. Tingnan ang "Pambungad sa Araling Pilipino: Paglalapat, Pagpapalalim at Pagpapalayang Pambansa" (di-limbag na manuskrito, kopyang xerox).
- ³ Inaprobahan ng UP Board of Regents (BOR) ang pagkakatatag ng kasalukuyang Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas (DFPP) noong Enero 27, 1966 bilang Department of Pilipino and Philippine Literature (DPPL). Noong Pebrero 28, 1974, inaprobahan ng BOR ang panukalang palitan ang pangalan tungong Department of Filipino and Philippine Languages sa ilalim ng pagiging tagapangulo ni Dr. Ernesto Constantino. Nang magbitiw si Dr. Constantino sa nasabing posisyon, muli itong binago tungong Filipino and Philippine Literature sa ilalim na ng panunungkulan ni Prop. Petronilo Bn. Daroy bilang tagapangulo. Tuluyan lamang itong naisalin sa kasalukuyan nitong pangalan (na DFPP) noong 1984 (Teodoro).
- ⁴ Narito pa ang ibang layunin ng pagtatatag ng DPPL: (1) to administer Tagalog courses (labeled "Pilipino" in 1963) and provide advanced instructions in Philippine language and literature; (2) to encourage and undertake research and contribute to the growth and dissemination of knowledge in these fields; (3) to develop a deep sense of responsibility for professional growth through teaching, post-graduate studies, scholarly publications, and participation in national and international conferences; and (4) to be committed to the community and the larger society through various extension services such as lectures, seminars, and symposia (UP Board of Regents 6).

- ⁵ Mahalaga ring banggitin sa puntong ito ang mga naitalang nagtapos sa B.A. Philippine Studies mula 1967 hanggang 1982 na hindi naisama sa pag-aaral na ito dahilan sa kawalan ng kopya ng kanilang tesis sa aklatan. Sila ay ang mga sumusunod: 1966-1967: Ursula C. Villarino; 1967-1968: Renato B. Reyes; 1968-1969: Francisco G. Villanueva (cum laude); 1971-1972: Ma. Amor A. Manuel at Angela V. Madrid; 1972-1973: Ma. Zenaida M. Liamzon; 1974-1975: Alex L. Africa at Rowena L. Garcia; 1975-1976: Perfecto T. Martin; 1976-1977, Unang Semestre: Gertrudes D. Collantes at Ma Luisa B. Manalo; 1976-1977: Philip P. Waite; 1976-1977, Tag-init: Rizalina M. Valencia (cum laude); 1978-1979: La Rainne B. Abad, Diosdado dLC. Candazo (cum laude) at Zenaida B. Mariano; 1979-1980: Yolanda B. Alfaro; 1979-1980, Tag-init: Eunice V. Cruz; 1980-1981: Ma. Ruby N. Libunao (cum laude), Ma. Theresa R. Magno, Benigno D. Oliveros, Jr. Oliver G. Teves, at Ma. Charity B. Tutaan (cum laude); 1980-1981, Tag-init: Marissa dV. Oviedo; 1981-1982: Norma E. David, Norberto C. Dilan, Merdi Jean F. Dumaguing, Liberty D. Fabrigas, Linda Susan R. Magno, Olivia A. Ramos, at Diwata A. Reyes (magna cum laude); 1981-1982, Tag-init: Jocelyn P. Fucio at Violeta A. Sevandal (Teodoro A1-A8).
- ⁶ Hindi gaya ng M.A. tesis at Ph.D. disertasyon, ang mga tesis di-gradwado ay hindi sadyang inilalagak sa mga aklatan. Gayumpaman, kamakailan lamang ay minabuti nang ibalik ng Aklatang KAL ang mga ito sa DFPP dahil umano sa kakulangan ng espasyo. (Personal na komunikasyon kay Susan L. Alcantara, Administrative Assistant 2 ng DFPP, na siyang naatasang mangasiwa ng mga rekord ng lahat ng estudyante).
- ⁷ Kahit pa nawala sa kalakaran o hindi na opisyal na ginagamit ang "Pilipinolohiya" sa UP, sumusulpot pa rin ito sa ilang *title page* ng mga disertasyon/tesis gaya ng makikita kina Aurelio Agcaoili (1996), Miriam Covar (2000), Ma. Paula Sioco (2002), Raul Navarro (2004), at Maria Lucille Roxas (2007).

SANGGUNIAN

- Abad, Jesusa A. "Pagsusuri sa Salin ng Civil Code of the Philippines ni Cezar Peralejo." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Abaquita, Gideon Joseph. "Ang Kultural na Konsepto ng Lungsod sa 'Bulaklak ng Maynila at Payatas.'" B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Abrera, Bernadette. "Ang Numismatika ng Anting-Anting." M.A. Thesis, Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1992. Print.
- Abrera, Ma. Bernadette. "Bangka: Isang Paglalayag sa Pag-unawa ng Kasaysayan at Kalinangan." Ph.D. Dissertation, Kolehiyo ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.
- Agcaoili, Aurelio. "Bannuar, ang Libing ng Araw: Isang Etnograpik na Pag-aaral sa Pilosopiya ng Buhay ng mga Ilokano, 1971-1991." Ph.D. Dissertation, Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1996. Print.

- Agdigos, Bernardo Jr. "Pagsusuri sa Pagpapatupad ng Palisi sa Wika: Kaso ng UP Diliman, 1998-2004." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Aguiling-Dalisay, Grace. "Ginabayang Talakayan: Notes From Sexuality Research." *Feminist Research Experiences: A Case Book*. Ed. Sylvia H. Guerrero. Lungsod Quezon: University Center for Womens' Studies, University of the Philippines, 1997. Print.
- Aguirre, Alwin. "Nasaan ang Hinaharap: Diskurso ng Kinabukasan sa mga Nagwaging *Future Fiction* (Filipino at Ingles) sa Don Carlos Palanca Literary Awards mula 2000-2005." M.A. Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Alaras, Consolacion. "Millenarian Discourse: Ang Pagbubukas sa Tipan ng Mahal na Ina." Ph.D. Dissertation, Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1987. Print.
- Alatas, Syed Farid. *Alternative Discourses in Asian Social Science: Responses to Eurocentrism*. New Delhi: Sage Publications India, 2006. Print.
- Alcantara, Susan. Personal na Komunikasyon. 16 Marso 2015.
- Alfonso, Jennifer Rufino. "Ang Babae sa mga Mata ng Dulang 'Dalawa' ni Luna Sicat Cleto." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.
- Almario, Virgilio S. *Kung Sino ang Kumatha kina Bagongbanta, Ossorio, Herrera, Aquino de Belen, Balagtas atbp: Mga Imbestigasyon sa Panitikan ng Kolonyalismo*. Lungsod Quezon: Anvil Publishing Inc., 1992. Print.
- . "Pasakalye." *Balagtasismo versus Modernismo: Panulaang Tagalog sa Ika-20 Siglo*. Lungsod Quezon: Ateneo de Manila UP, 1984. Print.
- Alonzo, Lady Imana. "Wika at Pagbubuo ng Kagamitang Panturo: Proseso at Produkto." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Andrada, Michael. "Tulansangan: Transgresyon sa Maiigsing Tula at Tugma ng Bata sa Lansangan." M.A. Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.
- Añorico, Filliffe Rae Anthonie. "Kritika ng 'Papel de Liha Atbp.': Panimulang Pag-aaral hinggil sa mga Suliraning Ideolohikal ng Burgis sa Panitikang Pambata." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.
- Antonio, Lilia. "Pagsasakatutubo sa Pagsasalin: Ang Nilalaman at Pamamaraan ng Pagsasalin ng Nobela sa Panahon ng Kolonyalismong Amerikano." Ph.D. Dissertation, Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1987. Print.

- Aquino, Clemen. "Mula sa Kinaroroonan: Kapwa, Kapatiran, at Bayan sa Agham Panlipunan." 1999. *Mga Babasahin sa Agham Panlipunang Pilipino: Sikolohiyang Pilipino, Pilipinolohiya, at Pantayong Pananaw*. Ed. Atoy Navarro at Flordeliza Lagbao-Bolante, Lungsod Quezon: C&E Publishing, Inc., 2007. 201-240. Reprint.
- Austria, Kara Mae. "Imahen ng Feministang Filipina sa Nobelang 'Bata, Bata...Pa'no Ka Ginawa?'" B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.
- Avante, Roel. "Basketbol at ang Buhay Filipino." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- Barba, Ma. Shyl Angelica. "Ang Paggamit ng Public Service Advertisement sa Telebisyon bilang Pakedyng sa mga Proyekto at Programa ni Pangulong Gloria Macapagal Arroyo." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.
- Bautista, Annilyn. "Lente, Isang Pag-aaral Ukol sa Iba't ibang Representasyon ng Filipina sa mga Litrato sa PULP Magazine." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.
- Bautista, Francis Xavier. "Ang Pakedjng at Pablisidad sa Pulitika: Ang Papel ng PR kay Gloria Macapagal-Arroyo sa Halalan ng taong 1995." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.
- Bautista, Mark Dominic. "Ang Eksotisasyon at ang Lugar ng Kababaihan sa Ilang mga Pelikula ni Carlos Siguion-Reyna." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2001. Print.
- Bautista, Violeta. "Ang Programang Doktorado sa Pilipinolohiya ng DAPP: Kasaysayan at Kasalukuyang Katayuan." *Pilipinolohiya: Kasaysayan, Pilosopiya at Pananaliksik*. Ed. Violeta V. Bautista at Rogelia Pe-Pua. Maynila: Kalikasan P, 1991. 23-36. Print.
- Bautista, Violeta at Rogelia Pe-Pua, eds. *Pilipinolohiya: Kasaysayan, Pilosopiya at Pananaliksik*. Maynila: Kalikasan P, 1991. Print.
- Baylon, Sharene Ann. "Ang Diskursong IBON Research Foundation, Inc." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Bellen, Christine. "Bisa ng pantasya: Ang imahinasyon sa 'Mga Kuwento ni Lola Basyang' ni Severino Reyes." M.A. Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.
- Bello, Baby Ruth. "Xerex Xaviera at Imahe ni Maria." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.

- Binay, Jejomar Erwin Jr. "Ang Pulitikal na Pakikisangkot ng Simbahan sa Loob ng Nacion-Estado: Eklesiyastikal sa Barangay Poblacion, Makati." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2000. Print.
- Borlongan, Sierra Kris. "Ang Pulang Mandirigma sa Pelikulang Pilipino: Ang [Mis]representasyon ng New People's Army sa Pelikula mula Dekada '80 Hanggang sa Kasalukuyan." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.
- Brosas, Arlene. "Ang Lokal na Kasaysayan ng Krus na Ligas, mga Pahayag ng Matagal nang Naninirahan sa Baryo." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1997. Print.
- Buhisan, Virginia. "'Tudbulul': Ang Awit ng Matandang Lalaking T'boli Bilang Salamin ng Kanilang Lipunan at Kalinangan." Ph.D. Dissertation, Kolehiyo ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1996. Print.
- Caampued, Marian Asuncion. "Sarsarita ti Babai ti Amianan." M.A. Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.
- Cabarubias, Leavidez. "Ang Pagsusuri sa Tatlong Dekada ng Aklat Pambata sa Adarna Books Services, Inc." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2001. Print.
- Cabrido, Nadia. "Ang Papel ng Mahal na Birhen ng Piat sa Kultura at Pananampalataya ng mga Ytawes." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Cabuday, Jensen. "Ang Seksi at ang Dekorasyon: Pag-iimahan sa mga Kababaihan sa mga Pabalat ng Piling Nobelang Popular." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1999. Print.
- Cadid, Maria Suzette. "Children's Rehabilitation Center: Kaagapay ng Pamahalaan, Kabalikang Mamamayan tungo sa Ikauunlad ng mga Kabataan." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1999. Print.
- Caleon, Bay-viz Grace. "Dalumat ng 'Bayan' sa mga Pelikulang Pinarangalan ng URIAN Bilang Pinakamahusay na Pelikula ng Taong 1980-1985." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Caligner, Marianne Joyce. "Makabayan ba ang 'Makabayan?': Pagsusuri sa Implementasyon ng Makabayan Kurikulum Partikular sa Araling Panlipunan sa Ilang Piling Mag-Aaral sa Ika-Apat na Taon sa Lagro High School." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.

- Callueng, Ryan Dennis. "Ctc?: Ang Nabuong Wika at Kulturang Pilipino sa Internet Relay Chat o IRC." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Camba, Moreal. "Ang Pagbukas sa 'Pinid na Pinto': Ang Pagiging Babae sa mga Piling Maikling Kuwento ni Rosario de Guzman-Lingat na Nailathala sa Magasing *Liwayway* mula 1965-1979." M.A. Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- Campoamor, Gonzalo II A. "Paglalarawan sa mga Pangunahing Babaeng Tauhan sa mga Nobela ni Joi Barrios, Lualhati Bautista, at Rosalie Matilag." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1996. Print.
- Caranay, Roselle. "Karahasang Sekswal sa mga Lugar ng Trabaho: Panimulang Paglalahad/Paglalarawan." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1994. Print.
- Cayabyab, Charmaine. "Mula Radyo hanggang Palasyo: Ang Paglikha ng Imahe ni 'Kabayan' sa Mata ng Sambayanan." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Cheng, Mary Grace. "Ang Panday sa Panitikan, Pelikula at Lipunang Pilipino: Isang Pag-uugat sa Kulturang Bayan." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Chua, Apolonio Bayani. *Simulain: Dulambayan ng manggagawa sa konteksto ng militanteng kilusang unyonismo (1980-1994)*. Lungsod Quezon: U of the Philippines P, 2009. Print.
- Collado, Roselle. "Dambuhalang Mata sa Ating Sala: Panimulang Pag-aaral sa mga Programang Pambata ng Telebisyon sa Pilipinas." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2001. Print.
- Comia, Rechelle Olaguer. "Imahen ng Bata sa Nagbabagong Pamilyang Pilipino sa Piling Kuwentong Pambata." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.
- Conaco, Ma. Cecilia. "Philippine Studies, University of the Philippines." *Southeast Asian Studies Bulletin* 2 (1999): 24-30. Print.
- Constantino, Pamela. "Pagpaplanong Pangwika tungo sa Modernisasyon: Karanasan ng Malaysia, Indonesia at Pilipinas." Ph.D. Dissertation, Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1990. Print.
- Coronel, Catherine Rose B. "Ang Kaalamang-Bayang Dalumat ng Ugaling Pinoy sa Teksto ni Maximo Ramos." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.

- Cortes, Narita Espirita G. "Itong mga Ilan na may Hinaharap." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1994. Print.
- Corteza, Katherine. "Teksto at Konteksto: Pagpopook ng Koreanovelang Jumong sa Kapilipinuhan," B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.
- Covar, Miriam. "Pag-iisip, Laro at Wika ng Batang Pilipino." Diss., Kolehiyo ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 2000. Print.
- Covar, Prospero R. "Isang Pagtataya ng Kasaysayan ng Programang Philippine Studies sa Unibersidad ng Pilipinas," 2006. Print.
- . *Larangan: Seminal Essays on Philippine Culture*. Manila: NCCA, 1998. Print.
- . "Kaalaman ng Bayang Dalumat ng Pagkataong Pilipino. Lekturang Propesoryal, Bulwagang Rizal, Unibersidad ng Pilipinas, Diliman, Lungsod Quezon. 3 Mar. 1993. Print.
- Cronico, Rolando. "Ang Pulitikal na Pagpapasya sa Wika: Daynamik sa Pagsasabatas Pangwika sa Ikawalo at Ikasiyam na Konggreso ng Pilipinas." Ph.D. Dissertation, Kolehiyo ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1999. Print.
- Cruz, Cindy. "Ang Pagsusuri sa Tatlong Patalastas ng DOT sa Telebisyon." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- Cruz, Jerusalem. "Misteryo bilang Realidad: Pag-aaral ng Naratibisasyon ng 'Kagat ng Dilim' ni Erik Matti." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.
- Cruz, Randell. "Umbok, Kurba at Hubog: Ang Representasyon ng Lalaki bilang Sex Object sa *Pin-up*." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1999. Print.
- Dacanay, Timothy. "Ang mga Kagila-gilalas na Pakikipagsapalaran ng Dula-tulang 'Iskolar ng Bayan'" B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Dagohoy, Herminio. "Ang Hermeneutika ng Igtingan ng Talinghaga sa Relihiyosong Panulaang Tagalog: Pagtalunton sa Landas ng Pagpapakahulugan ng Relihiyong Bayan." M.A. Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2001. Print.
- Daroy, Petronilo Bn. "The Department of Filipino and Philippine Literature." 1976. Print.
- Datuin, Flaudette May. "Ang Diskursong Patriarka sa Ilang Piling Naratibong Nakalimbag na Panitikan ng Kilusang Pambansa Demokratiko, 1970-1991." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1992. Print.

- De Guzman, Mark Louie. "Bayan sa EDSA Dos." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2001. Print.
- De Guzman, Noelle Francesca. "Pagpamaragua y Toting: Migrasyon at Transpormasyon ng mga Awiting Bayang Cuyunon sa Malaking Pulong Palawan." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- De Vera, Ma. Gracia. "Pakikipagkuwentuhan: Paano kaya Pag-aaralan ang Pakikiapid?" *Sikolohiyang Pilipino: Teorya, Metodo at Gamit*. Ed. Rogelia Pe-Pua. 1982. Lungsod Quezon: U of the Philippines P para sa Surian ng Sikolohiyang Pilipino, 1989. 187-193. Print.
- Dela Cruz, Julio Jr. "Ang Imahen ng Pilipinas sa mga Sosyo-ekonomikong Ulat ng Asiaweek-1997." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1999. Print.
- Dela Cruz, Maria Erika. "Kapusong Bulag, Kapamilyang Bingi: Isang Pag-aaral ng Programang ABS-CBN 2 at GMA 7." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Dela Cruz, Shirley. "Ang Bumababang Kalidad ng Pelikulang Pilipino sa Kasalukuyan: Isang Problemang Sosyal." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1996. Print.
- Dela Peña, Ana Celina. "Kuwentong Pambata sa Filipino Bilang Lapit sa Pagtuturo ng Matematika sa Primarya." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Del Mundo, Amante. "Ang Dulang Panradyong Prisipe Amante (1949-53) ni Clodualdo Del Mundo Sr. at ang Produksyon ng Isang Anyo ng Kulturang Popular." M.A. Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1997. Print.
- Demafeliz, Carolyn. "Antolohiya ng mga Nagwagi ng Unang Gantimpala sa tula sa Don Carlos Palanca Memorial Awards for Literature, 1986-1996." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1998. Print.
- Doloricon, Leonilo O. "Ang Sining-Protesta at ang Kilusang Masa: Isang Istorikong Pagsasalarawan (1983-1988)." Thesis, Asian Center, Unibersidad ng Pilipinas, 1994. Print.
- Enriquez, Virgilio. "Sikolohiyang Pilipino: Perspektibo at Direksyon." 1976. *Mga Babasahin sa Agham Panlipunan: Sikolohiyang Pilipino, Pilipinolohiya at Pantayong Pananaw*. Ed. Atoy M. Navarro at Flordeliza Lagbao-Bolante. Lungsod Quezon: C & E Publishing Inc., 2007. 3-22. Reprint.

- . "Kapwa: A Core Concept in Filipino Psychology." 1978. *Mga Babasahin sa Agham Panlipunan: Sikolohiyang Pilipino, Pilipinolohiya at Pantayong Pananaw*. Ed. Atoy M. Navarro at Flordeliza Lagbao-Bolante. Lungsod Quezon: C & E Publishing Inc., 2007. 23-33. Reprint.
- . "Developing a Filipino Psychology." 1993. *Mga Babasahin sa Agham Panlipunan: Sikolohiyang Pilipino, Pilipinolohiya at Pantayong Pananaw*. Ed. Atoy M. Navarro at Flordeliza Lagbao-Bolante. Lungsod Quezon: C & E Publishing Inc., 2007. 34-53. Reprint.
- . *Pagbabangong-dangal, Indigenous Psychology and Cultural Empowerment*. Lungsod Quezon: Akademya ng Kultura at Sikolohiyang Pilipino, 1994. Print.
- . *From Colonial to Liberation Psychology*. Lungsod Quezon: U of the Philippines P, 1992. Print.
- . "Pilipino in Psychology (Development of Scientific Terminology as Part of the Elaboration and Intellectualization of Pilipino)." Paper presented at the *Informal Roundtable Conference on the Development of the Philippine National Language*. Peany Room, Manila Royal Hotel. Print.
- Esguerra-Melencio, Ma. Gloria. "Paghahanap kina Nanay Mayang, Bonian Ago at Iba Pang Makata: Pagbasa ng mga Tulang Pangkababaihang nasa Batayang Sektor." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1998. Print.
- Espiritu, Maribelle. "Nobela...Nobela...Paano Ka Naisapelikula? Komparatib Kontent Analisis ng Nobela't Pelikulang 'Bata, Bata, Pa'no Ka Ginawa?'" B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1999. Print.
- Espiritu, Rachel. "Mula sa Alamat ng Isang Lagalag: Ang Anime Bilang Midyum ng Kontrol at Kapangyarihan." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.
- Estanislao, Rhoda. "Pagsusuri sa Kakayahan ng Filipino bilang Wikang Panturo sa Statistics 101." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2001. Print.
- Fabre, Joy Anne. 2004. "Ang Nosyon ng Kabutihang Asal Gamit ang Pantasya sa Wansapanataym." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Fabros, Melecio III. "Katitikan ng Seminar-Workshop ng Kaguruan ng UP Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas Ukol sa Revitalized General Education Program," 2006. Print.
- . "Araling Pilipino 12 (Philippine Studies 12): Memory, Challenge and Journey of a Child of the University." 19th International Conference of International Association of Historians of Asia, Makati City. 23 Nov. 2006. Print.

- . "Ang Panulaan ni Julian Cruz Balmaseda." M.A. Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1994. Print.
- Fajilan, Wennielyn. "Diskurso ng Nasyon sa Gitna ng Representasyon ng Muslim sa Ilang Piling Pelikulang Pilipino." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Florendo, Girlie. "UFS, Rodics, Fishball at Isaw: Isang Etnograpiya ng Sistema ng Kainan sa UP Campus." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Flores, Dianne Lei. "Tulay: Ang Integrasyon ng Tsinoy sa Lipunang Pilipino." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Flores, Ma. Crisanta. "Pangasinan: Isang Etnokultural na Pagmamapa." Ph.D. Dissertation, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.
- Flores, Viojane Kay. "Ang Kontemporaryong Awit ng mga Bata sa mga Maralita ng Lungsod: Transpormasyon mula sa Sekswal na Pahiwatig tungo sa Hayagang Sekswal na Mensahe." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Gabo, Leocito. "Ang Alingawngaw ng Lupa: Pagbubuod sa Pagbabago ng Kalagayan ng Kababaihan mula sa Ibaba." Diss., Asian Center, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Gaddi, Rebecca. "Paglalahad ng Karanasan ng Paghihilom: Paghahanap ng Kahulugan." Diss., Asian Center, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Galac, Ma. Corizza. "Alfabeto ng Filipino: Usapin ng Identidad at Nasyonalismo." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.
- Gamo, Gloria. "Tradisyong ng Luwa sa Kapistahan ng Taal, Batangas, 1952-2004." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Garcia, Carlo. "Ang Paglikha ng Entablado bilang Ekspresyon ng Espasyong Filipino sa mga Piling Pagtatanghal." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.
- Garcia, Jhoanna. "Ang Imahe ng Kababaihan sa Dokumentaryong Pantelebisyon na "I-Witness." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Garcia, Lermie Shayne. "Ang Diskurso ng Rebolusyonaryong Pagpapanibagong-Hubog sa mga Kabataan-Estudyanteng Aktibista ng Kilusang Pambansa Demokratiko." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.

- Gealogo, Francis A. "Kabayanan, Kabahayan, at Kababaihan: Ang Kasaysayan at Demograpiya ng San Jose de Malaquing Tubig, 1765-1903." Diss., Kolehiyo ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1995. Print.
- Gepigon, Santiago Jr. at Virgilio Francisco. "Pagdalaw at Pakikipagpalagayang-loob sa Mamumulot ng Basura." *Sikolohiyang Pilipino: Teorya, Metodo at Gamit*. Ed. Rogelia Pe-Pua. 1982. Lungsod Quezon: U of the Philippines P para sa Surian ng Sikolohiyang Pilipino, 1989. Print.
- Gimenez-Maceda, Thea. "Kamalayang Panlipunan, Kahirapan, Kaapihan at Kapangyarihan sa Soap Operang 'Valiente.'" B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1995. Print.
- Gonzales, Catherine. "Awit bilang Sandata: Pagsusuri ng Limang Orihinal na Awitin ng Teatro Pabrika." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.
- Gonzales, Lydia. "Ang Pagtatanung-tanong: Dahilan at Katangian." *Sikolohiyang Pilipino: Teorya, Metodo at Gamit*. Ed. Rogelia Pe-Pua. 1982. Lungsod Quezon: University of the Philippines Press para sa Surian ng Sikolohiyang Pilipino, 1989. 175-186. Print.
- Guillermo, Ramon. "Ang Awtonomong Komunidad Pangkomunikasyon sa Disiplinang Araling Pilipino." Sampaksaan: Ang Araling Pilipino sa Larangang Pambansa at Pandaigdigang Pagbabago." GT-Toyota Asian Cultural Center, University of the Philippines, Diliman, Lungsod Quezon. 28 May 2013. Print.
- . *Pook at Paninindigan: Kritika ng Pantayong Pananaw*. Lungsod Quezon: U of the Philippines P, 2009. Print.
- . "Pook at Paninindigan sa Pagpapakahulugan: Pag-uugat ng Talastasang Sosyalista sa Kalinangang Bayan." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1999. Print.
- Han, Benjamin. "*Mundaan-Komkoman: A Study of Sama Ethnic Survival and Identity*." Diss., Asian Center, Unibersidad ng Pilipinas, 1990. Print.
- Haz, April Romarate. "Ang Semiotika ng Ilustrasyong Pambata ng Ang Ilustrador ng Kabataan o 'Ang INK; Joanne de Leon at Felix Mago Miguel." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.
- Hesido, Diana Mel. "Dinaing na Patay: Isang Uri ng Lamay." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.
- Ibarra, Maria Gilda. "Isang Pagsusuri sa Kuwento Tungkol sa EDSA Dos Batay sa Naratibo ni Amando Doronila at ni Cecilio Arillo Bilang Magkaibang Teksto." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.

- Ignacio, Violeta. "Ang Nagbabagong Larawan ng Amerika sa Tulang Tagalog, 1898-1972." Diss., Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, Unibersidad ng Pilipinas, 1985. Print.
- Ilan, Shirley. "Kailangan pa bang I-memorize 'Yan?': Isang Pagsusuri sa Programang Tambalang Balahura at Balasubas ng Love Radio 90.7." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.
- Iniego, Florentino Jr. "Pagbabalik sa Pinaghasikang Linang: Pagbubuo ng Isang Modelo ng Pagsasalang-Kultural batay sa Sarsaritang Pangkanayunan ni Manuel E. Arguilla." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Jose, Amor. "Ang Kuwentong-Bayan: Panitikan at Kultura." Thesis, College of Arts and Sciences, Unibersidad ng Pilipinas, 1976. Print.
- Jose, Vivencio. "Philippine Studies: The *Noli Me Tangere* Viewpoint." *BUDHI Papers* 7 (1987): 53-67. Print.
- Juanson, Michelle. "Infotainment: Komodipikasyon ng Balita Bilang Pang-aliw sa News Programs ng ABS-CBN." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Jumento, Mary Grace. "Isang Pag-aaral sa Samahang Kapatirang Unibersal Sagrada Pamilya (KAPUNI-Sagrada Pamilya)." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Katitikan ng Seminar-Workshop ng Kaguruan ng UP Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas Ukol sa Revitalized General Education Program, 2006 (17-18 Nobyembre). Print.
- Lacsamana, Rall Collado. "Ang Pagtuturo ng Kuwentong Pambata: Ang Teorya at Metodo (Ang Karanasan ng UP Child Deveelopment Center)." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.
- Lagmay, Andrea Marie. "Wowowee: Ang Trahedy sa Diskurso ng Objectivity: Isang Pagsusuri sa Pagbabalita ng Pahayagang Philippine Daily Inquirer at Philippine Star sa Pagpapanakbuan sa ULTRA." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.
- Landicho, Domingo. "Anak ng Lupa: Antropolohikal na Pag-aaral sa Buhay at Pananaw sa Nayon sa Pilipinas." Diss., Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1993. Print.
- Lapiz, Eduardo. " 'Sotu Tutul tud Bulul' ('Isang kuwento ni Tud Bulul'): Pagsasa-Filipino ng Isang *Hlolok* ng mga T'boli na Inawit ni Ma' Dison." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.

- Lapuz, Ma. Elaine. "Isang Pagbasa sa 'Kasaysayan sa mga Liham Kay Tiya Dely.'" B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- Laylo, Aaron G. "Haha!: Mga Patawang Politikal sa Text." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.
- Legaspi, Felisa. "Ang mga Awiting Bayan sa Bataan: Isang Pag-aaral na Pampulangang Pangkasaysayan." Diss., Kolehiyo ng Sining at Agham, Unibersidad ng Pilipinas, 1981. Print.
- Lobramonte, Mark Chester. "Okrayan: Lait bilang Anyo ng Aliw sa Telebisyon." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Lombos, Rhealyn. "Imahen ng Negosasyon: Karakter ng Babae sa Piling Pelikula ni Rosanna Roces." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2000. Print.
- Lumbera, Bienvenido. "'Dating': Panimulang Muni sa Estetika ng panitikang Filipino." *Bayan at Lipunan: Ang Kritisismo ni Bienvenido Lumbera*. Ed. Rosario Torres-Yu. Manila: UST Publishing House, 2005. 92-106. Print.
- Macabulos, Arthur. "Isang Pagsusuri sa Tema ng mga Tula sa Pahayagang 'The Work' ng Tarlac State University mula 1993 -1999." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1999. Print.
- Macagba, Sharon. "Ang mga Amiya sa Marian Hills (Isang Komunidad ng mga Amerasian sa Olongapo) bilang Isang Kontemporaryong Pamilyang Pilipino." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.
- Maceda, Teresita G. "Mga Tinig mula sa Ibaba: Kasaysayan ng Partido Komunista ng Pilipinas at Sosyalistang Partido ng Pilipinas sa Awit, 1930." Diss., Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1990. Print.
- Magcamit, Michael. "Ang Seks at Karahasan sa Pahayagang *Bulgar*." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- Maggay, Melba. "Pahiwatig: Tuwiran at Di-tuwirang Pagpapahayag sa Konteksto ng Kulturang Pilipino." Ph.D. Dissertation, Kolehiyo ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1994. Print.
- Magno, Anna Liza R. "Babae...Harapin ang Hamon ng Panahon: Isang Pagtatasa ng Programang Pagmumulat at ang Epekto nito sa Maralitang Kababaihan sa Kamaynilaan." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1993. Print.

- Malate, Rowena. "Ang Tangi Kong Ama: Si Dolphy bilang Ama sa Media." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Malicdem, Virginia. "*Daton ken Pammaneknek: Ti Patawid ti Abra Agta iti Ili* (Kaloob at Patotoo: Ang Pananaw ng Abra Agta sa Ili)." Diss., Kolehiyo ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 2000. Print.
- Manalili, Angelito. "Tungo sa mas Makabuluhang Pakikilahok ng mga Tao sa Pagbabago at Pag-unlad: Pag-aaral ng mga Paniniwala't Karanasan ng mga Tao sa Pagpapaunlad." Diss., Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1985. Print.
- Manila, Ma. Luisa Hallare. "Pag-aaral sa Kalimutang Libangan (Leisure Activity) ng mga Pamilyang may *Pre-School* na Bata sa Panahon ng Impormasyon." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2001. Print.
- Manucdoc, Ericson. "Ang Sekswal na Pelikula bilang Subersibong Tipo: Pagsusuri sa Tatlong Pelikulang may Temang 'Seks' sa Panahon ng Diktadurya at Tatlong Pelikulang *Remake* o Katumbas na Pelikula." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.
- Maristela, Melissa. "Pagbababagong Mukha ng mga *Taglines*: Komparatibong Tekstwal Analisis ng mga *Taglines* sa mga Patalastas ng Jollibee, PLDT, at San Miguel Beer." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.
- Martinez, Darius. "Karahasang Pantahanan: Kaso ng mga Babaeng May-asawa." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1994. Print.
- Martinez, Sunshine Marie. "Ang Kulturang Popular vs. Bayan: Ang Nagtutunggaling Dalumat ng "Kulturang Popular" at "Bayan" sa Pagtatanghal sa Kabayanihan ni Manny Pacquiao." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.
- Mata, Roberto C. "Si Mama Rosa at ang Camara Baja: Ang Papel ng Tagapagtatag sa Pagbubuo ng Kultura." Thesis, Asian Center, Unibersidad ng Pilipinas, 1997. Print.
- Medel, Carolyn. "Mga Panandalian at Pangmatagalang Epekto ng Pandarayuhan: Ang Kaso ng Ilang Piling Sambahayan ng Lumban." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1988. Print.
- Medina, Eduardo Dino. "Mga Alamat ng Angono, Rizal Sang-ayon sa mga Pintang Obra ng mga Pangunahing Pintor ng Bayan." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1991. Print.

- Medina, Roy Eduardo. "Dalumat ng Lipunan sa 'A.Lipin' ni Jess Abrera." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1999. Print.
- Melendrez-Cruz, Patricia. "Ang Dalumat sa Lipunan sa Makalipunang Kuwento ng mga Kinatawang Manunulat sa Pilipino, 1958-1972." Diss., Kolehiyo ng Sining at Agham, Unibersidad ng Pilipinas, 1980. Print.
- Mendoza, Jo Ehanne. "Ang Buhay-Syudad sa Ilang Fashion Magazines sa Pilipinas." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Mendoza, Gil Olea. "Sargeant John Shaw, ang *Fetad* at ang Pangangaluwa nang Gabing Mamatay si Nana Soling: Ang Lipunan at Panitikan sa Loob ng mga Premyadong Maikling Kuwento sa Palanca mula 1991-2000." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- Mendoza, S. Lily. *Between the Homeland and the Diaspora, the Politics of Theorizing Filipino and Filipino American Studies*. Manila: UST Publishing House, 2006. Print.
- Mirano, Flora Elena R. "Ang mga Tradisyunal na Musikang Pantinig sa Lumang Bauan, Batangas." Ph.D. Dissertation, Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1991. Print.
- Mones, Claudia. "Ang Doktrina ng Pag-aabuloy, Pagpapasalamat at Paghahandog bilang Isang Batayan ng Katatagan at Tibay ng Iglesia ni Cristo." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1995. Print.
- Morales, Elizabeth. "Tungo sa Mapagpalayang Paglikha ng Panitikan: Ang Kaso ng Bukal ng Sining." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.
- Morales-Nuncio, Elizabeth. "Ang Syudad ng Mall: Ang Espasyo at Biswal na Pag-iral ng Bakod, Bukod at Buklod mula Tabuan hanggang SM City North EDSA." Ph.D. Dissertation, Asian Center, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- Narvaez, Eilene Antoinette. "Ang Baboy, Papel, at Dagat bilang Simbolo ng Pagpapalaganap ng Pagpapahalagang Filipino: Isang Pagsusuri sa mga Kwentong Pambata ni Rene Villanueva." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.
- Natilda, Cheryl Marie. "Pagbasa sa Welfare Programs and Services ng Pamahalaan at Pribadong Samahan sa mga Pilipinong Domestic Helper (DH) sa Singapore." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1993. Print.

- Naval, Jimmuel. "Teo S. Baylen bilang Isang Relihiyosong Makata (1904-1990)." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1991. Print.
- Navarro, Atoy at Flordeliza Lagbao-Bolante, eds. *Mga Babasahin sa Agham Panlipunan: Sikolohiyang Pilipino, Pilipinolohiya at Pantayong Pananaw*. Lungsod Quezon: C & E Publishing Inc., 2007. Print.
- Navarro, Atoy, Mary Jane Rodriguez, at Vicente Villan, eds. *Pantayong Pananaw: Ugat at Kabuluhan, Pambungad sa Pag-aaral ng Bagong Kasaysayan*. Lungsod ng Mandaluyong: Palimbagang Kalawakan, 1997. Print.
- Navarro, Atoy. Ang Bagong Kasaysayan sa Wikang Filipino: Kalikasan, Kaparaanan, Pagsasakasaysayan. *Bagong kasaysayan: Mga Pag-aaral sa Kasaysayan ng Pilipinas*, 11 (2000): 1-61. Print.
- Navarro, Raul C. *Kolonyal na Patakaran at ang Nagbabagong Kamalayang Pilipino: Musika sa Publikong Paaralan sa Pilipinas, 1898-1935*. Lungsod Quezon: Ateneo de Manila UP, 2007. Print.
- . "Kolonyal na Palisi at ang Nagbabagong Kamalayang Pilipino: Musika sa Pampublikong Paaralan sa Pilipinas, 1898-1935." Diss., Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Nelmida, Ma. Crisanta. "Ang Pagkabuo ng Larawan ng Babae sa Ilang Piling Nobela ni Ma. Magsano: Isang Alternatibong Pagbasa." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1991. Print.
- Nepomuceno-Van Heugten, Maria Lina. "Mga Pagpapahalagang Amerikano sa Values Education Program ng DECS: Pagsusuri sa mga Teksbuk sa Mababang Paaralang Pampubliko." Diss., Kolehiyo ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1994. Print.
- Nery, Lamberto. "Pakikisama as a Method: A Study of a Subculture." *Sikolohiyang Pilipino: Teorya, Metodo at Gamit*. Ed. Rogelia Pe-Pua. 1982. Lungsod Quezon: U of the Philippines P para sa Surian ng Sikolohiyang Pilipino, 1989. 203-208. Print.
- Nicdao-Henson, Erlinda. "Pakikpanuluyan: Tungo sa Pag-unawa sa Kahulugan ng Panahon." *Sikolohiyang Pilipino: Teorya, Metodo at Gamit*. Ed. Rogelia Pe-Pua. 1982. Lungsod Quezon: U of the Philippines P para sa Surian ng Sikolohiyang Pilipino, 1989. 209-220. Print.
- Nuncio, Rhoderick V. "Ang Sanghiyang sa Mundo ng Internet: Tungo sa Pagteteorya sa Diskurso at Penomenon ng Internet sa Kontekstong Filipino." Diss., Asian Center, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- . "Palabas, Tawa, at Kritisismo: Ang Pantawang Pananaw ng Impersonasyon sa Tauhan at Isyu sa Lipunan." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.

- Obien-Landicho, Edna May. "Dalumat ng Lalim ng Pagkataong Pilipino sa mga Kuwentong Bayan na Isinakuwento at Isinadula para sa Bata." Diss., Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.
- Obusan, Teresita. "Kumbentong Pawid – Another Development in Two Philippine Barrios." Diss., Asian Center, Unibersidad ng Pilipinas, 1994. Print.
- . "Tatlong Persona Solo Dios: A Study of a Filipino Folk Religion." Thesis, Asian Center, Unibersidad ng Pilipinas, 1986. Print.
- Ocampo, Nilo. *Katutubo, Muslim, Kristiyano: Palawan, 1621-1901*. Kolonya, Alemanya: Salazar at Mendoza-Urban, 1985. Print.
- Ofreneo, Rosalinda. "Ang Kuwentong-Buhay bilang Teksto ng Pagsasakapangyarihan ng mga Manggagawa sa Bahay." Diss., Kolehiyo ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1994. Print.
- Oliva, Abigail. "Ang Larawan ng Kababaihan sa mga Nobela ni Joi Barrios." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1996. Print.
- Onifa, Marissa. "*Panagiwarnak iti Panawen ti Dandanag: Ang Kasaysayan ng The Ilocos Times* bilang Pahayagang Pampamayanan sa Panahon ng Batas Militar." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2001. Print.
- Orara, Jovita. "Ang Papel ng Unibersidad ng Pilipinas sa Kilusan para sa Wikang Pambansa." Diss., Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1984. Print.
- Orsal, Cesar. "Movie Queen: Pagbuo ng Mito at Kapangyarihang Kultural ng Babae sa Lipunan." Diss., Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Padilla, Florida. "Ang Pag-alpas at Pagkakaroon ng Sariling Boses ng mga Kababaihan: Pag-aaral sa Programang 'Women's Desk' bilang Melodrama." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- Palmes, Diana. "Ang mga Dramang Alegoriko, 1896-1907: Isang Pag-aaral sa Representasyon ng Pagtataksil sa Pakikidigmang Bayan." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.
- Pambid, Nenita. *Anting-anting: O Kung Bakit Nagtatago sa Loob ng Bato si Bathala*. Lungsod Quezon: U of the Philippines P, 2000. Print.
- . "Ang Pagkataong Tagalog /Pilipino sa mga Akda ni Francisco Baltazar at sa *Diccionario Tagalog-Hispano* ni Pedro Serrano Laktao." Diss., Kolehiyo ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1996. Print.

- . "Ang Semiotika ng Anting-anting." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1989. Print.
- Pangilinan, Carlo. "Paglublob at Paglusong: Isang Pagsipat sa Ugat ng Subkulturang Skinheads sa Pilipinas." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2001. Print.
- Pasanas, Maria. "Ang Edukasyonal na Gamit ng Piling Kuwentong Lamanlupa para sa Bata." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- Pastor, Ma. Cecilia. "Limang Tagapagtaguyod ng Alternatibong Limbag na Medya (Alternative Print Media) sa Kilusan ng Pagtutol sa Diktadura ni Pangulong Ferdinand E. Marcos (1972-1986)." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1993. Print.
- Paulino, Romelen Love Joy. "Underground Economy sa Laylayan ng UP: Isang Komparatibong Pagtingin sa Pagitan ng Manininda at Gobyerno." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Pe-Pua, Rogelia. "Ang mga Balikbayang Hawayano ng Ilocos Norte: Pandarayuhan at Pagbabalik." Diss., Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1988. Print.
- Pesigan, Guillermo. "Ang Buhay ay Isang Dula: Karanasan ng Ciudad Mistica sa Bundok Banahaw." Diss., Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1990. Print.
- Petras, Jayson D. "Wahahahaha! Anong Nakakatawa?!: Ang Pagpapatawa bilang Pahiwatig ng mga Pagpapahalagang Pilipino sa mga Akda ni Bob Ong." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Pilar, Melanio Gregorio. "Wika Mo, Lito Camo: Pagsusuri ng Titik ng Awiting Spageti, Otso-Otso, Pamela Wan, at Bulaklak." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Quindoza-Santiago, Lilia. "Ang Kababaihan sa Panulaan ng Pilipinas (Tagalog, Iloko, Ingles), 1889-1989." Diss., Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1990. Print.
- Rabino, Jules. "Ilang Piling Kolum ni Conrado de Quiros sa Panahon ng 9/11 Attacks: Retorika at Ideolohiya sa Kanyang Paglalahad." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Rañeses, Jaime Martin Jr. "Ang Diskursong Panlipunan sa mga Pelikulang Masaker ni Carlo J. Caparas." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1996. Print.

- Reyes, Agape Lovelle. "Terrorism Reporting sa Pilipinas: Isang Pag-aaral sa Kaso ni Angelo de la Cruz." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Reyes, Luz Victoria "Ang Henerasyong 'X': Isang Pagsusuri ng Pananaw at Kamalayang Politikang, Kultural, at Panlipunan sa Pamamagitan ng 'Young Blood.'" B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.
- Reyes, Zenaida. "Sipag, Tiyaga, Tibay ng Loob, at Tipid: Women in the World of Business." Diss., Asian Center, Unibersidad ng Pilipinas, 1993. Print.
- Ricamata, Mary Grace. "Pag-asinta sa 'Asintada': Pagsusuri sa Naratib ng Pagluwal at Kaganapan ng Kababaihan sa mga Piling Tula ni Lilia Quindoza Santiago." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.
- Robles, Voltaire. "Isang Pagbasa sa Pakikiramay: Alay ng mga Makata sa mga Magsasaka ng Hacienda Luisita." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- Rodriguez, Rachele. "Ang Papel ng RGEP sa Pagtuturo at Pagpapalaganap ng Nasyonalismo Batay sa Disenyo at Implementasyon Nito sa mga Piling Sabjek na GE ng DFPP sa Taong 2004." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Rodriguez, Rommel. "Paglulugar ng Personang Bakla sa mga Kwento ni Honorio Bartolome de Dios sa Kasaysayan ng Maikling Kuwento sa Filipino." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.
- . "Ang Aktibismo ng Dekada 60 sa Maikling Kuwentong 'Maria ang Iyong Anak' ni Wilfredo Pa. Virtusio." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1997. Print.
- Rodriguez-Tatel, Mary Jane B. "Pagbubunyi kay Zeus A. Salazar: Muhon ng Kilusang Pilipinisasyon sa Akademya (Pilipinolohiya, Sikolohiyang Pilipino, at Pilosopiyang Pilipino)." *Pantayong Pananaw: Pagyabong ng Talastasan, Pagbubunyi kay Zeus A. Salazar*. Tomo 1. Ed. Atoy M. Navarro, Mary Jane B. Rodriguez-Tatel, at Vicente C. Villan. Lungsod Quezon: BAKAS, 2015. 140-160. Print.
- . "Ang Dalumat ng Bayan sa Kamalayan at Kasaysayang Pilipino." *Bagong Kasaysayan: Mga Pag-aaral sa Kasaysayan ng Pilipinas*, 15 (2006): 1-70. Print.
- Romulo, Carlos. "The Record of Past Four Years, The Prospect for the Next Four." *Minutes of the University Council Meeting*, Appendix G, 18 Aug.1966. 408-432. Print.
- Roxas, Maria Lucille G. "Pagdalumat sa Dugo bilang Metapora at Artikulasyon ng Pagkatao at Lipunang Pilipino sa Panitikan." Diss., Asian Center, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.

- Rubio, Vincent Jan. "Sine Silip: Isang Pagsipat sa mga Politikang Iniluwal ng mga Poster sa Pelikulang Pilipino sa Taong 1999 hanggang 2001." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.
- Salanga, Elyrah. Si Alfredo Navarro Salanga at ang Kanyang Ginintuang Mata: Pagsusuri sa mga Akda sa 'Post-Prandial Reflections' (1982-1986)." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Salazar, Zeus. "Panayam Tungkol sa Tinataguriang 'Philippine Studies' sa UP sa Konteksto ng Pambansang Kakanyahan/Identidad." Sampaksaan: Ang Araling Pilipino sa Larangang Pambansa at Pandaigdigang Pagbabago, GT-Toyota Asian Cultural Center, University of the Philippines, Diliman, Lungsod Quezon. 28 May 2013. Print.
- . "Wika ng Himagsikan, Lenguwahe ng Rebolusyon: Mga Suliranin ng Pagpapakahulugan sa Pagbubuo ng Bansa. *Bagong Kasaysayan: Mga Pag-aaral sa Kasaysayan ng Pilipinas* 8. Lungsod Quezon: Palimbagan ng Lahi, 1999. Print.
- . "Pilipinolohiya: Pagtatakda at Pagpapaibayo." *The Malayan Connection: Ang Pilipinas sa Dunia Melayu*. Lungsod Quezon: Palimbagan ng Lahi, 1998. 327-351. Print.
- . "Philippine Studies" and "Pilipinolohiya:" Past, Present and Future of Two Heuristic Views in the Study of the Philippines." *The Malayan Connection: Ang Pilipinas sa Dunia Melayu*. Lungsod Quezon: Palimbagan ng Lahi, 1998. 301-323. Print.
- . "Si Andres Bonifacio at ang Kabayanihang Pilipino." *Bagong Kasaysayan: Mga Pag-aaral sa Kasaysayan ng Pilipinas* 2. Lungsod Quezon: Palimbagan ng Lahi, 1997. Print.
- . "Ang Pantayong Pananaw bilang Diskursong Pangkabihasnan." 1991. *Pantayong Pananaw: Ugat at Kabuluhan; Pambungad sa Pag-aaral ng Bagong Kasaysayan*. Ed. Atoy Navarro, Mary Jane Rodriguez at Vicente Villan. Mandaluyong City: Palimbagan Kalawakan, 1997. Print.
- . "Ukol sa Wika at Kulturang Pilipino." *Wika at Lipunan: Mga Piling Diskurso sa Filipino*. Ed. Pamela Constantino at Monico Atienza. Lungsod Quezon: U of the Philippines P, 1996. 19-46. Print.
- . *Ang Kasaysayan: Diwa at Lawak*. Lungsod Quezon: College of Arts and Sciences, University of the Philippines, 1974-1975. Print.
- Samson, Laura, Ruby Alcantara, Monico Atienza, at Nilo Ocampo, eds. *Patricia Melendrez-Cruz: Filipinong Pananaw sa Wika, Panitikan at Kultura*. Lungsod Quezon: CSSP Publications at U of the Philippines P, 1994. Print.
- San Diego, Adona Princesa. "An Buot nin Agta sa Kapalibutan: Hakbang tungo sa Pilosopiyang Pangkapaligiran." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.
- Santiago, Carmen. "Pakapa-kapa: Paglilinaw ng Isang Konsepto sa Nayon." *Sikolohiyang Pilipino: Teorya, Metodo at Gamit*. Ed. Rogelia Pe-Pua. 1982. Lungsod Quezon: U of the Philippines P para sa Surian ng Sikolohiyang Pilipino, 1989. 161-170. Print.

- Santiago, Dante. "Hidwaan at Damayan sa Nagbabagong Lipunan sa Kalagitnaang Mindanao." Diss., Kolehiyo ng Sining at Agham, Unibersidad ng Pilipinas, 1983. Print.
- Santos, Ma. Kathrina. "Ang Imahe ng Paghihimagsik sa Rosales Quintet." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.
- Santos, Narry F. "Tagapamagitan: Ilaw sa Landas ng Pagiging Makadiyos, Makatao at Makabayan ng Pilipino [ayon sa Pananampalataya ng Kapatirang ang Litaw na Katalinuhan (K.A.L.K.)." Diss., Asian Center, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- Santos, Raniel. "Ang Pagbibinyag sa Iglesia Filipina Independiente: Historikal na Paglalarawan." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2003. Print.
- Schriever, Josefa B. "The Cultural Dimension of Translation: An Analysis of the Relay Translation of Selected French Texts into Tagalog/P/Filipino from the English Language." Diss. sa Pilipinolohiya, Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1994. Print.
- Seludo, Maris Lou. "Wika at Ekonomikong Pgg-unlad: Isang Pag-Aaral sa Kalagayang Pangwika at Pang-ekonomiya sa Pilipinas." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1994. Print.
- Siman, Marieliz. "Rated 'S': Isang Alternatibong Pag-aaral sa Konstruksyon ng mga Sexy Stars sa Programang Komedi." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2001. Print.
- Sioco, Ma. Paula. "Pangangatwirang Moral sa Unibersidad ng Pilipinas." Ph.D. Dissertation, Kolehiyo ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.
- Sombillo, Chelsea Katherine. "Andres Cristobal Cruz: Balik-tanaw sa Buhay at Panahon ng isang Manunulat." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Soriano, Emerizza. "Impersonasyon kay GMA: Pagbubuo sa Imahe ni Pangulong Arroyo." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Suing, Ma. Niña Jasmin. "Building a 'Strong Republic': Ang Pamumuno ni Presidente Gloria Macapagal-Arroyo bilang Pangangampanya." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Taguiwalo, Judy. "Babae, Obrera, Unyonista: Ang Kababaihan sa Kilusang Paggawa sa Maynila, 1901-1941." Diss., Asian Center, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.

- Tarun, May. "Sentenaryong Pilipino: Isang Pagsusuri sa mga Kaugalian at Katangiang Pilipino sa Komiks ni Jess Abrera na 'Pinoy Nga' mula Enero 4-Disyembre 27, 1998, Taon ng Sentenaryo." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2001. Print.
- Tayag, Gabriela Alexandra. "Litihiyoso o Hindi Litihiyoso: Isang Pag-aaral sa Uri ng Litigasyon sa Barangay Duyan-Duyan, Lungsod Quezon." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- Teodoro, Noel. "The Department of Filipino and Philippine Literature: 1966-1981." 1982. Print.
- Tiongson, Nicanor. *Kasaysayan at Estetika ng Sinakulo at Ibang Dulang Panrelihiyon sa Malolos*. Lungsod Quezon: Ateneo de Manila UP, 1975. Print.
- . "Ang Dulang Panrelihiyon sa Malolos, Bulacan: Kasaysayan at Estetika." Thesis, Kolehiyo ng Sining at Agham, Unibersidad ng Pilipinas, 1974. Print.
- Tirad, Aurora. "Ang Angkan at ang Kanyang Bansag: Pagtugaygay sa Isang Aspeto ng Kasaysayang Kultural ng Marikina." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2007. Print.
- Tirol, Maylene. "Maid in Hongkong: Mula sa mga Liham ni Pinay." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Toledo, Monico. "Caregiving, Ang Pagkokomodipika sa TLC: Isang Pagsusuri sa Implikasyon sa Pamilyang Pilipino." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- Torres, Amaryllis. "'Pakapa-kapa' as an Approach in Philippine Psychology." *Sikolohiyang Pilipino: Teorya, Metodo at Gamit*. Ed. Rogelia Pe-Pua. 1982. Lungsod Quezon: U of the Philippines P para sa Surian ng Sikolohiyang Pilipino, 1989. 171-174. Print.
- Torres, Maria Luisa. "Ang Panunuring Pampanitikan hinggil sa Nobelang Tagalog." Thesis, Kolehiyo ng Sining at Agham, Unibersidad ng Pilipinas, 1981. Print.
- Torres-Yu, Rosario, ed. *Kilates, Panunuring Pampanitikan ng Pilipinas*. Lungsod Quezon: U of the Philippines P, 2006. Print.
- . ed. *Bayan at Lipunan: Ang Kritisismo ni Bienvenido Lumbea*. Manila: UST Publishing House, 2005. Print.
- Tumanda, Jason. "Tutorial Centers: Suplementaryo/Komplementaryo sa Pagpapaunlad, Pagsasanay at Pagkatuto sa Labas ng Pormal na Sistema ng Edukasyon." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.

- Turgo, Nelson. "Turungkuhan ng Lunan: Ang Bayan ng Mauban bilang Kinukumbating Heograpiya." Thesis, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2005. Print.
- Ubungan, Ma. Lourdes. "Kwento ng Bangkang Papel: Krisis sa Kredibilidad ng SONA." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.
- Unibersidad ng Pilipinas. "Appendix F. Minutes of the 231st University Council Meeting." 28 Jan. 1967. Print.
- Unibersidad ng Pilipinas. "Appendix B-6. Minutes of the 254th University Council Meeting." 2 Feb. 1974. Print.
- University of the Philippines Catalogue, 1968-69. Print.
- University of the Philippines Catalogue, 1974-75, CAS, UP System, 1974. Print.
- University of the Philippines Catalogue, 1977-78. Print.
- University of the Philippines-Diliman Tri-College Ph.D. Philippine Studies Program. "Kopya ng Ipinapatupad na Mekanismo upang Pangasiwaan ang Programa." 2004. Print.
- UP Board of Regents. "Minutes of the 742nd Meeting." 27 Jan. 1966. Print.
- Valenzuela, Benigno. "For Him Magazine (FHM) Philippines: Sekswalidad at Konsumerismo." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2004. Print.
- Vasquez, Gentle Gay. "Ang Nasugbu Noon at Ngayon: Ang Kultura ng mga Kabataang Umuusbong mula sa mga Videoke Bars." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2001. Print.
- Veneracion, Jaime. "Pagbabago at Pag-unlad sa Lalawigan ng Bulakan: Isang Panimulang Kasaysayan." Diss., Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas, 1984. Print.
- Veneracion, Ma. Corazon J. "Ang Pagkalinang ng 'Social Work' sa Pagtutulungang Pilipino." Diss., Asian Center, Unibersidad ng Pilipinas, 1999. Print.
- Victorio, Fides. "Politika at Relihiyon: Ang Ugnayan ng Crusaders of the Divine Church of the Philippines, Inc. (CDCPI) sa Pamahalaang Lokal ng San Fabian, Pangasinan." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2001. Print.
- Villamarin, Ailyn. "Panimulang Pag-aaral sa Kritisismo ni Benedict Anderson sa Pagsasalin ni Leon Ma. Guerrero sa Noli Me Tangere ni Jose Rizal." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1994. Print.

- Villanueva, Reafe. "Ang Pagsasapraktika ng Theology of Liberation sa Pilipinas ni Mary John Mananzan mula 1986 hanggang 2004." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2006. Print.
- Viray, Paulito. "Ang Ideolohiya ng Kristiyanong Sosyalismo sa '*Pasion ding Talapagobra*.'" B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.
- Yabes, Leopoldo. "Comments on Certain Items in that Portion of the Report of the President's Committee to Review the Academic Programs (CRAP) Pertaining to the College of Arts and Sciences." 20 Jan. 1982. Print.
- Yap, Limchie. "Ang Pilosopiyang 'Ako' sa Pagkatao at mga Tula ni Alejandro G. Abadilla." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.
- Yraola, Dayang Magdalena. "Iglesia Filipina Independiente: Mga Sambahan bilang Saksi sa Kasaysayan ng Simbahan." B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 1998. Print.
- Zorilla, Lourdes. "Si Madam Claudia atbp.: Paglalarawan sa mga Kontrabidang Babae sa Telenobelang 'Pangako sa Iyo.'" B.A. Thesis, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, 2002. Print.

Mary Jane B. Rodriguez-Tatel <mrodriguez881@yahoo.com> is Assistant Professor at the Department of Filipino and Philippine Literature, University of the Philippines Diliman, where she also serves as RGEP Coordinator. She earned her Bachelor of Arts degree, cum laude, and Masters in History in 1992 and 2001 respectively from the same university. She was also a recipient of the Asia Research Institute (ARI)-National University of Singapore (NUS) Graduate Student Fellowship in 2009. Currently pursuing Ph.D. in Philippine Studies, among her varied interests are ethnicity, children, women, and cultural studies.